

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
ÇOCUK VE ERGEN
RUH SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI
ANABİLİM DALI

**ÇOCUK VE ERGEN PSİKİYATRİSİ POLİKLİNİĞİNE
BAŞVURAN, EBEVEYNLERİ BOŞANMIŞ OLAN VE
OLMAYAN ÇOCUKLARIN RUHSAL SORUNLAR,
PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK, ÖZ-KAVRAMI VE EBEVEYN
KABUL / REDDİ AÇISINDAN VE ANNELERİNİN BENLİK
SAYGISI VE ALGILANAN SOSYAL DESTEK AÇISINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Dr. Emin ÇAĞLAR

UZMANLIK TEZİ

İZMİR–2018

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
ÇOCUK VE ERGEN
RUH SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI
ANABİLİM DALI

**ÇOCUK VE ERGEN PSİKİYATRİSİ POLİKLİNİĞİNE
BAŞVURAN, EBEVEYNLERİ BOŞANMIŞ OLAN VE
OLMAYAN ÇOCUKLARIN RUHSAL SORUNLAR,
PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK, ÖZ-KAVRAMI VE EBEVEYN
KABUL / REDDİ AÇISINDAN VE ANNELERİNİN BENLİK
SAYGISI VE ALGILANAN SOSYAL DESTEK AÇISINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Dr. Emin ÇAĞLAR

UZMANLIK TEZİ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Şahbal ARAS

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	vi
GRAFİK LİSTESİ	ix
EKLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
TEŞEKKÜR.....	xii
ÖZET	1
ABSTRACT	3
1. GİRİŞ VE AMAÇ	5
1.1 GİRİŞ.....	5
1.2 AMAÇ	7
1.2.1 Araştırmanın Hipotezleri	7
2. GENEL BİLGİLER.....	9
2.1 BOŞANMA	9
2.1.1 Boşanma Nedir?	9
2.1.2 Boşanma İstatistikleri	10
2.1.3 Boşanmanın Nedenleri.....	12
2.1.4 Boşanmanın Etkileri.....	13
2.1.4.1 Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Kısa Süreli Etkileri	16
2.1.4.2 Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Uzun Süreli Etkileri.....	18
2.1.4.3 Boşanma Sürecinde Çocuklarda Sıklıkla Görülen Ruh Sağlığı Problemleri	19
2.2 EBEVEYNE YABANCILAŞMA	22
2.3 BENLİK KAVRAMI VE BENLİK SAYGISI	26
2.3.1 Benlik Saygısı Düzeyi	27
2.3.2 Benlik Saygısının Gelişimi	27
2.3.3 Ebeveynleri Boşanmış Çocuklarda Benlik Saygısı	28
2.4 EBEVEYN KABUL RED KURAMI.....	29
2.5 PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK KAVRAMI.....	30
2.6 SOSYAL DESTEK.....	31

2.6.1 Boşanma Sonrası Annenin Algıladığı Sosyal Destek	31
3. GEREÇ VE YÖNTEMLER.....	33
3.1 ARAŞTIRMANIN TİPİ	33
3.2 ARAŞTIRMANIN ETİK KURUL ONAYI	33
3.3 ARAŞTIRMANIN YERİ VE ZAMANI.....	33
3.4 ARAŞTIRMANIN ÇALIŞMA GRUBU	33
3.4.1 Çalışmaya Alınma Ölçütleri	33
3.4.2 Çalışmadan Dışlanma Ölçütleri	33
3.5 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	35
3.5.1 Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu	35
3.5.2 DEU ÇERSAH AD Okul Çağı Değerlendirme Formu (5-18).....	35
3.5.3 Kişisel Bilgi Formu	35
3.5.4 Piers Harris Öz-Kavramı Ölçeği	36
3.5.5 Ebeveyn Kabul Red Ölçeği	37
3.5.6 Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği	38
3.5.7 Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği	38
3.5.8 Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği.....	39
3.5.9 Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği	40
3.6 ARAŞTIRMANIN PLANI.....	40
3.7 VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	41
4. BULGULAR	42
4.1 ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN BİREYSEL VE AİLESEL ÖZELLİKLERİ.....	42
4.2 ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN VE ANNELERİNİN KİŞİSEL BİLGİ FORMU BULGULARI.....	46
4.3 ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARDA BENLİK SAYGISI.....	50
4.3.1 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Benlik Saygısı Açısından Karşılaştırılması	50
4.3.2 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	51
4.3.3 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği Toplam Puanlarının Birinci veya Sonraki Çocuk Olma Açısından Karşılaştırılması.....	52

4.3.4 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği Toplam Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süre Açısından Karşılaştırılması	53
4.3.5 Ebeveynleri Boşanmış Gruplardaki Çocukların Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği Toplam Puanlarının Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması	54
4.4 ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN ANNE KABUL/RED ÖLÇEĞİ BULGULARI	54
4.4.1 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanları Açısından Karşılaştırılması	54
4.4.2 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	54
4.4.3 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Birinci veya Sonraki Çocuk Olma Açısından Karşılaştırılması	56
4.4.4 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süre Açısından Karşılaştırılması ...	56
4.4.5 Ebeveynleri Boşanmış Gruptaki Çocuklarda Anne Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanları Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması	56
4.5 ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN BABA KABUL/RED ÖLÇEĞİ BULGULARI.....	57
4.5.1 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Karşılaştırılması	57
4.5.2 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	57
4.5.3 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Birinci veya Sonraki Çocuk Olma Açısından Karşılaştırılması	59
4.5.4 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süre Açısından Karşılaştırılması ...	60
4.5.5 Ebeveynleri Boşanmış Gruptaki Çocuklarda Baba Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması	60
4.6 ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN ÇOCUK VE GENÇ PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ÖLÇEĞİ BULGULARI	61
4.6.1 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması	62

4.6.2 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	62
4.6.3 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Puanlarının Birinci veya Sonraki Çocuk Olma Açısından Karşılaştırılması	62
4.6.4 Ebeveynleri Boşanmış Gruptaki Çocukların Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süre Açısından Karşılaştırılması	62
4.6.5 Ebeveynleri Boşanmış Gruptaki Çocuklarda Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Puanlarının Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması	62
4.7 ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN ÇOCUK VE GENÇLER İÇİN DAVRANIŞ DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ BULGULARI	63
4.7.1 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması	63
4.7.2 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	65
4.7.3 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süre Açısından Karşılaştırılması	67
4.7.4 Ebeveynleri Boşanmış Gruptaki Çocuklarda Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması	68
4.8 ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ANNELERİN BENLİK SAYGISI	68
4.8.1 Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Annelerin Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması	68
4.8.2 Boşanmış Gruptaaki Annelerin Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süre Açısından Karşılaştırılması	68
4.8.3 Boşanmış Gruptaki Annelerin Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Puanlarının Çocuklarındaki Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması	69
4.9 ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ANNELERİN ALGILADIĞI SOSYAL DESTEK	70
4.9.1 Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Annelerin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması	69
4.9.2 Boşanmış Gruptaki Annelerin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süreye Göre Karşılaştırılması	70

4.9.3 Boşanmış Gruptaki Annelerin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği	
Puanlarının Çocuklarındaki Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması	70
4.10 BOŞANMIŞ VE EVLİ GRUPLARDA SAPTANAN BULGULAR İLE ÇOCUK VE AİLE	
ÖZELLİKLERİNİN KORELASYONU	70
5. TARTIŞMA	73
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	83
6.1 SONUÇ	83
6.2 ÖNERİLER.....	87
7. KAYNAKLAR	88
8. EKLER	105

TABLO LİSTESİ

Tablo 1	Ebeveynleri boşanmış olan çocuklar ile ebeveynleri evli olan çocukların bireysel özellikler açısından karşılaştırılması	43
Tablo 2	Ebeveynleri boşanmış olan çocuklar ile ebeveynleri evli olan çocukların ailesel özellikler açısından karşılaştırılması	44
Tablo 3	Ebeveynleri boşanmış olan ve evli olan grupların aile geliri açısından karşılaştırılması	45
Tablo 4	Ebeveynleri boşanmış olan ve evli olan grupların çocuk ve ebeveyn yaş ortalamaları, ailedeki çocuk sayıları, mevcut yakınmaların süresi açısından karşılaştırılması	45
Tablo 5	Boşanmış olan grupta evli kalma süresinin yıllara göre dağılımı	46
Tablo 6	Kişisel bilgi formundaki sorulara boşanmış ve evli olan gruptaki çocukların verdikleri yanıtların karşılaştırılması	47
Tablo 7	Kişisel bilgi formundaki sorulara boşanmış ve evli olan gruptaki annelerin verdikleri yanıtların karşılaştırılması	48
Tablo 8	Boşanmış grupta ebeveyne yabancılaşma olan çocuklar ile olmayanların Kişisel Bilgi Formu yanıtları açısından karşılaştırılması	49
Tablo 9	Boşanmış grupta ebeveyne yabancılaşma olan çocukların anneleri ile olmayanların annelerinin Kişisel Bilgi Formu yanıtları açısından karşılaştırılması	50
Tablo 10	Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Piers Harris Çocuklar İçin Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanları açısından karşılaştırılması	50
Tablo 11	Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Cinsiyete Göre Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği Toplam Puan ortalamaları	51
Tablo 12	Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanlarının cinsiyete ve olgu-kontrol olmaya göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan One-way ANOVA sonrası Post-hoc Tukey HSD testi sonuçları ...	52

Tablo 13	Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların birinci veya sonraki çocuk olmaya göre Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puan ortalamaları	52
Tablo 14	Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanlarının ailede birinci ve sonraki çocuk olma ile olgu-kontrol olmaya göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan One-way ANOVA sonrası Post-hoc Tukey HSD testi sonuçları	53
Tablo 15	Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının karşılaştırılması	54
Tablo 16	Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması	55
Tablo 17	Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının cinsiyete ve olgu-kontrol olmaya göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan One-way ANOVA sonrası Post-hoc Tukey HSD testi sonuçları	55
Tablo 18	Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının karşılaştırılması	57
Tablo 19	Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması	58
Tablo 20	Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının cinsiyete ve olgu-kontrol olmaya göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan One-way ANOVA sonrası Post-hoc Tukey HSD testi sonuçları	58
Tablo 21	Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının birinci veya sonraki çocuk olma açısından karşılaştırılması	59
Tablo 22	Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının birinci ve sonraki çocuk olma ve olgu-kontrol grubunda olmaya göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan One-way ANOVA sonrası Post-hoc Tamhane testi sonuçları	60
Tablo 23	Boşanmış grupta ebeveyne yabancılaşması olan ve olmayan çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının karşılaştırılması	61
Tablo 24	Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği toplam puanlarının karşılaştırılması	61
Tablo 25	ASEBA ile hesaplanan puanların normal-sınır-klinik düzey değerleri	63

Tablo 26	Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların ÇDDÖ Problem Davranışlar puanları açısından karşılaştırılması	64
.....		
Tablo 27	Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların ÇDDÖ Yeterlik puanları açısından karşılaştırılması	65
Tablo 28	Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruptaki çocukların ÇDDÖ puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması	66
.....		
Tablo 29	Çalışma grubundaki çocukların ÇDDÖ puanlarının cinsiyete ve olgu-kontrol olmaya göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan One-way ANOVA sonrası Post-hoc Tukey HSD testi sonuçları	67
.....		
Tablo 30	Boşanmış ve evli olan gruplardaki annelerin Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması	68
Tablo 31	Boşanmış gruptaki annelerin Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının boşanma sonrası geçen süreye göre karşılaştırılması	69
Tablo 32	Boşanmış ve evli olan gruplardaki annelerin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanlarının karşılaştırılması	69
Tablo 33	Boşanmış gruptaki annelerin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanlarının boşanma sonrası geçen süreye göre karşılaştırılması	70
Tablo 34	Boşanmış grupta saptanan bulgular ile çocuk ve aile özelliklerinin korelasyon analizi r değeri sonuçları	71
.....		
Tablo 35	Evli grupta saptanan bulgular ile çocuk ve aile özelliklerinin korelasyon analizi r değeri sonuçları	72
.....		

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1	1995, 1970 ve 2014 veya en yakın yıllarda ulaşılabilen kaba boşanma hızları	11
Grafik 2	2001-2016 Yılları arasında boşanma sayıları	12

EKLER LİSTESİ

Ek-1	Etik	Kurul	Onayı	106
.....				
Ek-2	Bilgilendirilmiş	Gönül	olur	Formları 108
.....				
Ek-3	DEÜ ÇERSAH AD Okul Çağı (5-18)	Değerlendirme	Formu.....	110
Ek-4	Kişisel	Bilgi	Formları	112
.....				
Ek-5	Piers Harris	Çocuklar İçin	Öz-Kavramı	118
Ölçeği.....				
Ek-6	Ebeveyn Kabul Red Ölçekleri			120
Ek-7	Çocuk ve Genç	Psikolojik	Sağlamlık	Ölçeği 124
.....				
Ek-8	Rosenberg	Benlik	Saygısı	Ölçeği 125
.....				
Ek-9	Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği			126

KISALTMALAR

Ark. :	Arkadaşları
ANOVA:	Analysis of Variances
APA:	American Psychological Association
ASEBA:	Achenbach System of Empirically Based Assessment (Achenbach Ampirik Temelli Değerlendirme Sistemi)
CBCL:	Child Behavior Checklist
CYRM:	Child and Youth Resilience Measure
ÇBASDÖ:	Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği
ÇDDÖ:	Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği
ÇGPSÖ:	Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği
DSM:	The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders
EKRÖ:	Ebeveyn Kabul/Red Ölçeği
MSPSS:	Multidimensional Scale of Perceived Social Support
OECD:	The Organisation for Economic Co-operation and Development
PARQ:	Parental Acceptance-Rejection Questionnaire
RSES:	Rosenberg Self-Esteem Scale
SPSS:	The Statistical Package for Social Sciences
TUİK:	Türkiye İstatistik Kurumu

TEŞEKKÜR

Uzmanlık eğitimim süresince bilgilerini ve deneyimlerini benimle paylaşan, gelişimime büyük katkıları olan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Süha MİRAL, Prof.Dr. Özlem GENCER, Prof. Dr. Aynur AKAY, Prof. Dr. Neslihan EMİROĞLU, Doç. Dr. Burak BAYKARA, Doç. Dr. Taner GÜVENİR, Doç. Dr. Aylin ÖZBEK, Yrd. Doç. Dr. Sevay ALŞEN GÜNEY, Uzm. Dr. Burcu SERİM DEMİRGÖREN'e ve bölümümüzün kurucusu olan değerli hocam Prof. Dr. Ayşen BAYKARA'ya,

Birlikte çalışma imkânına sahip olduğum için kendimi şanslı hissettiğim, bu çalışma süresince her konuda beni destekleyen, ufkumu açan, moral ve motivasyonumu yüksek tutan, sadece bilgi ve deneyimleriyle değil hoşgörüsü, düşünceleri ve yönlendirmeleriyle de desteğini gördüğüm değerli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Şahbal ARAS'a,

Uzmanlık eğitimim süresince desteğini hep yanımda hissettiğim, moral ve motivasyonumu yüksek tutan değerli meslektaşım Dr. Seçil GÜNDÜZ ÜNSAL ve onun değerli eşi Niyazi ÜNSAL'a,

Asistanlık sürecime devam ettiğim süre boyunca, yardımlarıyla beni yalnız bırakmayan, iyi ve zor zamanlarımda hep yanımda gördüğüm ve her zaman da görmek isteyeceğim meslektaşım Dr. Tuğçe Cansu ÖZÇELİK'e,

Asistanlığım boyunca beraber çalışıp her zaman desteklerini aldığım değerli meslektaşlarım Önder KÜÇÜK, Gözde ULAŞ, Ali Mert BEŞENEK, Begüm ŞAHBUDAK, Aybüke Tuğçe MUSTAN, Pelin Ünal VARİŞ, Didem Saat DEMİR, Ayça Ece ÇITAK, Merve ONAT, Berrin BİLGİÇ, Bari AY, Gökhan YÖYLER, Esra ORMANLI, Elif UYSAL, Fatmanur ELMAS, Beste Dila EREN, Çağatay ERMİŞ, Oğulcan ÇIRAY, Mustafa TUNÇTÜRK, Doğukan KOÇ, Bahar ŞEN, Oğuzhan ŞİMŞEK, Ezgi KARAGÖZ, Berkin AKBAYDAR, Nurten Gözde ESMİ, Zeynep AYDIN, Ecem İNCE, Eren HALAÇ'a ve diğer asistan arkadaşlarıma,

Psikiyatri rotasyonumu yaptığım Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Psikiyatri Anabilim Dalındaki değerli hocalarım Prof.Dr. Cem KAPTANOĞLU, Prof. Dr. Gülcan Güleç, Prof. Dr. Gökay AKSARAY, Prof. Dr. Çınar YENİLMEZ, Doç.Dr. Altan EŞSİZÖĞLU, Yrd. Doç. Dr. Ferdi KÖŞGER ile Dokuz Eylül Üniversitesi Psikiyatri Anabilim Dalındaki değerli hocaların Prof. Dr. Can CİMİLLİ, Prof. Dr. Tunç ALKIN, Prof. Dr. Köksal ALPTEKİN, Prof. Dr. Ayşegül ÖZERDEM, Prof. Dr. Beyazıt YEMEZ, Prof. Dr. Ayşegül YILDIZ, Prof. Dr. Berna Binnur

AKDEDE, Prof. Dr. Elif ONUR AYSEVENER, Doç. Dr Halis ULAŞ, Uzm. Dr. Tolga BİNBAY'a ve bütün psikiyatri asistanlarına,

Çocuk nörolojisi rotasyonum boyunca bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım tüm hocalarıma,

Asistanlık eğitimim boyunca birlikte çalıştığım Uzm. Psikolog Esmahan ORÇIN, Psikolog Ümit ŞAHİN, Psikolog Özge KARAKUŞ, Sorumlu Hemşire Emel ÇEVİRİM, hemşire arkadaşlarım Gülcan, Zeynep, Aysel, Birgül ve Rüya'ya, Anabilim Dalı sekreterlerimiz Naciye ÖZEGEMEN ve Duygu ÖZBEK'e, Poliklinik sekreterimiz Yasin KÜÇÜKÇAPRAZ, Senem GÜRTAŞ ve Meltem ÇAM KARAASLAN'a, Servis sekreterimiz Gülçin ALGÜLLER'e, Servis personelimiz Sevinç GÜLBAHAR'a, arşiv sorumlumuz Ozan ŞAKAR'a, personelimiz Şerife DİBEK, Döndü DOĞAN, Suzan DENİZ ve tüm çalışanlara,

Çalışmayı kabul edip çalışmaya katılan tüm çocuk ve ailelerine,

Bana istatistiği öğreten ve tez çalışmamın istatistiksel değerlendirmesinde katkısı olan Dr. Elif Aylin YÜCE'ye,

Bugünlere gelmemde en büyük paya sahip olan, öğrenim hayatım boyunca maddi-manevi desteklerini esirgemeyen, inandığım yolda ilerlemem ve hayallerimi gerçekleştirmem için bana cesaret veren canım annem, babam, ablam ve ailemin diğer tüm bireylerine sonsuz teşekkür ederim.

Emin ÇAĞLAR

İZMİR-2018

ÖZET

ÇOCUK VE ERGEN PSİKİYATRİSİ POLİKLİNİĞİNE BAŞVURAN, EBEVEYNLERİ BOŞANMIŞ OLAN VE OLMAYAN ÇOCUKLARIN RUHSAL SORUNLAR, PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK, ÖZ-KAVRAMI VE EBEVEYN KABUL / REDDİ AÇISINDAN VE ANNELERİNİN BENLİK SAYGISI VE ALGILANAN SOSYAL DESTEK AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Emin ÇAĞLAR

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AD

E-posta: emincaglar26@gmail.com

Amaç: Bu çalışmada, çocuk ve ergen psikiyatrisi polikliniğine başvuran, ebeveynleri boşanmış olan ve olmayan çocukların ve annelerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Yöntem: Çalışma grubu Polikliniğe başvuran 9-17 yaşlarındaki ebeveynleri boşanmış 41 kız ve 59 erkek çocuk ve annesi (olgu) ile ebeveynleri boşanmamış 36 kız ve 64 erkek çocuk ve annesinden (kontrol) oluşmuştur. Çocuklar, Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği, Ebeveyn Kabul/Red Ölçeği, Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği; annelerse Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ) (ebeveyn formu) ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği doldurmuşlardır.

Bulgular: Boşanmış grupta tek çocuk olmanın, anne eğitim düzeyinin, annenin çalışıyor olmasının, algılanan anne ve baba reddinin ve ebeveyne yabancılaşmanın istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde fazla olduğu; ailedeki çocuk sayısının, aile gelirinin, ruhsal yakınmaların süresinin, Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği puanlarının anlamlı düzeyde düşük olduğu saptanmıştır. ÇDDÖ puanları karşılaştırıldığında; olgu grubunda Düşünce Sorunları dışındaki tüm Problem Davranış alt testleri ile İç Yönelim, Dış Yönelim ve Toplam Problem puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu; Etkinlik ve Toplam Yeterlik puanlarının ise anlamlı düzeyde düşük olduğu saptanmıştır. Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanları açısından boşanmış grupla evli grup arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Tüm ölçek puanları, ebeveyne yabancılaşma olup olmamasına göre karşılaştırıldığında, sadece boşanmış gruptaki

babaya yabancılaşması olan çocukların babalarını anlamlı düzeyde daha reddedici olarak algıladıkları bulunmuştur.

Sonuç: Klinik grupta boşanmış ailelerdeki çocukların psikiyatrik sorunlar, benlik kavramı, ebeveyn kabul/reddi ve ebeveyne yabancılaşma açısından boşanmamış ailelerdeki çocuklardan farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Boşanma, öz kavramı, psikolojik sağlamlık, ebeveyn kabul/reddi, psikiyatrik sorunlar, ebeveyne yabancılaşma, benlik saygısı, algılanan sosyal destek.

ABSTRACT

COMPARISON OF THE CHILDREN WHOSE FAMILIES ARE DIVORCED WITH CONTROL GROUP IN TERMS OF MENTAL DISORDERS, PSYCHOLOGICAL RESILIENCE, SELF-CONCEPT, PARENTAL ACCEPTANCE/REJECTION, MATERNAL SELF ESTEEM AND PERCEIVED SOCIAL SUPPORT AT CHILD AND ADOLESCENT PSYCHIATRY OUTPATIENT UNIT

Emin CAGLAR, MD

Dokuz Eylul University Department of Child and Adolescent Psychiatry

E-mail: emincaglar26@gmail.com

Aim: This study aims to compare children and their mothers, whose families are divorced, with children and their mothers, whose families are not divorced at the child and adolescent psychiatry outpatient unit.

Method: Participants' ages ranged between 9-17 years. 41 females and 59 males with single parent family consisted of case group and 36 females and 64 males, whose family were not divorced, were included as control group. Children included the study, performed The Piers-Harris Children's Self Concept Scale, The Parental Acceptance/ Rejection Questionnaire, The Child and Youth Resilience Measure. Their mothers also performed The Rosenberg Self Esteem Scale, The Child Behaviour Checklist (CBCL) (parental form) and The Multidimensional Scale of Perceived Social Support.

Findings: Children whose families were divorced were significantly different in regard to higher levels of being only children, maternal education, maternal employment status, perceived maternal and paternal rejection, and parental alienation. Children whose families were divorced also had lower rates of the number of siblings, family income, the duration of mental complaints and The Piers-Harris Children's Self Concept Scale Scores. In comparing CBCL scores, it was revealed that all Problem Behaviors subtests except Thought Problems Internalising, Externalising and Total Problem scores were significantly higher in the case group. Activity and Total Competence scores were found to be significantly lower. The Child and Youth Resilience Measure, The Rosenberg Self Esteem Scale And The Multidimensional Scale of Perceived Social Support scores were not found differences in both groups. All scale

scores were assessed and compared according to parental alienation, the only major finding was that children demonstrated parental alienation in the case group perceived their fathers more rejecting.

Result: In clinical population mental disorders, self-concept, parental acceptance/rejection and parental alienation levels of children, whose families were divorced, were found different from control group.

Keywords: Divorce, self-concept, psychological flexibility, parental acceptance/rejection, mental disorders, parental alienation, self-esteem, perceived social support.

1. GİRİŞ VE AMAÇ

1.1. GİRİŞ

Boşanma hem çocuklar hem de ebeveynleri için oldukça zor ve stresli bir süreçtir. 20. yüzyılda aile yaşamındaki en dramatik değişiklikliğin boşanma oranındaki hızlı artış olduğu belirtilmektedir. ABD’de boşanma oranı 19. yüzyılın ortalarına kadar %5 civarındayken son yıllarda ilk evliliklerin yaklaşık yarısının bittiği bildirilmiştir (Amato 2000). Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2016 yılında 594,493 evlenmeye karşılık 126,164 boşanma (%21) gerçekleşmiştir (TUİK 2017).

Boşanma üzerine ABD’de yapılan araştırmalarda, boşanmaların yarısından fazlasında 18 yaşından küçük bir çocuk olduğu bildirilmiştir (Nock 2000). Boşanma, çocuklara kaçınılmaz olarak zarar verecek bir süreç olarak görülmemekle birlikte, potansiyel olarak çocukları ciddi şekilde etkileyebilecek bir dizi değişikliği beraberinde getirmektedir (Kelly 2012). Ailede çocuklar için duygusal destek, koruma, yardım, rehberlik, gözetim vb. rolleri yerine getiren ebeveynlerden birinin (genellikle babanın) evden ayrılmış olması, çocukların psikolojik gelişimlerini ve uyumlarını zorlaştıran önemli bir stresördür (Çivitci ve ark. 2009). Bu stresöre fizyolojik ve psikolojik yanıt açısından bireysel farklılıklar vardır (Franklin ve ark. 2012).

Psikolojik sağlamlık (dayanıklılık) zorluklar, travma, facia, tehdit ve diğer belirgin stresörler karşısında iyi uyum yapabilme; zorlu deneyimlerden sonra zarar görmeden iyileşebilme olarak tanımlanmaktadır. Psikolojik sağlamlık insanın sahip olduğu / olmadığı bir özellik değildir; herkesin öğrenebileceği ve geliştirebileceği davranış, düşünce ve eylemleri içerir (APA-American Psychological Association 2017). Sadece doğuştan gelen bir özellik olmayıp, çevresel etkenlerden de etkilenebilmektedir (Southwick ve Charney 2012).

Benlik kavramı (*self-concept*) kişinin kendine dair algılayabildiği görüşleri, duyguları ve tutumlarının tümü; kendi benliğine ilişkin tanımı; kendine ilişkin zihinsel tablosudur (Gander ve Gardiner 2001).

Benlik saygısı (öz saygı) (*self-esteem*) kendilik sisteminin duygusal yönü ile ilgili olup kişinin kendini nasıl gördüğüne ilişkin duygularıdır. Benlik saygısını belirleyen yargılarda bir değişmezlik, görelilik olarak süreklilik vardır. Bununla birlikte kişinin benlik saygısının değişme olasılığının da olduğu kabul edilmektedir. Benlik saygısı fiziki görünüş, aile ilişkileri, okul, arkadaş ilişkileri ve duygusal iyilik hali gibi çeşitli yaşam deneyimlerinden oluşur. Belli bir role ilişkin beklenen sosyal davranışlara uygun hareket etme bireyin toplumdaki saygınlığını ve

kendisini değerli bulma yargısını etkilediğinden, toplumsal beklentilere uygun davranma, insanın benlik saygısını arttıracaktır (Çelik 2011).

Sosyal destek kişinin işlevlerini arttıran ya da olumsuz sonuçlara karşı tampon olan; flört, nişanlı, sözlü, eş, akraba, komşu, doktor, anne, baba, çocuk, kardeş, öğretmen, arkadaş, okul gibi sosyal ağların bireyin davranışlarını destekleme düzeyine ilişkin algısı olarak tanımlanmaktadır (Malecki ve Demaray 2002).

Ebeveyn Kabul/Red Kuramına göre kişi dünyaya geldiğinde bakım veren kişiden olumlu tepkiler (sevilme, rahatlık, bakım, korunma, ilgi ve temel sevgi) alma gereksinimi duyar. Bu gereksinim, değişerek da olsa yetişkinlikte de bireyin kendisi için kaynak aramasına yol açar ve diğer yakın kişiler tarafından karşılanır. Ebeveyn reddinin sonuçlarının ilerleyen yıllarda nevrozdan psikoza kadar çeşitli psikiyatrik sorunlara neden olabileceği belirtilmiştir (Rohner 2004).

Yapılan karşılaştırmalı araştırmalarda, anne-babası boşanmış ya da ayrı olan çocuklarda anne-babası birlikte olanlara göre, ebeveyne karşı güvensiz bağlanma tarzı geliştirme (Çivitci ve ark. 2009, Sardoğan ve ark. 2007); kaygı (Çivitci ve ark. 2009, Garnefski ve Diekstra 1997, Öztürk 2006), durumluk öfke (Çivitci ve ark. 2009, Mahon ve ark. 2003), sürekli öfke (Çivitci ve ark. 2009, Fiyakalı 2008), kendini suçlama (Çivitci ve ark.2009, Goodman ve Pickens 2001), umutsuzluk (Çivitci ve ark.2009), depresyon ve intihar eğiliminin (Garnefski ve Diekstra 1997) daha yüksek olduğu bildirilmiştir. Literatürde anne-babası boşanmış olanların duygusal ve sosyal uyum (Demo ve Acock 1996) benlik saygısı (Çivitci ve ark.2009, Garnefski ve Diekstra 1997, Öztürk 2006, Goodman ve Pickens 2001, Shek 2007, Kuyucu 2007) ve psikolojik sağlamlık (*resilience*) (Özcan 2005) düzeylerinin daha düşük bulunduğunu gösteren araştırmalar vardır. Ancak, benlik saygısı, ebeveyn kabul-reddi ve algılanan sosyal destek ile psikolojik sağlamlığın ilişkisine dair araştırmaya ulaşılamamıştır. Ayrıca, literatürde boşanmış ve boşanmamış ailelerin çocuklarında olabilen ebeveyne yabancılaşma ile ilgili az sayıda araştırma bulunmaktadır.

1.2. AMAÇ

Ülkemizde boşanmış ve boşanmamış aile çocuklarıyla yapılan toplum tabanlı çok sayıda araştırma olmasına rağmen kliniğe başvuran çocuklar arasında yapılan araştırmalar oldukça kısıtlıdır. Bu çalışmada, Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Polikliniğine başvuran, ebeveynleri boşanmış olan ve olmayan çocukların ruhsal sorunlar, psikolojik sağlamlık, öz-kavramı, ebeveyn kabul / reddi ile annelerinin benlik saygısı ve algılanan sosyal destek açısından karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmadan elde edilecek verilerin kliniğe başvuran ve öncelikli olarak ebeveynleri boşanmış olan olguların sahip olabileceği psikiyatrik sorunlar (ebeveyn yabancılaşması da dahil) ile ilgili erken müdahale ve tedavi planı geliştirilmesi açısından yazına katkıda bulunacağı düşünülmüştür.

1.2.1 Araştırmanın Hipotezleri

- A.** Ebeveynleri boşanmış olan gruptaki çocuklarda boşanmamış olan gruptaki çocuklara göre:
- Ruhsal sorunların daha fazla olacağı;
 - Ebeveyn (baba) reddinin daha yüksek olacağı;
 - Benlik saygısının daha düşük olacağı;
 - Psikolojik sağlamlılığın daha düşük olacağı;
 - Ebeveyne yabancılaşmanın daha fazla olacağı;
- B.** Ebeveynleri boşanmış olan grubun annelerinde boşanmamış olan grubun annelerine göre:
- Benlik saygısının daha düşük olacağı;
 - Algılanan sosyal desteğin daha düşük olacağı;

C. Çocukların öz-kavramı, ebeveyn kabul / reddi, psikolojik sağlamlık, problem davranışlar ve yeterlik açısından ve annelerin benlik saygısı ve algılanan sosyal destek açısından değerlendirilmesine yönelik uygulanan ölçeklerden aldıkları puanlar:

- Boşanmış ve evli gruplarda, cinsiyete göre karşılaştırıldığında arada fark bulunacağı;
- Boşanmış ve evli gruplarda, birinci / sonraki çocuk olma durumuna göre karşılaştırıldığında arada fark bulunacağı;
- Boşanmış grup boşanma sonrası geçen süreye göre 0-6 ay, 6-24 ay ve 24 aydan sonrası şeklinde gruplandırılarak karşılaştırıldığında, boşanma sonrası geçen süreye göre arada fark bulunacağı;
- Boşanmış grup ebeveyne yabancılaşma olup olmamasına göre gruplandırılarak karşılaştırıldığında arada fark bulunacağı şeklindedir.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. BOŞANMA

2.1.1. Boşanma Nedir?

Çocukluk çağının ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin, insanın psikolojik ve sosyal gelişimi açısından son derece önemli olduğu bilinmektedir. Her çocuk için özellikle yaşamının ilk yıllarında anne ve babasıyla olan ilişkisi çok önemlidir (Butler 2003). Aile ilişkileri bozulduğunda, anne baba boşanma kararı alabilmektedir. Boşanma sürecine girilmesiyle birlikte anne-baba-çocuk ilişkisi tehlikeye düşmekte; çocuk açısından ortaya çıkan ayrılık içeren kaygılı dönem, ruhsal ve bedensel gelişimi olumsuz etkileyebilmektedir. (Aral ve Başar 1998). Geniş ailenin egemen olduğu dönemde evlilikte katı kurallar vardır; boşanma dini ve geleneksel kuralların etkisiyle tabudur. Sanayi devrimini izleyen modernleşme ile birlikte evlilik katı kuralların dışına çıkmış, evlenilecek kişinin seçiminde bireysel tercih önemsenmiş ve evlilikten beklentiler artmıştır. Beklentiler karşılanmadığında ise boşanma oranları artmış ve daha fazla kişiyi ve çocuğu etkilemesiyle evrensel sorun haline gelmiştir (Aydın ve Baran 2010). Evlilik sürecinde kişilikleri, değerleri, alışkanlıkları ve tepkileri ile birbirine uyumlu olmayan kişilerin bir arada iken sosyal ve mesleki sorunlar yaşadıkları, fiziksel ve ruhsal sorunlar yaşayabildikleri ve ayrı ayrı daha sağlıklı oldukları sosyal bir gerçekliktir (Öztürk 2006).

Bohannan, boşanmanın karmaşık bir sosyal durum, kişi için karmaşık bir deneyim olduğunu ve altı durumdan oluştuğunu; karmaşık olmasının nedeninin de bu altı durumun aynı anda bulunması olduğunu belirtmiştir. Bu durumlar:

- 1. Duygusal Boşanma:** Evliliğin çözülmeye ve bitmeye yakın olan dönemleridir. Eşler beraberliklerini sürdürebilirler ama birbirine karşı güven ve çekicilikte azalma olur.
- 2. Hukuki Boşanma:** Evliliğin resmi olarak sona ermesidir.
- 3. Ekonomik Boşanma:** Aynı zamanda ekonomik bir birliktelik olan evlilik hukuki boşanma ile birlikte ekonomik olarak da bir anlaşmanın sağlanmasını ve ailenin mallarının ayrılmasını gerektirmektedir.
- 4. Anne-Baba Olarak Boşanma:** Eşler birbirlerinden boşanmakta ancak çocuklarından boşanmamaktadırlar ve anne baba rolleri sürmektedir.

5. **Toplumsal Boşanma:** Toplumun boşanma ile ilgili düşüncelerinden içerir. Boşanmış kişiler, az veya çok toplumsal çevreleri değiştiği için sıkıntı yaşarlar. Boşanmadan sonra toplumsal çevre de genelde değişir.
6. **Ruhsal Boşanma:** En son olan ve en zor yaşanan süreçtir. Fakat kişisel olarak en yapıcı olanı da olabilir. Ruhsal boşanma ile kişi tekrar bağımsız bir birey olur ve bir başkasına bağımlı olmadan yaşamayı öğrenir (Sezen-Sürerbiçer 2008).

Wiseman'a (1975) göre bir yas süreci olan boşanma süreci birbirine geçmiş beş basamak altında incelenebilir:

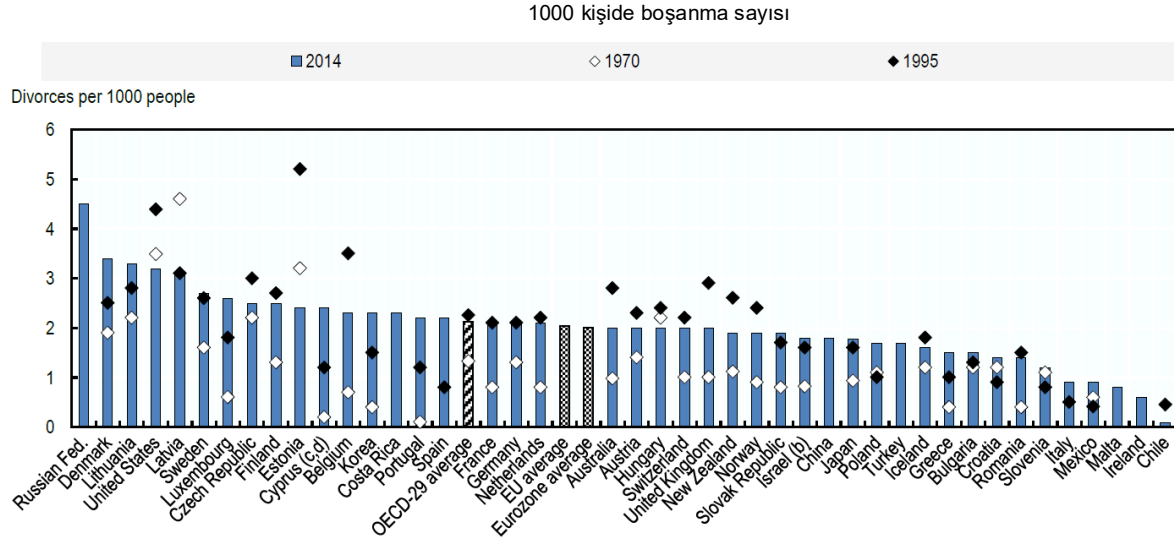
1. **İnkâr:** Eşler ciddi sorun ve zorlukları kabul ederler ancak mantıklı gerekçelerle boşanmayı gündeme getirmekten kaçınırlar.
2. **Kayıp ve depresyon:** Eşler, artık sorunları birlikte aşamayacaklarını ve beraberliklerinin bir problem olduğunu anlamaya başlarlar.
3. **Öfke ve ikili duygular:** Boşanma bir gerçeklik olarak kendini göstermeye başladığında, depresyondan öfke aşamasına geçiş olur.
4. **Yeni bir yaşam tarzı ve kimliğe uyum sağlama:** Eşler yeni yaşamlarına daha fazla zaman ayırmaya ve geleceklerini planlamaya başlarlar.
5. **Kabul ve yeni hayata uyum sağlama:** Kişi cinsel, sosyal ve mesleki olarak yeni hayatında yeterli hale geldikçe, boşanma olayını da kabul etmeye başlar. Stres ve depresyon azalmaya, sosyal ilişkiler gelişmeye başlar. Çevresinden kabul gördükçe kendine olan güveni ve saygısı artmaya başlar. Önceki eşe olan öfke azalır (Sezen-Sürerbiçer 2008).

2.1.2. Boşanma İstatistikleri

İstenmeyen bir durum olmakla birlikte, boşanma oranları giderek artmaktadır. Dünyadaki birçok topluma paralel olarak Türkiye'de de boşanma oranlarında artış görülmektedir. Batı kültüründe toplumun %90'ının 50 yaşına geldiğinde evlenmiş olmasına karşın Amerika'da evli çiftlerin %40-50'sinin boşandığı bildirilmektedir (APA 2018). Kaba boşanma hızı; her yıl 1000 kişiden kaçının boşandığını göstermektedir. OECD (*The Organisation for Economic Co-operation and Development*) ülkeleri arasında yapılan bir değerlendirmeye göre 1995-2016 arası dönemde genel olarak kaba evlenme hızı azalırken evlenme yaşının arttığı; 36 OECD ülkesinde toplumda evli olma oranı en yüksek olandan düşük olana doğru yapılan sıralamada Türkiye'nin 11. sırada (%85 civarı) olduğu ve Türkiye'de kaba

boşanma hızının OECD ülkeleri ortalamasına (1000’de 2 civarı) yakın ve biraz altında olduğu bildirilmiştir (Grafik 1) (OECD 2018).

Grafik 1. 1995, 1970 ve 2014 veya en yakın yıllarda ulaşılabilen kaba boşanma hızları

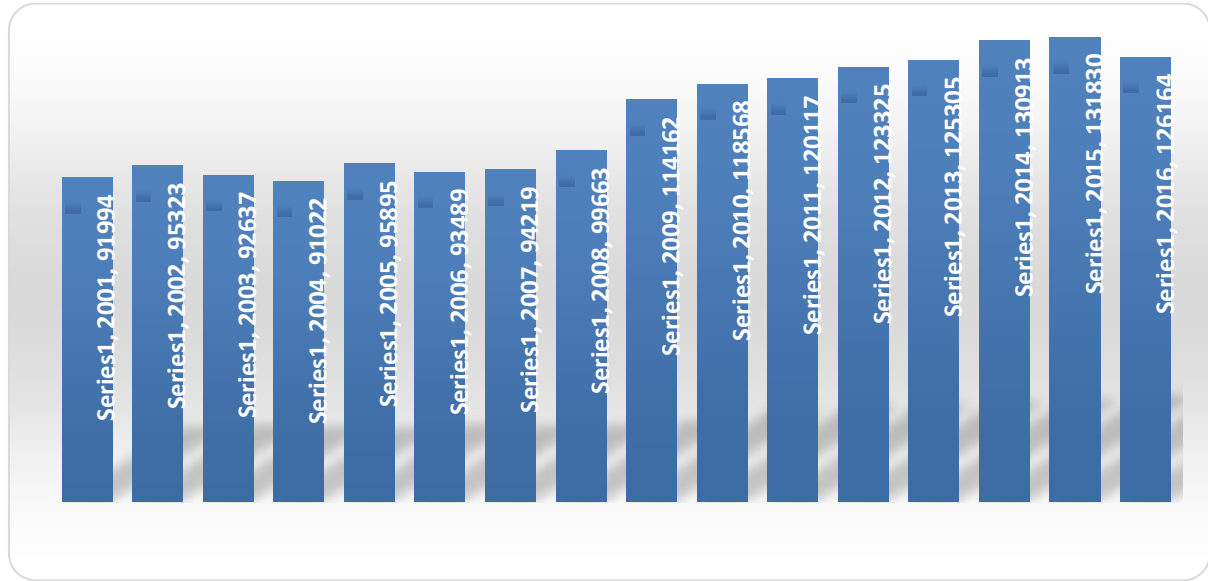

Şili 2010; Fransa ve İzlanda 2011; Avusturya, Belçika, İrlanda, İngiltere, Çin, Rusya Federasyonu ve Kıbrıs 2012; Yunanistan, İsrail, Meksika, Yeni Zelanda, Portekiz ve Hırvatistan 2013 verisidir.

KAYNAK: OECD 2018 (file:///D:/OECD%202018%20SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf)

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2016 yılında 594,493 evlenmeye karşın 126,164 boşanma (%21) gerçekleşmiştir (TÜİK 2017). TÜİK 2016 verilerine göre kaba boşanma hızının en yüksek olduğu il binde 2.63 ile İzmir olarak belirlenmiştir. Sırayı ikinci olarak 2.55 ile Muğla ve üçüncü olarak da 2.46 ile Antalya izlemiştir. Kaba boşanma hızının en düşük olduğu il binde 0.15 ile Hakkari ve Şırnak olmuş, bu illeri 0.23 ile Siirt, 0.25 ile Muş izlemiştir. Doğudan Batıya gittikçe boşanmalarda artış olduğu görülmektedir (TÜİK 2017). Bunda kültürel yapının etkili olduğu düşünülmektedir; boşanma dini ve kültürel açıdan Doğu ülkelerinde olumsuz karşılanırken Avrupa ülkelerinde ve ülkemizin batı kısımlarında kültürel yapı farklılaştıkça boşanma oranları artmaktadır (Ünal 2013). 2016 yılında, boşanmaların %39,1’inin evliliğin ilk 5 yılı, %21’inin ise evliliğin 6-10 yılı içinde, %39,9’unun evliliğin 10 yılından sonra gerçekleştiği saptanmıştır (TÜİK 2017). Türkiye’de 2001 yılında 91.994 olan boşanma sayısı 2016 yılında yaklaşık %50 artarak 126.164’e çıkmıştır; 2008 yılından itibaren boşanma sayısında yükselme eğilimi vardır (Grafik 2).

Grafik 2. 2001-2016 Yılları arasında boşanma sayıları

KAYNAK: TÜİK 2017

2.1.3. Boşanmanın Nedenleri

Hukuken boşanma kararının alınabilmesi, Türk Medeni Kanunu'nda düzenlenmiş olan sebeplerin gerçekleşmesine bağlıdır. Medeni Kanunun 161-166. maddelerinde yer alan boşanma nedenleri; zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı ve evlilik birliğinin sarsılmasıdır. Boşanma Sebepleri Bilimsel Araştırma Projesi raporunda boşanma nedenleri özel ve genel olmak üzere iki açıdan ele alınmıştır. Özel sebepler zina, cana kast ve pek fena muamele, cürüm ve haysiyetsizlik, terk, akıl hastalığıdır. Genel sebepler ise evlilik birliğinin temelinden sarsılması (şiddetli geçimsizlik), eşlerin anlaşması, ortak hayatın yeniden kurulamamasıdır (fiili ayrılık) (Battal 2008). Türkiye'de aile yapısının incelendiği araştırmada ise boşanma nedenleri içinde, en önemlilerinin; % 31.9 ile aldatma, aldatılma ve %20.1 ile sorumsuz ve ilgisiz davranma olduğu gösterilmiştir. Dayak ve kötü muameleden dolayı boşananların oranı % 11.9'dur. Boşanma sebepleri cinsiyete göre önemli farklar göstermekte, her iki cins de; en çok sorumsuz ve ilgisiz davranma ve aldatma yüzünden boşanmış olmakla birlikte, cinsiyete göre dayak, kötü muamele, terk etme ve eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması en çok fark yaratan boşanma nedenleridir (Tuncer 2009). Bununla birlikte, boşanmanın sosyolojik ve psikolojik sebeplerinin araştırıldığı bir araştırma sonucuna göre boşanma nedenleri; geçimsizlik, eğitimsizlik, işsizlik, ekonomik bunalım, güvensizlik, aşırı kıskançlık, aldatılma korkusu, yaş farkı, zina, formalite

evlilikler, kadın erkek arasındaki maddi dengesizlik, aşırı aile düşkünlüğü, kadına şiddet ve hakaret, eşile cinsel ilişkiye girememe, küçük yaşta evlenme, kültür farklılığı, psikolojik sorunlar, kötü alışkanlıklardır (Keskin 2007).

2.1.4. Boşanmanın Etkileri

Boşanma, sadece eşlerin birbirlerinden ayrılmaları ya da evlerini ayırdıkları bir durum olmaktan çok, eşlerin sonraki yaşamlarını ve özellikle de çocukların yaşadıkları anı ve sonrasını olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek önemli bir yaşam olayıdır. Hayatı zorlayan her olay gibi boşanma da, çiftlerin anlaşmazlıklarının ortaya döküldüğü andan itibaren boşanma süreci ve kimi zaman sonrasında da devam eden riskler taşımaktadır (Güler 2014).

Boşanma sürecinin çocukları olumsuz etkileyecek pek çok tarafı bulunmaktadır. Moxnes, boşanmanın çocuk için risk oluşturma nedenine dair üç kuramsal yaklaşımı belirtir:

1. Mc Lanahan ve Sandefur'un (1994) evin gelirinde azalma, yaşanılan yerin değişmesi ve birlikte yaşanılmayan anne ya da babayla ilişkinin azalması sonucu çocuğun boşanmayı sosyal ve ekonomik kayıplar olarak görmesi sebebiyle boşanmanın bir risk faktörü olduğu şeklindeki yaklaşım.
2. Pryor ve Rodgers'ın (2001) getirdiği değişikliklerle çocukta önemli oranda sosyal strese sebep olması nedeniyle boşanmanın bir risk faktörü olduğu şeklindeki yaklaşım.
3. Boşanmanın, aile yapısını değiştirmesinden dolayı da çocuk için bir risk faktörü olduğu görüşü. Bu yaklaşıma göre geleneksel çekirdek aile en iyisidir ve bu sebeple geleneksel çekirdek aile her çeşit boşanma sonrasında aile yapısına tercih edilir Moxnes (2003).

Öte yandan farklı araştırmacılar da boşanma ve sürece dair farklı değişkenler üzerinde durarak çeşitli risklerden bahsetmişlerdir. Çocuğun boşanma sürecinde ne kadar bilgilendirildiği ve gerekli durumlarda görüşünün dinlenip dinlenmediği bu riskler arasındadır. Maes ve ark. boşanma sürecinde çocuklar için önemli olan iki faktör olarak çocuğun, anne ve babasının boşanma kararı ile ilgili olarak bir anlam oluşturabilmesini ve aile geçişi ile ilgili sürece katılmasını belirtmişlerdir. Ayrıca anne babaların boşanma sürecinde çocuğu paylaşmaya yönelik girdikleri tartışmalar da çocuğun uyum sürecini olumsuz etkileyen riskler arasında belirtilmektedir (Maes ve ark. 2012).

Boşanma döneminde anne babalar sıkça aile yaşantılarının dağıldığı bir velayet tartışması içinde olabilirler (Rueda 2003). Kendileri için de oldukça zor olan bu süreçte, çocuklarına

gereken ilgiyi göstermemeleri ve çocuklarına karşı tutarlı olamamaları önemli bir problemdir (Benedek ve Brown 1997). Anne-baba ayrılığının ilk döneminde çocuk için risk oluşturan önemli etkenlerden biri de, evden anne ya da babanın ayrılması ve evden ayrılan anne ya da babayla kurulacak ilişkinin niteliğidir (Kelly ve Emery 2003, Rogers 2004). Daha fazla sayıda kadının dışarıda çalışmaya başlamasına, baba hakları gruplarının ve hukukçuların baba ile çocuk arasında daha fazla zaman paylaşımı olması için gösterdikleri çabalara rağmen, çocuğun velayetiyle ilgili hukuksal ve kültürel uygulamalar daha yavaş değişmektedir (Kelly 2006). Bu nedenle halen genellikle ayrılık ve boşanma sürecinde çocuğun bakımını büyük oranda üstlenen ve velayeti alan ebeveyn anne; evden ayrılan ebeveyn ise baba olmaktadır (Furstenberg ve ark. 1987, Kelly ve Emery 2003, Kelly 2006).

Ayrılık ve boşanma sürecinde genellikle evden ayrılan ya da çocukla ayrı evlerde yaşamaya başlayan baba olması dolayısıyla da boşanma sürecinden baba-çocuk ilişkisi daha fazla etkilenmektedir. Bu süreçte baba ile çocuk arasındaki ilişkinin niteliğini etkileyen pek çok etken vardır. Kelly, bu etkenleri şu şekilde tanımlamıştır:

- 1. Kurumsal engeller:** Mahkemece oluşturulan ziyaret yönergesi (çocuğun birlikte yaşamadığı anne ya da babasıyla görüşmesi için mahkemece oluşturulan zaman ve koşullar) babanın çocuğun hayatında istediği şekilde olmasını engelleyebilmektedir.
- 2. Psikolojik ve ilişkisel engeller:** Bazı babalar ayrılma ya da boşanma sonrası ilgi yoksunluğu, kişisel beceri eksikliği, narsizm ya da çocuklarıyla olan zayıf bağları nedeniyle çocuklarıyla anlamlı bir ilişki kurmada başarısız olurlar. Aktif olarak anne-babalık görevlerinden çekilme görülen bazı babalarda bu durumun sebebi çocuğuyla azaltılmış ilişkisinin meydana getirdiği olumsuz duygudurumu da olabilmektedir. Bazen de evlilik sürecinde olduğu gibi ayrılma ve boşanma sonrası süreçte de annenin tutumları babanın rolünü etkilemeyi devam ettirmekte ve bazen anneler, baba-çocuk ilişkisinin düzenli bir şekilde sürdürülmesini olumsuz etkileyebilmektedir.
- 3. Taşınma:** Anne ya da babanın taşınması, özellikle uzak bir yere taşınması, anne-baba ve çocuk ilişkilerindeki sıklığı ve doğal akışı bozabilmektedir. Çocukların önemli bir bölümü ilk iki yıl içinde velayeti alan anne ya da babayla birlikte başka yere taşınırlar. Belli bir uzaklığın üzerindeki uzaklaşmalar (şehir değişikliği gibi) yanında yaşamadığı anne ya da babasıyla çocuk arasındaki ilişkiye engeller koymaktadır.
- 4. Yeniden evlenme:** Anne ya da babanın yeniden evlenmesi ya da yeni bir ilişkinin olması babalarla çocuklar arasındaki ilişkiyi etkileyebilmektedir. Özellikle babaların

yeniden evliliklerinden bir çocukları olduğunda, önceki evliliğinden olan çocuğuna olan ilgileri azalabilmektedir (Kelly 2006).

Boşanma nedenleri ve sonuçları göz önüne alındığında epey karmaşık bir yapıya sahip olmakla birlikte aile bireylerini ve birbirleriyle olan ilişkilerini etkilemekte ve değişikliklere yol açıp ilişkileri tekrar şekillendirmektedir. Her bireyin boşanma sonrası gösterdiği tepki aynı değildir. Bireyin kişilik özellikleri, aile ilişkileri, arkadaş desteği, iş yaşantısı bütün bu süreci etkiler (Zara 2013).

Diğer yandan boşanma, mutlaka çocuğa zarar veren bir durum olarak değerlendirilemez. Anne ve babanın bu dönemi nasıl yaşadıkları ve bunu nasıl yaşattıkları önemlidir (Benedek ve Brown 1997). Anne ve babanın ayrılma sürecinin ilk aşamalarında yaşanan şeyler, anne ve babanın uyum düzeyi ve becerileri, anne-baba çatışması ya da işbirliği, anne ya da babanın yeniden evlenmesi, ekonomik kaynakların tutarlılığı ve çocuğun kendi başetme becerileri boşanmanın çocuk üzerindeki kısa ve uzun süreli etkilerini belirleyen önemli etkenlerdir (Kelly ve Emery 2003). Anne ve babanın boşanma ile ilgili zorlukları aşarken gösterdikleri beceri ve yaptıkları düzenlemeler, sonucu değiştirme özelliğine sahiptir. Ancak bu dönemde anne babalar da yeni bir hayat kurma, eski eşle ve çocuklarla yeni ilişki biçimleri geliştirme, maddi sıkıntılar, sosyal ilişkilerde değişiklikler gibi problemler yaşadıklarından dolayı belki de bir profesyonel destek alarak bu süreçte çocuklarına ve kendilerine daha yardımcı olabilirler (Candan 2006).

Çocuklar boşanma sonrasındaki hayatlarının nasıl düzenleneceği ile ilgili kaygı yaşayabilirler. Kaygının giderilmesi anne baba tarafından çocuğa ne kadar bilgi verildiği ve çocuğun yaşına uygun beklentiler konulup konulmadığı ile ilgilidir. Örneğin bu düzenlemelerle ilgili olarak çocuklara karar verme yetkisinin verilmesi, çocuk için kafa karıştırıcı bir durum olabilir ve çocuk annesi ve babasına sadaktle ilgili bir çatışmanın ortasına düşebilir (Maes ve ark. 2012).

Anne babanın sıcaklığının ve yeterliliğinin, sağlıklı olmalarının, aralarında çatışma olmamasının ya da düşük çatışma olmasının ve ayrılık sonrası hayat koşullarının net belirlenmesinin çocuğun boşanma sonrası verdiği tepkileri olumlu yönde etkileyecek koruyucu etmenler olarak belirtilmektedir (Kelly ve Emery 2003).

Amato ve ark. yaptıkları araştırma sonucunda boşanma sonrası üç tür anne-babalıktan söz etmişlerdir:

1. İş birliği içinde olan anne-babalık,

2. Paralel anne-babalık,
3. Tek başına anne-babalık.

Anne babanın iş birliği içinde olmasını, çocuğu evliliğin çözülmesine bağlı ortaya çıkabilecek olumsuz etkilerden koruyan "iyi boşanma" birlikteliği olarak tanımlamışlardır. Araştırmada anne ve babası iş birliği içinde olan çocukların, diğer anne ve babaların çocuklarına göre daha az davranış sorunu sergiledikleri ve babaları ile daha iyi ilişkiler içinde oldukları sonucunu saptamışlardır (Amato ve ark. 2011).

2.1.4.1 Boşanmanın Çocuklar Üzerinde Kısa Süreli Etkileri

Boşanmanın çocuklar üzerinde fiziksel, duygusal ve sosyal olmak üzere çeşitli etkileri olmaktadır. Ayrıca boşanmada dava süreçleri de söz konusu olduğundan çocuklar yasal süreçlerden de etkilenmektedir (Rueda 2003). Bu bağlamda boşanma, bir çocuğun gelişiminde önemli değişikliklere ya da kısıtlanmalara sebep olmaktadır. Boşanma sürecine girildiği andan itibaren çocukların bu duruma ruhsal, duygusal pek çok tepkisi ile karşılaşmaktadır. Bu tepkiler arasında korku, üzüntü, öfke, suçluluk, yalnızlık, reddetme, gerileme (regresyon), uyku sorunları, kendi kendini tatmin (mastürbasyon), okulda uyum ve akademik sorunlar, fiziksel sorunlar (karın ağrısı, baş ağrısı, bulantı, bayılma vs.), yeme alışkanlıklarında değişme, anne-babanın yeniden barışmasına yönelik istek ve yoğun çabalar gibi pek çok değişik duygusal ve davranışsal tepkiler yer almaktadır (Benedek ve Brown 1997). Boşanmadan çocukların yalnızca kendileri değil, aynı zamanda toplum içindeki durumları ya da davranışları da etkilenebilmektedir (Prokic ve Dronkers 2009). Çocukların ilk olarak genellikle karışıklık, üzüntü, sıkıntı, kaygı, korku, öfke, şaşkınlık ve güvensizlik gibi duygularla tepki verdikleri ve yaklaşık 2 yıl süren ayrılık sonrası ilk dönem genel olarak “kriz dönemi” olarak adlandırılmaktadır (Kelly ve Emery 2003, Rogers 2004). Bu dönemde pek çok değişimle baş etmek durumunda kalan çocuklar, sıklıkla öncesinde anne-babaları tarafından ayrılık ve boşanma hakkında da yeterince bilgilendirilmeden ve bu süreçle duygusal olarak hiçbir hazırlığı olmadan karşılaşılır (Kelly ve Emery 2003).

Boşanmaya uyumun zaman geçtikçe gelişeceği yönündeki kanıya karşın, bazı çocuklar kriz döneminden sonra da duygusal ve davranışsal zorluklar yaşamaya devam ederler (Rogers 2004). Çocuğun kısa dönem tepkilerini belirleyen etkenlerden biri de velayet davaları sürecidir. Bazı çocuklar için ayrılığın hemen ardından anne ve babaları arasında şiddetli çatışmanın

olduğu velayet davaları ile karşılaşma durumu olabilmektedir. Bu tür davaların olduğu durumlarda çocuklar annesi ya da babasıyla koalisyon geliştirebilmektedir. Anne ya da babasıyla kurulan bu koalisyon çocuğun koalisyon kurmadığı anne ya da babasıyla görüşmeyi reddetmesine ve onun hakkında haksız ve nefret içeren davranış, duygu ve bilişler geliştirmesine sebep olabilmektedir (Lampel 1996).

Çocuğun olumsuz tepki geliştirme sebeplerinden bir başkası da anne babaların diğeri için çocuklarına verdikleri geribildirimlerdir. Uzlaşarak ayrılmak yerine kavga ederek ayrılan ve boşanma davası sürecinde de aralarındaki çatışmaları sürdüren anne-babalar, bazen bu süreçte çocuklarına diğeri anne babayla ilgili olumsuz geribildirimler vererek diğeri ile çocuk arasındaki ilişkiyi kontrol altında tutmaya çalışmaktadırlar. Bilinçli olarak ya da bilinçdışı, çocuğun diğeriye karşı duygu ve düşüncelerini etkilemek sık karşılaşılan bir durumdur. Bazı durumlarda bu sürecin sonucunda çocuk diğeri anne babaya karşı düşmanca duygu ve düşüncelere sahip olabilmekte, onunla her türlü iletişimi sürdürmeyi reddedebilmektedir (Benedek ve Brown 1997). Bu durum '**ebeveyne yabancılaşma**' olarak tanımlanmaktadır (Gardner 2001). Ebeveyne yabancılaşan çocuk, yıllarca annesi ya da babasıyla olan iletişimini koparabilmekte, annesi ya da babasını hayatından tamamen çıkarabilmektedir. Çocuğun bu şekilde annesinden ya da babasından yoksun büyümesi ve o anne babaya karşı katı ve olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olması, çocuğu oldukça zorlayan ve sağlıklı bir şekilde gelişimini tehdit eden bir durumdur (Benedek ve Brown 1997).

Velayet konusunda uzlaşmış aileler ile velayet konusunda mahkemede çekişme yaşamış ailelerin çocukları arasında davranış sorunları açısından anlamlı bir fark olmadığı gösterilmiştir. Boşanmış eşler arasındaki şiddetli çatışma ile çocukların davranış sorunları arasında ise bir ilişki olduğu ve geçen bir yılda anne ve babası arasındaki çatışmanın yüksek düzeyde devam ettiğini söyleyen çocukların, anne ve babası arasındaki çatışmanın azaldığını söyleyen çocuklara göre daha fazla davranış sorunlarına sahip olduğu belirtilmiştir (Kitzmann ve Emery 1994).

Ayrılık ve boşanma sürecinde uyum sorunlarını etkileyen bir diğeri konu da çocuğun ayrı yaşamaya başladığı anne ya da babasıyla görüşme sıklığıdır. Birçok araştırmacı anne ve babanın ayrılmasından sonra yanında yaşanılmayan anne ya da babayla ilişkinin, anne ya da baba yokluğunun ya da birlikte yaşanılmayan anne ya da babayla görüşme sıklığının çocuğun boşanmaya olan uyum sürecini etkilediğine inanmaktadır (Furstenberg ve ark. 1987, Dunn ve ark. 2004). Hatta ölüm sonucu anne ya da baba kaybı ile boşanma sonucu anne ya da babayla

görüşmeme arasında çocuk için herhangi bir fark olmadığı öne sürülmüştür (Kelly ve Wallerstein 1977). Çocukların birlikte yaşamadıkları babalarıyla telefon dâhil sık aralıklarla ve düzenli görüşmelerinin, babayla daha yakın ve daha yoğun bir ilişkiyi ve ayrılık sonrası daha az uyum sorunlarını gösterdiği bildirilmiştir (Dunn ve ark. 2004).

Boşanmanın her yaştaki çocuk için stresli bir deneyim olduğu, özellikle 6 yaş altında iken anne ve babası boşanan çocukların gelişimlerinin ve davranışlarının olumsuz etkilenebileceğini belirtilmiştir (Rogers 2004). Diğer yandan, farklı Avrupa ülkelerinden toplanan verileri kullanarak yapılan araştırmada, anne-baba ayrılığını ya da boşanmasını küçük yaşta deneyimleyen çocukların daha ağır sonuçlarla karşılaştığına dair yeterli kanıtın olmadığı; benzer şekilde ergen çocukların diğer yaş grubundaki çocuklara göre aile ile ilgili yaşam olaylarına karşı daha savunmasız olduğuna dair bir kanıtın da bulunmadığı bildirilmiştir (Albertini ve Garriga 2011).

2.1.4.2 Boşanmanın Çocuklar Üzerinde Uzun Süreli Etkileri

Yapılan araştırmalarda ayrılık ve boşanma sürecinden sonraki yıllarda da boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerinin sürdüğü görülmüştür (Aral ve Gürsoy 2000, Öztürk 2006). Anne babası boşanmış çocukların depresyon puanlarının, anne babası evli ve bir arada yaşayan çocukların depresyon puanından daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Aral ve Gürsoy 2000). Anne babası boşanmış çocuklarda kaygı düzeyinin aynı yaşlardaki anne babası boşanmamış çocuklardan daha yüksek ve benlik saygısı düzeyinin daha düşük olduğu bildirilmiştir (Öztürk 2006).

Farklı ülkelerden katılımcılarla yapılan araştırma sonucunda boşanmanın çocuğun toplumla ilgili tutum ve davranışlarını da etkileyebileceği saptanmış; tek ebeveyniyle yaşayan çocukların, iki ebeveyniyle yaşayan çocuklara göre toplumsal kurumlara daha az güven duydukları ve yaşadıkları şehir veya ülkedeki toplumsal problemlerle ilgili daha aktif katılımlarının olduğunu; ancak iki grup arasındaki bu farklılıkların yalnızca bazı ülkelerde önemli düzeyde bulunduğu bildirilmiştir. Ayrıca anneleriyle yaşayan çocukların, iki ebeveyniyle yaşayan çocuklara göre kadın haklarına ve cinsiyet eşitliğine daha duyarlı oldukları; diğer yandan babalarıyla birlikte yaşayan çocukların ise, iki ebeveynli ailelerde yaşayan çocuklara göre kadın haklarına ve cinsiyet eşitliğine daha az duyarlı oldukları belirtilmiştir (Prokic ve Dronkers 2009).

Boşanmanın çocuklar üzerindeki uzun süreli etkilerine ilişkin yapılan araştırmalarda boşanmış ailelerden gelen kişilerin yetişkinlikteki benlik saygılarının ve iyi oluşlarının daha düşük düzeyde olduğu; kaygı, depresyon ve stres düzeylerinin daha yüksek olduğu ve daha fazla psikolojik, davranışsal ve kişilerarası sorunlara sahip oldukları bildirilmiştir (Huurre ve ark. 2006, Størksen ve ark. 2006, Wauterickx ve ark. 2006). Anne ve babası boşanmış 18-22 yaş arasındaki bireyler üzerinde yapılmış bir araştırmada %65 oranında babayla zayıf ilişkiler, %30 oranında anneye zayıf ilişkiler, %25 oranında liseden terk ve %40 oranında psikolojik yardım alma olduğu saptanmıştır. Ayrıca anne ve babası 6 yaşından önce boşanan kişilerin babalarıyla daha zayıf ilişkiye sahip oldukları; boşanmanın etkilerinin yetişkinlikte ergenliğe göre daha belirgin olduğu ve anne ya da babanın yeniden evlenmiş olmasının koruyucu bir etki oluşturmadığı görülmüştür (Zill ve ark. 1993).

Boşanmış anne babaların da evli ve bir arada yaşayan anne babalara göre daha düşük düzeyde benlik saygısına ve daha yüksek düzeyde kaygıya sahip olduklarını gösteren araştırmalar bulunmaktadır. Diğer yandan, boşanmış anne babalar ile onların çocuklarının benlik saygısı ve kaygı düzeylerinin benzer olduğunu gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (Elfhag ve ark. 2010, Öngider 2011). Ayrılmış çiftlerle bir arada yaşayan çiftlerin ve çocuklarının benlik saygısı açısından karşılaştırıldığı bir araştırma sonucunda, evli ve bir arada yaşayan çiftlerin, benlik saygısının tüm boyutlarında ayrılmış çiftlerden daha yüksek puanlar aldıkları; kız çocukların benlik saygısı puanları ile annelerinin benlik saygısı puanlarının birbirine yakın olduğu ve aile bireylerinin benzer düzeylerde benlik saygısına sahip oldukları belirlenmiştir (Elfhag ve ark. 2010).

2.1.4.3 Boşanma Sürecinde Çocuklarda Sıklıkla Görülen Ruh Sağlığı Problemleri

Boşanmış aileler ve çocuklarına dair evlilik çatışması, ebeveyn şiddeti ve ebeveyn boşanmasının çocukların psikolojik etkisi üzerine 1990-1999 yılları arasında yürütülen araştırmaları inceleyen bir metaanaliz araştırması sonucunda, çocuklarda ebeveyn boşanması ve ortaya çıkan sorunlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (Kelly 2000).

Literatür verileri incelendiğinde boşanmış ve boşanmamış ailelerin çocukları ile yapılan karşılaştırmalı araştırmaların kısıtlı olduğu, güncel araştırmaların daha çok boşanmış ailelerin çocuklarına ve bu çocuklarda boşanma sürecinde görülen kaygı, öfke, yaşam doyumu, yalnızlık gibi ruhsal değişkenlere odaklandığı görülmektedir. Diğer yandan literatürde boşanma

sürecinde çocukları etkileme potansiyeli olan sosyal içe dönüklük, sosyal sorunlar, düşünce sorunları, saldırgan davranışlar, somatik yakınmalar gibi değişkenleri inceleyen sınırlı sayıda araştırma olduğu dikkati çekmektedir (Aral ve Başar, 1998, Arifoğlu ve Öz 2008 Aydın 2013, Hockenberry 2014).

Son yıllarda yapılan araştırmalar ebeveynleri boşanmış çocukların ruhsal sorunlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu ruhsal sorunların arasında öfke, depresyon, okul başarısızlığı, kızgınlık, korku, güvensizlik, saldırgan davranışlar sergileme, kurallara karşı gelme gibi davranış bozuklukları bulunmaktadır (Arifoğlu ve Öz 2008, Uşaklı 2013, Meriç 2007, Uzun 2013, Amato 1994, Jackson 2000, Walzack ve Burns 2004).

Yapılan araştırmalarda, boşanmış ailelerden gelen çocukların davranışsal, psikolojik, eğitsel sorunlarla karşı karşıya kalma risklerinin, kaygı ve depresyon düzeylerinin boşanmamış aileden gelen çocuklara göre daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Amato ve Keith 1991, Kelly 2000, Öngider 2006, Öztürk 2006, Karakuş 2003, Aral ve Başar 1998). Ebeveynler yaşadıkları çatışmanın sorumlusunu çocuk olarak gösterip bu sorumluluğu çocuğa yüklemeye çalıştıklarında, çocuğun suçluluk duygusu ile baş edemeyerek depresyona sürüklenebileceği belirtilmektedir (Öztürk 2008).

Çocuklar yaşadıkları yoğun kaygı dışında, duygularını düzenlemede bağlanma figürlerini birer kaynak olarak kullanırlar. Güvenli bağlanan çocuklar ebeveynlerinin yokluğunda duygularını kontrol etmede daha başarılı olurlar. Güvensiz bağlanan çocuklar ise duygularını düzenlemede problem yaşadıkları için anksiyete belirtileri gösterirler (Kerns 2014, Stuart 1999). Anne-çocuk arasındaki sağlam temelli olmayan bir ilişkinin çocuğun ruhsal problemlerini tetikleyebileceği ve anksiyete düzeyi üzerinde etkili olabileceği bildirilmiştir. Çocukların anksiyete belirtilerinin temelinde anne veya babanın uzun süre evden ayrı kalması gibi yaşantıların oldukça etkili olduğu bulunmuştur (Dağlar 2016).

Küçük çocuklarda anksiyete daha çok anneden ayrılma olduğunda görülebilir, buna bağlı olarak da okul sorunları beraberinde gelebilir. Okula başlama ile yeni bir ortama girecek olan çocuk annesinden ayrılmada yoğun kaygı yaşayabilir ve okula gitmeyi istemeyebilir. Yaş ilerledikçe kaygıların azaldığı görülmektedir (Engin 2015).

Anksiyete bozukluğundan sonra depresyon ile komorbid görülebilecek diğer bir bozukluk davranım bozukluğu, karşı olma karşı gelme bozukluğu, dikkat eksikliği hiperaktivite

bozukluğu, kişilik bozukluğu (antisosyal ve borderline kişilik bozukluğu), madde kullanımı ve uyum sorunudur (Parker ve Roy 2001).

Ebeveynlerinin ayrılığı ile baş edemeyen çocuklar her ortamda öfkesini dışa vurma amacı ile agresif davranışlar, bağırma, vurma, zarar verme, kavgaya karışma gibi davranışlar ile tepkilerini gösterebilirler (Öztürk 2008).

Aile içi problemler, depresyon, anksiyete, davranış problemleri, düşük sosyoekonomik düzey ve boşanmış aile çocuğu olmak arasında güçlü bir bağlantı vardır (Buckner ve Bassuk 1999).

Depresif ergenler de depresyonla başa çıkmaya çalışırken davranış bozuklukları geliştirebilirler (Parker ve Roy 2001). Davranım bozukluğu dışında boşanma sürecinde görülebilecek diğer komorbid bozukluk karşıt olma karşı gelme bozukluğudur. Karşıt olma karşı gelme bozukluğu, çocuğun otorite figürüne karşı sürekli itaatsiz davranışlarda bulunması, isyankar olması, direnç göstermesi ve düşmanca bir tavır içinde bulunması durumudur. Aniden parlama, sinirlenme ve itiraz etme genelde kaygı ile ilişkilidir. Çocukların ebeveynlerine karşı gelmesi çok sık karşılaşılan bir durum olsa da, çocuk eğer düşünmeden her söylenene karşı çıkıyor, itiraz ediyorsa karşıt olma karşı gelme bozukluğunu düşünmek gerekmektedir (Işıkoğlu 2016).

İnsan doğduğu andan itibaren çevresindekiler ile etkileşim halindedir. Dolayısıyla, insan, doğası gereği sosyal bir canlıdır. Sosyal sorunlar arasında başkaları ile ilişki kuramama, çekingenlik, içe dönüklük, sosyal fobi ve düşük öz saygı yer almaktadır. Sosyal ortamlarda kendini geriye çekmeyi tercih eden çocuk sosyalleşme konusunda problem yaşayabileceği için depresif ve anksiyete problemleri yaşayabilir (Engin 2015). Kendini çekingen olarak gören çocuk başkalarıyla iletişim kuramaz, grup aktivitelerinde bulunmaz, sosyal aktivitelere katılım göstermez, kendini değersiz ve işe yaramaz olarak görür, kendine saygısını yitirir ve karamsar bir ruh hali içerisine girer (Saygılı 2014).

Kendini dünyanın merkezinde tutan çocuk, ebeveynlerinin ayrılığından kendini sorumlu tutacağı gibi artık anne ve babasıyla birlikte aynı evde yaşamayacağını gerçekliğine vararak bunu bir eksiklik olarak görebilir. Bu durumu saklamayı, inkar etmeyi, reddetmeyi seçebilir (Öztürk 2008).

Kendi problemlerine odaklanmış olan ebeveynlerin çocuğun öfkesini anlamayarak ve çocuğu dinlemeyerek tepki göstermeleri de çocuk için ayrı bir yıkımdır. Bazen de çatıştıkları

halde sırf çocukları üzülmessin diye huzursuz ve uyumsuz bir ortamda, çocuklarının bir şey hissetmediklerini düşünerek evliliklerini sürdürmeye çalışan aileler, çocuklarının aslında her şeyin farkında olduklarını göremezler (Öztürk 2008). Her şeyin farkında olan çocuk, anne-babasının boşanma gerçeği ile yüzleştikten sonra itildiği belirsizlikler sonucunda “şimdi neler olacak?” sorusuyla sürekli meşgul olur. Takıntı halinde sürekli aynı şeyleri düşünmekten istese de kendini kendini alıkoyamadığı için yoğun anksiyete yaşayabilir (Yılmaz 2001, İbiloğlu 2012, Dağlar 2016).

Anne babadan birini kaybeden ve anne babadan yalnızca birisi tarafından yetiştirilen çocuklarda daha düşük akademik başarı ve benlik saygısı; daha fazla dürtü kontrolü sorunları, terk edilmeye ilgili korku ve kaygılar, bağımlılık ve cinsiyet rolünü belirlemede yetersizlikler bulunduğu bildirilmiştir (Waldron ve Joanis 1996)

2.2. EBEVEYNE YABANCILAŞMA

Anne babaya yabancılaşma, ilk olarak Richard Gardner tarafından 1985 yılında tanımlanmış ve bir sendrom olarak ele alınmıştır (Dunne ve Hedrick 1994). Gardner, **ebeveyne yabancılaşma sendromunun** ilk olarak velayetle ilgili çatışmalar kapsamında ortaya çıkan ve çocuğun annesi ya da babası ile ilgili olarak hiçbir gerekçesi olmayan bir kötüleme kampanyasıyla beliren bir bozukluk olduğunu belirtmiştir. Gardner'a göre yabancılaşma, yabancılaştırmayı sağlayan annenin ya da babanın ‘beyin yıkaması’ faaliyeti ve yabancılaşılan anne ya da babaya yönelik iddialara çocuğun da katkı sunması sonucu oluşmaktadır (Gardner 2001).

Gardner, ‘ebeveyne yabancılaşma’ ile ‘ebeveyne yabancılaşma sendromu’nun aynı şeyler olmadığını ve mutlaka birbirlerinden ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Ebeveyne yabancılaşma, daha genel bir ifadeyken; ebeveyne yabancılaşma sendromu çocuk velayeti tartışmaları esnasında anne ya da baba tarafından programlanma neticesinde oluşan yabancılaşmayı, yani daha özgül bir alt gurubu tanımlamak için kullanılmaktadır. Gardner'a göre, ebeveyne yabancılaşma sendromu aynı zamanda çocuğun duygusal olarak istismar edilmesinin bir şeklidir. Çocuğunu seven ve kendisini çocuğuna adayan bir anne ya da babanın çocuk tarafından reddedilmesine sebep olacak karalamayı sistematik bir şekilde yapan bir anne ya da baba, yabancılaşılan anne ya da babanın çocuğun büyümesindeki rolünü ihmal etmektedir. Yabancılaştıran anne ya da baba diğer anne ya da babanın çocukla olan psikolojik

bağını tamamen yıkmakta ya da zayıflatmaktadır. Ayrıca bu tutum mahkemenin çocukla ilgili velayet kararını da etkileyebilen ciddi bir yanlış anne babalık tutumudur (Gardner 2002).

Yabancılaştırılan ebeveyn, yabancılaştıran ebeveyn tarafından başlatılan kötüleme kampanyası sonucu kendi çocuğu için bir yabancı haline gelir. Çocuğun anne ya da babasına yönelik algısı ve onunla ilgili mutlu anıları değişir; bunların yerini olumsuz olanlar alır (Piquet 2011). Gardner gibi ‘sendrom’ tanımını kullanan Faller ebeveyne yabancılaşmayı, genellikle boşanma sürecinde ya da boşanma sonrası süreçte çocuğun ebeveynlerden birine güçlü bir yakınlık ve diğerine yabancılaşma gösterdiği bir durum olarak tanımlamaktadır. Çocuğun yabancılaştığı ebeveyne karşı olumsuz davranışlarının nitelikleri saçma, oldukça abartılı ve tamamıyla yanlıştır. Çoğu olguda bu davranışlar cinsel istismar iddiasını da içerir (Faller 1998). Cartwright bazı durumlarda ortaya atılan çocuğun annesi ya da babası tarafından istismar edildiği şeklindeki iddiaların doğru olmayabileceğini; istismarın olduğu durumlarda ise ‘ebeveyne yabancılaşma sendromu’ kavramının kullanılmasının uygun olmadığını, o yüzden bu tür iddialarda ilk olarak iddianın gerçek mi ya da uydurma mı olduğunun belirlenmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır (Cartwright 1993). Gardner, ebeveyne yabancılaşma ile ilgili sekiz primer belirti tanımlamıştır (Gardner 2001, 2002). Gardner'ın tanımladığı bu sekiz belirti şu şekilde açıklanmıştır:

- 1. Karalama kampanyası:** Çocuk tarafından yabancılaşılacak ebeveyne karşı bir “karalama kampanyası” vardır. Çocuk yabancılaşılacak ebeveyninden kendini uzak tutar ve onun yanında olduğu zamanlarda bile *“Babaya/Anneye söyleyin, onunla konuşmak istemiyorum”* şeklinde dolaylı konuşmaya başlar. Ayrıca yabancılaştığı ebeveynin yanındaki eşyalarını ya da oyuncaklarını, tercih ettiği ebeveynin yanına götürmekten kaçınır, tercih ettiği ebeveyninin bu eşya ya da oyuncaklarla bir ilişkisinin olmasını istemez.
- 2. Ebeveyni reddetmek için zayıf, önemsiz ya da anlamsız bahaneler üretme:** Çocuğun, reddettiği ebeveyne karşı olan tutumuyla ilgili zayıf, anlamsız ya da saçma olarak belirtilebilecek bahaneleri vardır. Çocuk; *“O yemek yerken çok ses çıkarır.”*, *“Gitmek istemediğim halde beni Disneyland'a götürdü”*, *“O sürekli roketlerle ilgili konuşma yapar”*, *“Benden çöpleri atmamı ister.”* şeklinde bahaneler ifade eder.
- 3. Ambivalan düşünce eksikliği:** Çocuk, yabancılaştığı ebeveynde “iyi bir şey” ve sevdiği ebeveynde “kötü bir şey” bulmaz. Yabancılaştığı ebeveyni ile geçmişte yaptığı iyi şeylerin bir listesi verildiğinde; çocuk bu listedekilerin birkaçından hoşlanmadığını, diğerlerinin kendisine zorla yaptırıldığını, kalanların da tamamen yabancılaştığı

ebeveynin düşüncesi olduğunu ya da hiç hatırlamadığını söyler. Bu süreç çocuğun bütün güzel anılarını kaybettiği bir bellek kaybını andırır.

4. **Hedefteki ebeveyni ret kararının çocuğun kendisi tarafından verildiği iddiası:** Yabancılaştıran ebeveyn çocuğun söylediklerinin, çocuğun kendi özgür düşünceleri olduğunu söyler ve *“Oğlumun babasını/annesini görmesini ben de istiyorum. Ama o istemiyor. Oğlumun bu isteğine saygı duyulana kadar savaşımaya devam edeceğim”* şeklinde söylemlerde bulunur. Çocuk çoğunlukla yabancılaştıran ebeveyn ile aynı sözcükleri ve cümleleri kullanır. Benzer şekilde, yabancılaştıran ebeveyn de, yabancılaşılın ebeveyne karşı çocuğun ebeveyni değilmiş gibi davranma eğilimindedir.
5. **Anne-baba çatışmasında diğer ebeveyne yabancılaşmaya yol açan yabancılaştırıcı ebeveynin çocuğa otomatik desteği ve çocuğun yabancılaştıran ebeveyne karşı otomatik desteği:** Yabancılaştırıcı ebeveynin çocuğa neredeyse otomatik bir desteği vardır. Bu refleksif destek çocukta sevilen (yabancılaştırıcı) ebeveynin hiç yanlışı bulunmayan, ideal bir insan olduğu şeklinde otomatik desteğini ya da daha zayıf ve korunmaya muhtaç bir insan olduğu inancını da beraberinde getirir.
6. **Yabancılaşılın ebeveynin bir istismara ve/veya yaptığı bir kötü davranışa dair suçunun olmaması:** Yabancılaştırılan ebeveyne karşı duygular göz önünde bulundurulduğunda, yabancılaştırılan ebeveynin neredeyse hiçbir suçunun olmamasıdır. Çocuk *“O beni görmeyi haketmiyor”* der ve yabancılaşılın ebeveynin aldığı hediyeler, yaptığı iyilikler ya da yardımlar için minnettarlık duygusu taşımaz.
7. **Başkasının söylemiş olabileceği cümleleri, senaryoları çocuğun söylemesi:** Çocukta başkasından alınan cümleler, senaryolar vardır. Çocuk yönlendirilmiş ve hazırlanmıştır. Çocuğun söylemleri yabancılaştırıcı ebeveyne ait cümleler ve söylemlerle genişletilmiştir. 5 yaşındaki bir çocuk *“Babamın yeni kız arkadaşı bir hayat kadını”* şeklinde cümleler kurabilmektedir.
8. **Düşmanlığın, yabancılaşın ebeveynin arkadaşlarına ve geniş ailesine de yayılması:** Çocuk, yabancılaştığı ebeveyne karşı duyduğu nefreti, yabancılaştığı ebeveynin geniş ailesine de açık bir şekilde gösterir. Yabancılaştığı ebeveynin yakınlarının kendisine kötü şeyler söylediklerini ifade eder (*“Onun annesi bana 'velet' dedi”*) ve yabancılaştığı ebeveyni elde ettikleri gibi, kendisini de elde etmeye çalıştıklarını iddia eder (Cartwright 1993).

Gardner, ebeveyne yabancılaşma sendromunun ağır, orta ve hafif şiddette olmak üzere üç formu bulunduğunu; sendromun farklı formları için farklı terapötik yaklaşımlar gerektiğini

belirtmiştir (Gardner 1999). Machuca, yaptığı araştırmada, çocukları diğer anne babaya karşı yabancılaştırma eğiliminin babalara oranla annelerde daha fazla olduğunu saptamıştır (Machuca 2005).

Çocuğun psikolojik ve duygusal organizasyonu hedef ebeveynin reddedilmesinin etrafında oluşur. Ebeveyni reddetme içselleştirilmiş bir reddetmeye döner; bu da kendinden nefret etme korkularına, depresyona ve sıklıkla intihar düşüncelerine neden olabilir. Çocuk çoğunlukla suçluluk, özlem ve üzüntü de hisseder. Yabancılaşma sürecinde çocuk, kişilerarası ilişkilerde düşmanca ve uygun olmayan davranışların kabul edilebilir olduğunu ve hile ile manipülasyonun ilişkilerin normal bir parçası olduğunu da öğrenir. Böylelikle çocuğun kişilerarası işlevselliği doğrudan etkilenir (Waldron ve Joanis 1996).

Aşırı yabancılaşmanın çocukta bazı ruhsal hastalıklara ve uyum sorunlarına sebep olabileceği belirtilmiştir (Cartwright 1993). Ebeveyne yabancılaşmanın uzun süreli etkilerinin incelendiği araştırma sonucunda ebeveyne yabancılaşmanın yüksek düzeyini deneyimlemiş kişilerin, psikolojik sıkıntı düzeylerinin de yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Reay 2007). Ebeveyne yabancılaşma konusundaki bir araştırmada ise ebeveyne yabancılaşma düzeyi arttıkça, kişinin içsel ve dışsal sorunlarının daha belirgin hale geldiği, çocuğa yıllarca zarar verdiği ve yabancılaşmadan etkilenen çocukların sorunu ilerde kendi çocuklarına da yansıtılabildikleri bildirilmiştir (Raso 2004).

Carey, ebeveyne yabancılaşmanın uzun süreli etkileri hakkındaki araştırmada 10 katılımcı ile ebeveyne yabancılaşma deneyimleri hakkında görüşmeler yapmıştır. Araştırmanın ana konuları yabancılaşmanın ebeveynleri ile olan ilişkilerine, eğitsel ve mesleki başarılarına ve duygusal ilişki gelişimlerine etkileridir; ayrıca yasal ve terapötik müdahalelerin yabancılaşan ebeveyn ile barışma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda; bütün katılımcıların gelişiminin (özellikle de duygusal ilişki gelişiminin) bazı yabancılaşma dinamiklerinden etkilendiği saptanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun (%60) yabancılaşan ebeveyn ile olan ilişkisini sonradan geri kazandığı; bazı olgularda terapötik müdahalenin, çocukla yabancılaşan ebeveyn arasındaki ilişkinin geri kazanımında yardımcı olduğu belirlenmiştir (Carey 2003).

Warshak, ebeveynin yeniden evlenmesinin anne babaya yabancılaşmayı tetikleyebileceğini belirtmiştir. Yeniden evlenen ebeveyn, diğer ebeveyn, yeni eş ya da çocuk yabancılaşmaya katkıda bulunabilmektedir. Bunun altında kıskançlık, narsistik yaralanma,

intikam arzusu, eski eş ile yeni eş arasındaki rekabet, yeni eşe yer vermek için eski eşi çocuğun yaşamından çıkarma isteği gibi dinamikler yatabilmektedir (Warshak 2000).

Velayet değerlendirmeleri sırasında ebeveyne yabancılaşma davranışlarıyla ilgili ebeveynler ile ebeveyne yabancılaşma davranışlarıyla ilgisiz ebeveynlerin Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envateri-II (MMPI-2) alt testlerinden aldıkları puanlar açısından karşılaştırıldığı araştırmada; yabancılaştırıcı ebeveynlerin daha savunmacı oldukları, daha kusursuz görünmeye çalıştıkları, inkâr ve yansıtma gibi savunma mekanizmalarını daha çok kullandıkları saptanmıştır (Siegel ve Langford 1998).

Gardner'e göre ebeveyne yabancılaşma bulunan ailelerde terapi süreci anne, baba ve çocuğun aynı terapistte gitmesi ile yürütülmelidir; çünkü farklı terapistlere gidilmesi durumunda iletişimi azalır, aile içinde birbirine karşıt alt sistemlerin kurulma olasılığı artar, terapistin ulaştığı bilgiler eksik kalır ve yabancılaşmayı arttırabilecek patolojik etkileşimler ortaya çıkabilir. Ebeveyne yabancılaşma bir aile sorunudur ve aile terapisi genellikle ayrılma, boşanma olasılığı varsa ve hatta bunun için bir davanın sürmesine rağmen gerçekleşebilmektedir. Terapi sürecinin başarılı şekilde devam etmesi ve sonuçlanabilmesi için ruh sağlığı çalışanları ile hukukçular arasında tam ve eksiksiz bir iş birliğinin olması gerekmektedir (Gardner 1999).

2.3. BENLİK KAVRAMI VE BENLİK SAYGISI

Benlik kavramı; kişinin kendi kimliği, değeri, yetenekleri, sınırları, değer yargıları, amaçları vb. gibi kendisi hakkında algılayabildiği görüşlerinin, duygularının ve tutumlarının tamamı; bireyin kendi benliğine ilişkin tanımı; kendine ilişkin zihinsel tablosudur (Gander ve Gardiner 2001).

Benlik kavramının, benlik imgesinin hoşla gidip, kabul edilmesi benlik saygısını meydana getirir. Benlik saygısı (öz saygı) benliğin duygusal tarafıdır. Kişinin kendini değerli, beğenilmeye ve sevmeye layık bulma halidir. Kişi kendini tamamen olumlu görüp beğenebilir veya kendini eksik görebilir, öz eleştiri yapabilir. Kişinin kendini beğenmesi, kendi benliğine saygı göstermesi için çok önemli yeteneklerinin bulunması şart değildir. Çünkü benlik saygısı, kişinin kendini olduğu gibi beğenmesini, kabullenmesini ve özüne güvenmesini sağlayan olumlu bir ruh hali durumudur (Aydın ve Baran 2010). Benlik saygısı, bireyin nasıl biri olduğu ve nasıl bir birey olmak istediği arasındaki farka dair ruh halini yansıtır; kendiyi barışık olma durumudur (Yavuzer 2000).

2.3.1 Benlik Saygısı Düzeyi

Benlik saygısı düşük olan bireyler, başaramama korkusu ve dışlanma tehlikesi nedeniyle riske girmek istemezler. Hem kendileri hem de diğerlerini değersiz bulma duygusunu yoğun bir şekilde yaşarlar. Kendilerine ve diğerlerine karşı olumsuz tavır sergilerler. Benlik saygılarını korumak için kendilerini geliştirmek için sergilenmesi gereken eylemlerden uzak dururlar; bunun yerine küçük rakiplerle karşılaştırma yaparak kendilerini iyi hissetmeye veya dolaylı yoldan kendi değerlerini yükseltmeye uğraşırlar. Sonuçta, düşük özsaygıya sahip bireyler kendileri hakkında olumlu, iyi düşünmek istemektedirler (Soytetur 2005). Benlik saygısı yüksek bireylerin ise tutumları çok daha farklıdır. Konuyla ilgili literatür, yüksek benlik saygısının bireyin psikolojik sağlığını olumlu, düşük benlik saygısının ise olumsuz etkilediğini göstermektedir (Plummer 2011).

2.3.2 Benlik Kavramının ve Benlik Saygısının Gelişimi

Doğumdan itibaren kendisinin merkez olduğu düşüncesinden uzaklaşmaya başlayan bebek, uyumlu bir erişkin olmak için gelişme gösterir. Sosyalleşme bebeğin başka insanlara tepki vermesiyle başlar ve yaşam boyu sürer. Erişkinin davranışlarıyla bebeğin kazanacağı güven arasında bağlantı vardır. Bebek ebeveyn tarafından ne kadar fazla ilgi görürse, bakım alırsa, onları izleme şansı da artar ve bu izlenimlere tepki gösterir. Özetle çocuğun sosyal ilişkilerinin nasıl olacağı ilk yıllardaki öğrenmelere bağlıdır (Kulaksızoğlu 2001).

Çocuğun benlik saygısı düzeyinin gelişmesinde yaşamının ilk dönemlerinden itibaren sevilme, korunma, benimsenme ve kendine uygun işlerde başarılı olabilme gibi temel ihtiyaçların uygun şekillerde karşılanması büyük önemi vardır (Baymur 1994). Özellikle, kendisine yakın olan kişilerin tutumu birey için büyük önem taşımaktadır.

Benlik kavramının gelişme süreci ailede başlamakla birlikte bu süreç çocuğun okula başlamasıyla hızlanır. Okula başlayan çocuk böylece toplumun etkisini ilk kez ciddi bir biçimde hisseder. Çocuğun bir insan olarak sevgi ve değer gereksiniminin temel olması, öğretmenler tarafından yeterince anlaşılmamanın çocukta başarısızlığına neden olması dolayısıyla öğretmenin çocuğun yaşamındaki önemi vurgulanmaktadır; öğretmenin çocuğun sevgi ve değer gereksinimini karşılayabilirse çocuğun benlik saygısı duygusunu besleyeceği bildirilmektedir (Glasser 1969).

Lewin benlik saygısını, yaşam bir sahne olarak kabul edilirse, bireyin oyunun niteliğinden ve oynadığı rolden doyumunu olarak tanımlamaktadır (Aksoy 2001). Oynanan rolden doyum ise yaşa ve gelişimsel dönemlere göre farklı olabilmektedir. Ergenlerde görülen benlik saygısının, daha küçük yaşlardaki çocuklardan daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Rosenberg (1967) benlik saygısının 12-13 yaşları civarında çok az olduğunu, asıl 14 yaşından sonra, yetişkinliğin ilk evresine doğru geliştiğini belirtmektedir (Knecht ve ark. 2001). Ergenlerin benlik saygısı gelişimlerinin incelendiği araştırmada ise anne-baba eğitim seviyesi yükseldikçe benlik gelişiminin olumlu olduğu bildirilmiştir (Gürel 2007).

2.3.3 Ebeveynleri Boşanmış Çocuklarda Benlik Saygısı

Literatürde ebeveynlerin boşanmış olup olmaması ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalar oldukça fazladır. Bir araştırmada ebeveynleri boşanmış olan çocukların ebeveynleri boşanmamış çocuklara göre daha düşük öz saygıya sahip oldukları bildirilmiş (Hess ve Camara 1979), ilkökul öğrencilerindeki başka bir karşılaştırmalı araştırmada ise öz saygı açısından herhangi bir anlamlı fark saptanmamıştır (Hammond 1979).

Aileleri boşanmış 155 ergenin bilişsel çarpıtmaları ile öz kavramları arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada; boşanma ile ilgili çocuğun fikrinin alınması, birlikte karar verilmesi, üvey kardeşe sahip olma, anne-babanın tekrar birleşmesini isteme, boşanma nedeniyle kendini suçlama ile öz kavramı ve bilişsel çarpıtmalar arasında anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Anne-babasının yeniden bir araya gelmesini isteyen çocukların öz kavramlarının daha yüksek olduğu, eleştiriye dayanıklılığının ve psikosomatik yakınmalarının ise daha düşük olduğu görülmüştür. Anne-babasının boşanması nedeniyle suçluluk ve öfke duyan çocukların, bu duyguları hissetmeyen çocuklara göre öz kavramlarının daha yüksek, depresif belirtilerinin ise daha düşük olduğu bulunmuştur (Kuyucu 2007).

Amato, evlilik çatışması ile öz saygı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Evlilik çatışmasının, öz saygıyı, özellikle kız çocuklarda olumsuz etkilediğini ve öz saygıda anne-baba arasındaki ilişkinin önemli rol oynadığını bildirmiştir. Ayrıca, çocukta ilk duyguların şok ve mutsuzluk olduğunu, çocuğun genellikle kendini yalnız hissettiğini ve anne-baba boşandıktan kısa bir süre sonra tepki vermeye başladığını saptamıştır (Amato 1986).

Orta yaş dönemindeki erkeklerde, 17 yaşından önce ebeveyn boşanmasının fiziksel ve ruhsal etkilerinin incelendiği araştırmada; ebeveynleri boşanmış erkeklerde daha düşük benlik

saygısı, daha düşük kabul ve daha yüksek depresyon düzeyi saptanmıştır (Maier ve Lachman 2000).

2.4. EBEVEYN KABUL RED KURAMI

Rohner (1975) tarafından oluşturulan ebeveyn kabul red kuramı, ebeveynlerin davranışlarının çocuğa olan etkilerinin önemini ele alan bir kişilik kuramıdır. Kuram temelde bütün insanların, onlar için önemli olan kişilerden sıcaklık ile karşılık görmeye gereksinim duyduğunu öne sürmektedir. Bu, kişinin içinde bulunduğu kültürden, ırktan, sosyal statü ve coğrafya gibi farklı özellik ve şartlardan bağımsız olarak tüm insanlarda doğuştan var olan bir gereksinimdir.

Ebeveyn kabul red kuramının temel amacı, çocuk tarafından algılanan ebeveyn kabul ve reddinin çocuklukta ve yetişkinlikte, duygusal, davranışsal ve bilişsel anlamdaki gelişimi ne yönde etkileyeceğinin saptanması ve açıklanmasıdır (Rohner 1975). Rohner'e göre, kuramın temel odak noktası "ebeveynliğin sıcaklık boyutu" olarak adlandırılan, ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşim ve duygusal bağın niteliği ve bu duyguların ifade şekilleridir. Sıcaklık boyutu hem çocuk ve bakım veren arasındaki etkileşime yönelik tutumu hem de bu etkileşimin çocuğun zihninde yarattığı tasarımlarla ilgilidir. Çocuğun zihinsel tasarımları, sevildiği ve kabul edildiğine veya sevilmediği, reddedildiğine dair öznel algılarıdır. Kuramın en önemli çıkarımı, ebeveyn davranışları kültürel olarak farklılık gösterse bile öznel olarak reddedilme algısının kendilik değeri ile ilgili değişik toplumlarda benzer sonuçlara yol açtığıdır (Rohner 1986).

Ebeveynler çocuklarına karşı kendi psikolojik hallerine göre değişen çeşitli duygular içinde olabilirler. Bunlar; sıcaklık, sevgi gibi olumlu duygular olabileceği gibi düşmanlık ve kızgınlık gibi olumsuz duygular da olabilir (Rohner ve ark. 2005). Bu duygular çeşitli şekillerde ebeveynin çocuğa karşı davranışına yansır. Ebeveyn kabul red kuramı kabulün (sıcaklığın) ebeveyn çocuk etkileşiminin temelinde yer aldığını vurgular. Bu etkileşim çocuğun psikolojik gereksinimlerinin karşılanmasında büyük önem taşır ve bu gereksinimin karşılanmaması kişilik gelişimini olumsuz yönde etkileyecektir. Çocukluk döneminde, çocuğa gösterilen sıcaklığın aynı zamanda benlik saygısı üzerinde de belirleyici bir rolü olduğu bildirilmektedir (Rohner 1986).

Ebeveyn kabul red, kişilik alt kuramına göre ebeveynleri tarafından reddedilen çocukların kültür, dil, cinsiyet gibi değişkenlerden bağımsız olarak gösterdikleri beş ayırt edici özellik vardır. Bunlar; düşmanlık, saldırganlık, pasif saldırganlık ya da düşmanlık ve saldırganlık ile baş edebilme becerisinin gelişmemiş olması; bağımlılık ve savunmacı bağımlılık; özsaygı ve özgüven azalması; duygusal değişkenlik ve olumsuz dünya görüşüdür (Rohner 1980).

2.5. PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK (DAYANIKLILIK)

Psikolojik sağlamlık kavramı; Latince “resiliens” kökünden türemiştir ve bir maddenin elastik olması ve aslına kolayca dönebilmesini anlatır (Greene 2002). Kavramın anlamı ve tanımı konusunda tam bir uzlaşma olmasa da aşağıdaki tanımlar kavramın anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Murphy’e göre psikolojik sağlamlık, bir çocuğun stresle nasıl baş ettiği ve travmadan nasıl kurtulduğu/iyileştiği ile ilgilenen genel bir kavramdır. Psikolojik sağlamlık, olumlu baş etmenin sonuçları olan uyum (*adaptation*) ve yeterlik (*competence*) gibi olumlu gelişme, geleceğe yönelme ve umut ile ilgilidir (Murphy 1987).

Başka bir tanıma göre psikolojik sağlamlık, zor şartlar altında olumlu ve beklenmedik başarılar kazanma ve sıra dışı şart ve durumlara uyum sağlama becerisidir (Fraser ve ark. 1999).

Dayanıklılık risk ve koruyucu etkenlerin etkileşiminden oluşur. Risk etkenleri, hayattaki stresli yaşam olayları ve zararlı çevresel etkenlerdir. Koruyucu etkenler kişisel, ailesel, toplumsal ve çevresel kaynaklı olup risk altındaki kişiler için zararlı etkiyi azaltır destek ve koruyucu işlev görür (Kumpfer 1999, Norman 2000). Risk durumları ve zarar verici yaşam koşulları altında yetişen çocuk ve ergenlerin, gelişimlerini tehdit eden tüm olumsuzluklara rağmen nasıl başarılı olabildiklerini ve dayanıklı birer birey olarak kalabildiklerini anlamak, benzer risk altındaki diğer çocuk ve gençlere yönelik yapılabilecek önleyici araştırmalara ışık tutacaktır (Masten ve Reed 2002).

2.6. SOSYAL DESTEK

Sosyalleşme ve sosyal ilişki gereksinimi sosyal destek kavramını gündeme getirmektedir. Sosyal desteğin, kişinin hem fiziksel hem de psikolojik sağlığı üzerinde oldukça

etkili olduğu uzun zamandan beri bildirilmektedir (Dölger 2009). Yapılan çok sayıda araştırma sosyal destek sisteminin kişinin sosyolojik ve psikolojik problemlerinin çözümü, önlenmesi ve sağaltımında, zorlayıcı durumlarla baş edebilmesinde güçlü bir kaynak olduğunu göstermiştir (Yıldırım 1997).

Algılanan ve alınan sosyal destek birbirinden farklıdır. Algılanan sosyal destek, diğerleri ile güvenilir bağları olduğuna ve desteğı sağlayacağına dair bilişsel algılamasıdır. Alınan sosyal destek, desteğın davranışsal karşılığıdır (Kozaklı 2006). Alınan destek, diğerleri tarafından gösterilen davranış ve eylemler demektir. Algılanan sosyal desteğın kişisel yaşantılar sonucu oluşan bilişsel bir tatmin olduğú öne sürölmektedir. Algılanan destekte yorumlama, kişisel anlamlar vermeye dayalı subjektif bir değerlendirme vardır (Dölger 2009). Perine, kişinin stres altındayken yardım isteyebileceğı diğer kişilerin reel olarak var olmasını ve sosyal destek algısını sosyal desteğın iki önemli kısmı olarak bildirmiş; destek algısının büyük ölçüde gerçek destekten bağımsız olduğunu belirtmiştir (Perine 1999).

House, sosyal destek sistemlerinin kişilere üç şekilde yardım ettiğini belirtmektedir. Bunlardan birincisi kişinin yaşam durumlarını olumsuz etkileyen bazı etkenlerin etkisini azaltmak, ikincisi olumsuz yaşam durumları karşısında bireyin dayanıklılığını artırmak, üçüncüsü çevresel stresörlerin etkilerine karşı tampon görevi üstlenmektir (Yıldırım 1997).

Sosyal desteğın bazı psikososyal değişkenlerle ilişkisini araştıran çok sayıda araştırmaya rastlanmıştır. Örneğın, sosyal destek açısından erkeklerle karşılaştırıldığında, kızların daha çok duygusal destek verdiği ve destek aradığı görölmüştür (Cırık 2010, Gürsoy 2010).

2.6.1. Boşanma Sonrası Annelerin Algıladıkları Sosyal Destek

Yapılan birçok araştırma, daha çok bilişsel, duygusal ve davranışsal zorlukların ortaya çıkmasında rol oynayan risk etkenlerine vurgu yapmaktadır. Buna karşın son yıllarda stresli ve zorlayıcı yaşam koşulları karşısında uyum sağlamayı kolaylaştıran koruyucu etkenler üzerinde de durulmaya başlanmıştır. Rak ve Patterson'a (1996) göre uyum sağlamayı artıran birçok etkenin, sosyal destek ile ilişkili olduğú bilinmektedir (Pakdemir 2011). Sosyal destek, evliliklerde eşlerin karşılaştıkları problemlili durumlarda, zorluklarla başa çıkma becerilerini arttırmada önemli etkiye sahiptir (Carlson ve Perrew 1999). Araştırmalar, sosyal desteğe sahip olmanın kişiyi, sevilen bir kişinin kaybı ya da boşanma gibi çevresel stresörlere karşı tampon

görevi üstlenerek korumakta olduğunu göstermektedir (Annak 2005). Tersine, sosyal ilişkiler yetersiz ya da bozuk olduğundaysa sıklıkla anksiyete ve değersizlik duyguları yaşanmaktadır (Eliüşük 2008).

Evlilik, en güçlü sosyal destek kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Sosyal ağın büyük bir kısmını aile ve akrabalar oluşturmaktadır. Toplumumuzda özellikle ruhsal ya da fiziksel kriz dönemlerinde, en fazla destek yakın aile üyeleri tarafından sağlanır (Eliüşük 2008). Hayatını sürdürürken yanında olmasını istediği bir kişinin varlığı, bireyin geleceğe daha umutla bakmasını sağlamaktadır Boşanma süreci, bu güçlü sosyal eş desteğinin kaybı anlamına gelmekte ve bu olumsuz sürece uyum sağlamak kişiler açısından zor olabilmektedir. (Akmanış 2010).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN TİPİ

Bu çalışma kesitsel bir araştırma olarak planlanmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN ETİK KURUL ONAYI

Bu çalışmaya başlamadan önce Dokuz Eylül Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulunun 14.09.2017 tarih ve 2017/22-20 sayılı kararıyla onay alınmıştır (Ek-1).

3.3. ARAŞTIRMANIN YERİ VE ZAMANI

Bu çalışma, Ekim 2017-Mart 2018 tarihleri arasında Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı (DEÜTF ÇERSAH AD) Polikliniğinde gerçekleştirilmiştir.

3.4. ARAŞTIRMANIN ÇALIŞMA GRUBU

3.4.1. Çalışmaya Alınma Ölçütleri

- 9-17 yaşlarında olmak.
- Çalışmaya gönüllü olarak katılmak için yazılı onam vermek.
- *Olgu grubu için*

Çocuğun, boşanmış olan ebeveynlerinden annesi ile yaşıyor olması.

- *Kontrol grubu için*

Çocuğun, boşanmamış olan biyolojik ebeveynleriyle birlikte yaşıyor olması.

3.4.2. Çalışmadan Dışlanma Ölçütleri

- Çalışmada uygulanan ölçeklere veya görüşmelere katılımını önleyecek kadar şiddetli ruhsal (otizm spektrum bozukluğu, psikotik bozukluk, mental retardasyon vb.),

gelişimsel veya bedensel (nörolojik, metabolik, endokrin vb.) sorunları olan çocuklar çalışmadan dışlanmış.

Çalışma gruplarına alınacak çocuk sayısını belirlemek üzere, anne babası boşanmış ve boşanmamış olan ergenler üzerinde yapılan araştırmalara (Mahon 2003) göre yapılan güç analizi sonucunda gruplara en az 46 kişi alınması gerektiği hesaplanmıştır.

DEÜTF ÇERSAH Anabilim Dalı Triyaj Polikliniğinde Mart 2017-Eylül 2017 tarihlerinde değerlendirildikten sonra bekleme listesine alınmış hastalar ile Ekim 2017-Mart 2018 döneminde DEÜTF ÇERSAH Polikliniğine başvuran yeni hastalar arasında çalışmaya alınma ve çalışmadan dışlanma ölçütlerini karşılayan ve çalışmaya katılmayı kabul eden 100 olgu ve 100 kontrol bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma sürecinde, olgu grubunda 20 ve kontrol grubunda 15 hasta araştırma ölçütlerini karşıladığı halde çalışmaya katılma önerisini kabul etmediği için araştırmaya dahil edilememiştir.

Çalışma grubunun oluşturulması amacıyla önce DEÜTF ÇERSAH Anabilim Dalı Triyaj Polikliniğinde Mart 2017-Eylül 2017 tarihlerinde değerlendirildikten sonra bekleme sırasına alınmış olan 472 hastanın dosyası taranmıştır. Bekleme sırasındaki dosyaların 62'sinde çocukların anne ve babasının boşanmış olduğu görülmüştür; bunlardan 17 hasta 9 yaş altında olması, 7 hasta velayetinin anne dışında bir kişide (baba, anneanne vb.) olması, 2 hasta Mental Retardasyon ve 1 hasta Otistik Bozukluk tanısının olması nedeniyle çalışmaya alınmamıştır. Ölçütleri karşılayan kalan 35 hastanın annesine telefonla ulaşılarak bu hastalar çalışmanın olgu grubuna alınmıştır. Çalışmanın yapıldığı süre içinde DEÜTF ÇERSAH Polikliniğine başvuran, ebeveynleri boşanmış, 9-17 yaş aralığında olan 65 hasta daha çalışmanın olgu grubuna alınmıştır. Böylece ebeveynleri boşanmış velayeti annede bulunan 9-17 yaş arası 41 kız ve 59 erkek, toplam 100 hasta ve annesi çalışmanın **olgu** grubunu oluşturmuştur.

DEÜTF ÇERSAH Triyaj Polikliniğinde Mart 2017-Eylül 2017 tarihlerinde değerlendirilmiş olan bekleme sırasındaki 472 hasta dosyasının taranması ile saptanan, ebeveynleri boşanmamış 410 hastadan 9-17 yaş aralığında olan 66 hastanın ebeveynine telefonla ulaşılarak bu hastalar çalışmanın kontrol grubuna alınmıştır. Çalışmanın yapıldığı süre içinde DEÜTF ÇERSAH Polikliniğine başvuran, ebeveynleri boşanmamış, 9-17 yaş aralığında olan 34 hasta daha çalışmanın kontrol grubuna alınmıştır. Böylece ebeveynleri boşanmamış 9-17 yaş arası 36 kız ve 64 erkek, toplam 100 hasta ve annesi çalışmanın **kontrol** grubunu oluşturmuştur.

3.5. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

3.5.1. Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu

Bu formda çocuklar ve annelerine çalışma ve çalışmada uygulanacak yöntemler hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Katılımcılar, çalışma ile ilgili bu bilgileri öğrendikten sonra çalışmaya katılmayı kabul etmeleri durumunda doldurulan ve çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarına dair imzalarının alındığı bölümlerden oluşmaktadır.

3.5.2. DEÜTF ÇERSAH AD Okul Çağı (5-18 yaş) Değerlendirme Formu

DEÜTF ÇERSAH AD Polikliniğinde triyaj görüşmesi sırasında rutin klinik değerlendirmeye ve ön tanıları ve öncelik düzeyini belirlemeye yönelik olarak doldurulan formdur. Sosyodemografik özellikler, yakınma ve öyküyü içermektedir.

3.5.3. Kişisel Bilgi Formu

Olgu ve kontrol grubundaki çocukların bu araştırmaya özgü bireysel ve ailesel özelliklerini; ev ortamının durumunu, aile içi ilişkileri, evlilik sürecine ve boşanmış grupta boşanma sürecine ilişkin özellikleri, boşanmış grupta boşanmanın etkilerini ve Gardner'in tanımladığı ebeveyne yabancılaşma ile ilgili belirtileri değerlendirmek amacıyla yazarlar tarafından oluşturulmuştur. Çalışma grubundaki çocuklarda ebeveyne yabancılaşma olup olmadığına ilişkin değerlendirme; Kişisel Bilgi Formundaki bilgiler kullanılarak ve klinik görüşme sırasında aşağıda yer alan Gardner'in tanımladığı ebeveyne yabancılaşma ile ilgili sekiz primer belirti taranarak yapılmıştır:

1. Çocuk tarafından yabancılaşılın ebeveyne karşı karalama kampanyası.
2. Anne ya da babasını reddetmek için zayıf, önemsiz ya da anlamsız bahaneler üretme.
3. Ambivalan düşünce eksikliği (yabancılaştığı ebeveyninde “iyi”, sevdiği ebeveyninde “kötü” bir şey bulamama; güzel anıların kaybı).
4. Hedefteki ebeveyni ret kararının çocuğun kendisi tarafından verildiği iddiası.
5. Anne-baba çatışmasında diğer ebeveyne yabancılaşmaya yol açan yabancılaştırıcı ebeveynin çocuğa otomatik desteği ve çocuğun yabancılaştıran ebeveyne karşı otomatik desteği.

6. Yabancılaşan anne ya da babanın bir istismar ve/veya yaptığı bir kötü davranış hakkında suçunun olmaması.
7. Başkasının söylemiş olabileceği cümleleri, senaryoları çocuğun söylemesi.
8. Düşmanlığın, yabancılaşan ebeveynin arkadaşlarına ve geniş ailesine de yayılması: (Cartwright 1993).

Gardner, Ebeveyn Yabancılaşma Senrdomunun (EYS) tanı konabilir bir rahatsızlık olduğunu ve hafif, orta ve şiddetli formlarının olduğunu ifade etmiştir. EYS'nin hafif formunda çocuk hedefteki ebeveyn karşı saygısız davranır ve hedefteki ebeveyn karşı olumsuz davranışlar sergiler. EYS hafiften orta ve şiddetli formlara ilerledikçe bu karşıtlık iftira kampanyasına dönüşmektedir. EYS tanısı konan çocuklarda tipik olarak sekiz belirti görülmekte iken, hafif formlarında bu belirtilerin tümünün görülmeyebileceği belirtilmektedir (Gardner 2004). Bu çalışmada, sekiz belirtiden en az ikisinin varlığı durumu, ebeveyn yabancılaşma olarak tanımlanmıştır; çocuklarda ebeveyn yabancılaşmanın düzeyi ile ilgili bir gruplandırma yapılmamıştır.

3.5.4. Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği [*Piers-Harris Children's Self-Concept Scale*]

Piers-Harris Children's Self-Concept Scale Piers ve Harris tarafından 1964'te Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilmiştir. Ölçek çocuklarda öz kavramının (ya da benlik kavramının) gelişimini, boyutlarını, kişilik ve çevre öğeleri ile ilişkilerini belirlemede kullanılır. Kendini bildirim türünde olan 80 maddeden oluşan ölçek beşinci sınıf ve üstü eğitim düzeyinde, sözel, grup halinde ya da bireysel olarak 9-19 yaş arasındaki bireylere uygulanabilmektedir. Soru formunun başında yer alan açıklayıcı yönerge ve ölçek maddeleri okuma-yazma bilen her bireyin kolayca anlayabileceği şekilde olup, yanıt formunda "Evet" ve "Hayır" şıklarını içeren iki sütun bulunmaktadır. Her soru maddesi için şıklardan uygun olanının işaretlenmesi istenen ölçeğin yanıtlama süresi yaklaşık 20 dakikadır. Cevaplandırmanın kodlanmasında olumlu ifadeleri içeren maddeler için 1=Evet, 0=Hayır olarak kodlanmış, olumsuz ifadeleri içeren maddelerde ise 0= Evet, 1=Hayır olarak tersten kodlanmıştır. Böylece ölçek puanı, yanıt anahtarına uyan maddelerin sayısal toplamı ile elde edilmiş olup ölçeğin ham puanı 0 ile 80 arasındadır. Ölçekten alınan puanın yüksek olması, bireyin kendisi hakkında olumlu; düşük olması ise olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması 1985-1986 yıllarında Çataklı ve Öner tarafından yapılmıştır. Cronbach Alfa

katsayıları ile iç tutarlılığı sınanan ölçeğin; güvenirlilik alfa değerleri 0.81 ve 0.89 arasındadır. Ölçeğin test- tekrar test yöntemi ve Pearson Momentler Çarpımı korelasyonu tekniğiyle hesaplanan değişmezlik katsayıları ilkökul için 0,72 ile 0,91; ortaokul için 0,79 ile 0,98 arasında değişmiştir. Kuder– Richardson 20 formülünün genelleştirilmiş bir formu olan alfa korelasyonları ile belirlenen iç tutarlılık katsayıları ilkökul için 0,87, ortaokul için 0,86 8 çıkmıştır. Yapı geçerliği için ise 656 ortaokul ve 732 lise, toplam 1388 öğrenciye PHÖ ile sınav kavramı envanteri uygulanmıştır. İki ölçek arasındaki korelasyonlar, ortaokul için - 0,50, lise için -0,47 olarak ($p < 0,01$ anlam düzeyinde) bulunmuştur (Öner 1997).

3.5.5. Ebeveyn Kabul/Red Ölçeği (EKRÖ) [*Parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ)*]

Parental Acceptance-Rejection Questionnaire 1971 yılında Rohner ve arkadaşları tarafından algılanan ebeveyn kabul ve reddinin değerlendirilmesi amacı ile 60 maddelik bir ölçek olarak geliştirilmiştir. Yetişkin, ebeveyn ve çocuk olmak üzere üç farklı formu bulunmaktadır. Çocuk/Ergen formu, 9-17 yaşlar arası çocukların hali hazırda anne babalarıyla ilişkilerinde “algıladığı” kabul-reddi değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ölçeğin 24 maddelik kısa formu, Sıcaklık/Duygulanım (8 madde), Düşmanlık/Saldırganlık (6 madde), Umursamazlık/İhmal (6 madde) ve Farklılaşmamış Red (4 madde) olmak üzere toplam 4 alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçekte 1 ile 4 arasında bir seçenek işaretlenebilmektedir. 4= hemen hemen her zaman doğru, 3= bazen doğru, 2= nadiren doğru, 1= hemen hemen asla doğru değil anlamına gelmektedir. EKRÖ kısa formunda sadece 13. madde ters çevrilerek puanlanmaktadır. Ölçeği puanlamak için; düşmanlık/saldırganlık alt ölçeğinde 4, 6, 10, 14, 18, 20. soruların puanları toplanır. Umursamazlık/İhmal alt ölçeğinde 2, 7, 11, 13, 15, 23. soruların puanları toplanır. Farklılaşmamış Red alt ölçeğinde 5, 8, 16, 21. soruların puanları toplanır. Tersine çevrilen ham Sıcaklık/Duygulanım puanını bulmak için 1, 3, 9, 12, 17, 19, 22, 24. soruların puanlarının toplanıp 40 sayısından çıkarılır. Dönüştürülmüş ham Sıcaklık/Duygulanım alt ölçek puanı ile Düşmanlık/Saldırganlık, Umursamazlık/ihmal ve Farklılaşmamış Red alt ölçeklerinin puanları toplanarak toplam puan bulunur. Algılanan reddi ölçmek üzere yapılandırılan ölçekten alınan puan ne kadar yüksekse, reddedilmişlik deneyimleme eğilimi o kadar fazladır. Ölçekten alınan en düşük puan 24’tür, bu algılanan maksimum sevgi ve kabulü gösterir. En yüksek puan ise 96’dır, en yüksek reddedilme algısını gösterir. 60 ve 60’ın üzerinde olan puanlar niteliksel

olarak kabulden çok reddi gösterir. Ebeveyn Kabul Red Ölçeği Çocuk Türkçe Kısa Formu güvenilirlik değerlendirmesi Yılmaz (2007) tarafından yapılmıştır (Köseoglu 2013).

3.5.6. Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (ÇGPSÖ-12) [*Child and Youth Resilience Measure (CYRM-12)*]

Child and Youth Resilience Measure Liebenberg, Ungar ve Van de Vijver tarafından 2012 yılında sosyo-ekolojik bakış açısıyla, nicel ve nitel yöntemler kullanılarak geliştirilmiştir. On bir farklı ülkeden toplanan veriler ışığında geliştirilen ölçeğin 28 maddelik orijinal formu, üç alt ölçek ve sekiz alt boyuttan oluşmaktadır (Liebenberg 2012). Ölçeğin kısa form çalışması Liebenberg, Ungar ve Leblanc tarafından yapılmış (Liebenberg 2013) ve iki farklı çalışma sonucunda 12 maddelik bir yapı elde edilmiştir. Ölçeğin faktör yük değerleri 0.39 ile 0.88 arasında değişmekte ve iç tutarlılık katsayısı 0.84 bulunmuştur. Beşli likert yapıda olan ölçek “Beni tamamen tanımlıyor (5)” ile “Hiç tanımlamıyor (1)” arasında derecelendirilmektedir. Yüksek puan yüksek sağlamlık düzeyini belirtmektedir. Ölçekten en düşük 12 en yüksek 60 puan alınabilmektedir. Child and Youth Resilience Measure Türkçe formunun (ÇGPSÖ-12) geçerlik güvenilirlik değerlendirmesi Arslan tarafından yapılmıştır (Arslan 2008).

3.5.7. Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği ([*Child Behavior Checklist (CBCL/6-18)*])

6-18 yaş grubu çocuk ve gençlerin sorun davranışlarını ebeveynlerinden ya da onlara bakım verenlerden elde edilen bilgiler açısından değerlendirmektedir (Erol ve Şimşek 2010). Ölçek 118 problem maddesinden oluşmaktadır. Ayrıca sosyal yeterlilikle ilgili 20 madde vardır. Son 6 ayda görülen sorun davranışlar görülme sıklık derecesine göre 0, 1 ve 2 olarak derecelendirilir ve maddeler çeşitli alt ölçekler içinde gruplandırılır. Ölçekten “içe yönelim” ve “dışa yönelim” olarak iki farklı davranış belirti puanı elde edilmektedir. İçe yönelim “anksiyete/depresyon, sosyal içe dönüklük/depresyon ve somatik yakınmalar”, dışa yönelim “kurallara karşı gelme ve saldırgan davranışlar” alt testlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, her ikisinde de olmayan “sosyal sorunlar, düşünce sorunları ve dikkat sorunları” alt testleri vardır. Ölçeğin tümünden “toplam problem” puanı elde edilmektedir. Ölçeğin ayrıca çocuğun aktivite, sosyallik, okul durumunu değerlendiren yeterlik bölümü bulunmaktadır. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği, toplam problemde 0.84, iç tutarlılığı 0.88 olarak bulunmuştur (Erol ve ark. 1995).

Doğrulamalı faktör analizi kullanılarak yapılan geçerlik değerlendirmesinde, maddelerin %99'unun ölçölmesi amaçlanan belirtileri anlamlı ($p<.01$), pozitif ve tatmin edici düzeyde ölçtölünü göstermiştir (Dümenci ve ark. 2004).

ASEBA (<http://www.aseba.org/>): Doldurulmuş olan ÇDDÖ formlarının değerlendirilmesinde kullanılan ASEBA çocukların yeterli alanları, davranışsal özellikler, DSM tanıları açısından değerlendirilmesini sağlamaktadır. ASEBA [**Achenbach System of Empirically Based Assessment (Achenbach Ampirik Temelli Değerlendirme Sistemi)**], okul çağına özgü olarak; ebeveyn (CBCL 6-18 yaşı), öğretmen (TRF 6-18 yaşı) ve gençler (YSR 11-18 yaşı) için hazırlanmış ölçekler içermektedir. İlk olarak 1991'de geliştirilen ölçek formlarında 2001'deki düzenleme ile ebeveyn ve öğretmen formlarında altışar ve genç formunda dört madde değiştirilmiştir. Okul çağı ebeveyn, öğretmen ve gençlere özgü ölçek formlarının puanlanmasından çıkan ampirik temelli alt testler faktör analizine dayanmaktadır: DSM-yönelimli (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) alt testler ise birçok kültürde uzmanlar tarafından DSM kategorileri ile çok tutarlı olarak belirlenen maddeleri kapsar: Depresif Sorunlar, Anksiyete Sorunları, Somatik Sorunlar, Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Sorunları, Karşıt olma Karşı Gelme Sorunları, Davranış Sorunları, Dağınık Bilişsel Hız (*Sluggish Cognitif Tempo*), Obsesif Kompulsif Bozukluk, Stres Bozuklukları (Erol ve Şimşek 2010).

3.5.8. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğı [*Rosenberg Self-Esteem Scale*]

Rosenberg Self-Esteem Scale (RSES) 1965 yılında Rosenberg tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin ülkemizde geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmesi Çuhadaroğlu tarafından 1986'da yapılmıştır. Bu ölçek 63 madde ve 12 alt gruptan oluşmaktadır. Bunlar: "Benlik Saygısı, Kendilik Kavramı Sürekliliğı, Eleştiriye Duyarlılık, Tartışmalara Katılma, Kişilerarası İlişkilerde Tehdit Hissetme, İnsanlara Güven Duyma, Depresif Duygulanım, Hayalperestlik, Ana-Baba İlgisi, Baba ile İlişki, Psikik İzolasyon ve Psikosomatik Belirtiler Gösterme" şeklindedir. Ölçek maddeleri için "Çok doğru", "Doğru", "Yanlış" ve "Çok yanlış" şeklinde yanıt seçenekleri bulunmaktadır. Benlik Saygısını değerlendiren ilk 10 maddeden alınabilecek toplam puan 0-6 arasında değişir. Bu maddelerde her seçeneğin farklı puan değerleri bulunmaktadır: 1.C=0,17 D=0,34 2. C=0,16 D=0,33 3. A=0,17 B=0,33 4. C=0,25 D=0,50 5. C=0,25 D=0,50 6. C=0,50 D=1 7. C=0,50 D=1 8. A=1 B=0,50 9. A=0,50 B=0,25 10. A=0,50 B=0,25. Diğer seçeneklerin puan değeri 0'dır.

Alınan toplam puan 0-1 ise benlik saygısı yüksek, 2-4 ise orta, 5-6 ise benlik saygısı düşük olarak değerlendirilmektedir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı Çuhadaroğlu'nun araştırmasında 0.89 olarak bulunmuştur (Çuhadaroğlu 1986).

3.5.9. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ) [*Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS)*]

Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS) 1988'de Zimmet ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olup, üç farklı kaynaktan alınan sosyal desteğin yeterliliğini öznel olarak değerlendirmektedir. MSPSS Türkçe formunun (Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği) geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmesi Eker ve Arkar tarafından 1995 yılında yapılmıştır (Eker ve Arkar 1995). Eker, Arkar ve Yıldız tarafından 2001'de yapılan araştırmada ise aile ve özel bir insan terimlerinin tanımlarını ortaya çıkarmak için ölçekte bazı revizyonlar yapıldıktan sonra faktör yapısı, geçerlik güvenilirlik değerlendirmesi tekrarlanmıştır; ölçeğin 12 maddesinin üç faktör altında yer aldığı ve ölçek ve alt ölçeklerin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının 0.80-0.95 arasında olduğu saptanmıştır. MSPSS toplam 12 maddelik, “kesinlikle hayır” ile “kesinlikle evet” arasında değişen 7 dereceli (1-7 puan), Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin aile, arkadaş, özel kişi desteğini belirlemek üzere dört maddeden oluşan üç alt ölçeği vardır. Alt ölçek puanlarının toplanmasıyla ölçeğin toplam puanı elde edilir. Puanın yüksek olması, algılanan sosyal desteğin yüksek olduğunu gösterir. Alt ölçeklerden en düşük 4, en yüksek 28 puan; toplam puan olarak ise en düşük 12, en yüksek 84 puan alınabilmektedir (Eker 2001).

3.6. ARAŞTIRMA PLANI

- Çalışmanın olgu ve kontrol grubundaki hastalar ve anneleri ile DEÜTF ÇERSAH Anabilim Dalı Polikliniğinde görüşme yapılmıştır.
- Çocukların çalışmaya alınma ve çalışmadan dışlanma ölçütleri göz önünde bulundurulduğunda uygun olan 200 çocuk ve onların anneleri çalışma ile ilgili olarak yazılı ve sözlü olarak bilgilendirilmişlerdir ve bilgilendirilmiş olurları alınmıştır.
- Klinisyen tarafından olgu ve kontrol grubundaki çocuklar ve anneleri ile görüşülerek DEÜTF ÇERSAH AD Okul Çağı (5-18 yaş) Değerlendirme Formu ve Kişisel Bilgi

Formu (ev, aile ortamı ve ebeveyn tutumları) doldurulmuştur ve klinik psikiyatrik değerlendirme yapılarak ön tanımlar belirlenmiştir.

- Olgu ve kontrol grubundaki çocuklar tarafından Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği, Ebeveyn Kabul/Red Ölçeği ve Piers Harris Öz-Kavramı Ölçeği doldurulmuştur.
- Olgu ve kontrol grubundaki anneler tarafından 6-18 YAŞ ÇDDÖ Formu, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği doldurulmuştur.

3.7. VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada elde edilen verilerin istatistiksel analizi SPSS 22.0 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Bu çalışmada toplanan veriler değerlendirilirken, tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Yapılan tüm analizlerde $p < 0.05$ değeri istatistiksel anlamlılık sınırı olarak kabul edilmiştir.

Ölçümle elde edilen sürekli değişkenler ortalama $\pm$ standart sapma, kesikli değişkenler yüzde ve sayı şeklinde ifade edilmiştir. Sürekli değişkenlerin analizinde, öncelikle dağılımın normal olup olmadığı basıklık ve çarpıklık değerleri göz önüne alınarak kontrol edilmiştir. Normal dağılan gruplarda bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA (*Analysis of Variances*) uygulanmıştır. Dağılımın normal olmadığı grupların ortalamalarının karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Kesikli verilerin analizinde ki-kare testi uygulanmıştır. Ki-kare testinde gözlenen değerler arasında 25'den küçük değer olduğunda Yates düzeltmesi (*Continuity Correction*) tercih edilmiştir. Beklenen değerlerin %20'den fazlası 5'ten küçükse Fisher'in kesin ki-kare testi kullanılmıştır. Sayısal değişkenler arasındaki ilişki, Pearson korelasyon testi ile değerlendirilmiştir. Korelasyonun gücü açısından yapılan değerlendirmede, r 'nin mutlak değeri; 0.00-0.19 olduğunda 'çok zayıf', 0.20-0.39 olduğunda 'zayıf', 0.40-0.59 olduğunda 'orta', 0.60-0.79 olduğunda 'güçlü', 0.80-1.00 arası 'çok güçlü' korelasyon olarak alınmıştır (Statstutor 2018).

4. BULGULAR

4.1. ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN BİREYSEL VE AİLESEL ÖZELLİKLERİ

Bu çalışmada, Mart 2017-Mart 2018 tarihleri arasında Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Polikliniğine başvurmuş olan 9-17 yaşlarındaki ebeveynleri boşanmış 100 hastadan (41 kız ve 59 erkek) oluşan olgu grubu ile ebeveynleri boşanmamış 100 hastadan (36 kız ve 64 erkek) oluşan kontrol grubu karşılaştırılmıştır. Çalışma grubundaki çocukların bireysel ve ailesel özelliklerine ilişkin veriler Tablo 1 ve Tablo 2’de yer almaktadır.

Boşanmış ve evli olan grup arasında çocukların **cinsiyeti, okul durumu (ilkokul/ortaokul/lise), önceden psikiyatrik görüşmeye gitme durumu** ve klinik değerlendirme sonucunda **saptanan olası psikiyatrik tanılar** açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Psikiyatrik değerlendirme sonucunda çocuklarda saptanan olası tanılar Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu, Major Depresif Bozukluk (MDB), Anksiyete Bozukluğu, Davranım Bozukluğu ve Diğer bozukluklardır (Tik Bozukluğu, Basmakalıp Hareket Bozukluğu, Uyum Bozuklukları, Obsesif Kompulsif Bozukluk, Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu, Yeme Bozukluğu, Trikotillomani, Özgül Öğrenme Bozukluğu) (Tablo 1). Boşanmış grupta 25 MDB olgusunun 22’sinin 13 yaş üzerinde olduğu dikkati çekmiştir.

Ebeveynleri boşanmış olan grubun DEÜTF ÇERSAH’a başvurularının **yakın dönemde başlamış yakınmalar** nedeniyle olma oranı ebeveynleri evli olan gruptan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fazladır (ki-kare testi, **p=0,012**) (Tablo 1).

Ebeveyne yabancılaşma oranı, ebeveynleri boşanmış olan grupta (%21) ebeveynleri evli olan gruptan (%2) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fazla bulunmuştur (ki-kare testi **p<0,001**) (Tablo 1).

Ebeveynleri boşanmış olan grupta **anne eğitim düzeyinin** (ki-kare testi, **p=0,002**) ve **annenin çalışıyor olma oranının** (ki-kare testi, **p<0,001**) ebeveynleri evli olan gruptan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur (ki-kare testi, **p=0,002**). İki grup arasında **baba eğitim düzeyi** açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 2).

Tek çocuklu aile oranı, ebeveynleri boşanmış olan grupta (%55) ebeveynleri evli olan gruptan (%29) anlamlı fazla bulunmuştur (ki-kare testi **p<0,001**). Çalışmadaki iki grup arasında **ilk çocuk olma oranı** açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 2).

Tablo 1. Ebeveynleri boşanmış olan çocuklar ile ebeveynleri evli olan çocukların bireysel özellikler açısından karşılaştırılması

		Boşanmış		Evli		χ^2	p*
		N=100		N=100			
		n	(%)	n	(%)		
<i>Cinsiyet</i>							
	Erkek	59	(59)	64	(64)	0,528	0,467
	Kız	41	(41)	36	(36)		
<i>Okul durumu</i>							
	İlkokul	20	(20)	17	(17)	5,430	0,066
	Ortaokul	34	(34)	50	(50)		
	Lise	46	(46)	33	(33)		
<i>Önceden psikiyatrik görüşme</i>							
	Var	41	(41)	49	(49)	1,293	0,256
	Yok	59	(59)	51	(51)		
<i>Yakınmaların süresi</i>							
	0-6 ay	14	(14)	3	(3)	8,927	0,012
	7-24 ay	52	(52)	51	(51)		
	24 ay üstü	34	(34)	46	(46)		
<i>Saptanan olası psikiyatrik tanı</i>							
	Dikkat Eksikliği/Hiparaktivite B.	30	(30)	45	(45)	5,959	0,202
	Major Depresif Bozukluk	25	(25)	15	(15)		
	Anksiyete Bozukluğu	13	(13)	12	(12)		
	Davranım Bozukluğu	6	(6)	5	(5)		
	Diğer	26	(26)	22	(22)		
<i>Ebeveyne yabancılaşma</i>							
	Var	21	(21)	2	(2)	17,735	<0,001
	Yok	79	(79)	98	(98)		

* Ki-kare testi

Tablo 2. Ebeveynleri boşanmış olan çocuklar ile ebeveynleri evli olan çocukların ailesel özellikler açısından karşılaştırılması

	Boşanmış		Evli		χ^2	p*
	N=100		N=100			
	n	(%)	n	(%)		
<i>Aile gelir düzeyi</i>						
≤1600	15	(15)	5	(5)	11,250	0,004
1601-5000	82	(82)	82	(82)		
>5000	3	(3)	13	(13)		
<i>Anne eğitim düzeyi</i>						
İlkokul	13	(13)	26	(26)	14,877	0,002
Ortaokul	11	(11)	24	(24)		
Lise	43	(43)	31	(31)		
Üniversite	33	(33)	19	(19)		
<i>Anne çalışma durumu</i>						
Çalışıyor	71	(71)	33	(33)	28,926	<0,001
Çalışmıyor	29	(29)	67	(67)		
<i>Baba eğitim düzeyi</i>						
İlkokul	20	(20)	19	(19)	0,162	0,983
Ortaokul	15	(15)	17	(17)		
Lise	44	(44)	43	(43)		
Üniversite	21	(21)	21	(21)		
<i>Baba çalışma durumu</i>						
Çalışıyor	94	(94)	96	(96)	0,421	0,516
Çalışmıyor	6	(6)	4	(4)		
<i>Ailedeki çocuk sayısı</i>						
Tek çocuk	55	(55)	29	(29)	13,875	<0,001
1’den fazla çocuk	45	(45)	71	(71)		
<i>Kaçıncı çocuk olduğu</i>						
İlk çocuk	73	(73)	66	(66)	1,1556	0,282
Sonraki çocuk	27	(27)	34	(34)		

* Ki-kare testi

Ebeveynleri boşanmış olan grupta **aile gelir düzeyi** ebeveynleri evli olan gruptan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur (ki-kare testi, **p=0,004**) (Tablo 2). Ailenin aylık **toplam geliri** açısından karşılaştırıldığında, ebeveynleri boşanmış olan grupta ailenin aylık toplam gelirinin ebeveynleri boşanmamış gruptan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşük olduğu saptanmıştır (Mann-Whitney U testi **p=0,043**) (Tablo 3).

Tablo 3. Ebeveynleri boşanmış olan ve evli olan grupların aile geliri açısından karşılaştırılması

	Boşanmış (N=100)	Evli (N=100)	p *
	Ort±SS	Ort±SS	
Ailenin aylık toplam geliri (TL)	3076±1691,16	3526±1741,41	0,043

* Mann-Whitney U testi

Ort±SS Ortalama±standart sapma

Ebeveynleri boşanmış olan gruptaki hastaların %73'ünün ilk ve %23'ünün ikinci çocuk olduğu, ebeveynleri evli olan gruptaki hastaların ise %66'sının ilk ve %30'unun ikinci çocuk olduğu bulunmuştur. Ebeveynleri boşanmış olan grupta **ailedeki toplam çocuk sayısının** ebeveynleri evli olan gruptan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde az olduğu saptanmıştır (**p=0,001**) (Tablo 4).

Ebeveynleri boşanmış olan grupta **mevcut yakınmaların süresinin** ebeveynleri evli olan gruptan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşük olduğu bulunmuştur (**p=0,028**) (Tablo 4).

Tablo 4. Ebeveynleri boşanmış olan ve evli olan grupların çocuk yaşı, ebeveyn yaşı, ailedeki çocuk sayısı, mevcut ruhsal yakınmaların süresi açısından karşılaştırılması

	Boşanmış (N=100)	Evli (N=100)	p*
	Ort±SS	Ort±SS	
Çocuğun yaşı	12,90±2,61	12,44±2,54	0,208
Annenin yaşı	41,12±5,92	40,09±5,83	0,217
Babanın yaşı	44,99±7,08	43,73±6,65	0,196
Ailedeki toplam çocuk sayısı	1,53±0,64	1,84±0,66	0,001
Mevcut yakınmaların süresi	25,24±21,28	32,54±25,20	0,028

* Bağımsız örneklem t-testi

Ort±SS Ortalama±standart sapma

Ebeveynleri boşanmış olan ve ebeveynleri evli olan gruplar arasında çocukların ve ebeveynlerinin yaş ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 4). Boşanma sırasında çocukların yaş ortalamasının $6,59 \pm 3,98$ olduğu; ebeveyne yabancılaşma olan gruptaki çocukların ($5,86 \pm 4,34$) olmayan gruptaki çocuklardan ($6,78 \pm 3,89$) boşanma sırasındaki yaş ortalaması açısından anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır (Mann-Whitney U testi $p=0,346$).

Boşanmış olan grup **evli kalma süresi** açısından gruplandırıldığında evliliklerin %53'ünün ilk 10 yılda sonlandığı dikkati çekmiştir. Boşanma sonrası geçen sürenin ortalaması $77,28 \pm 54,50$ aydır. Tablo 5'te evli kalma süresinin yıllara göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 5. Boşanmış olan grupta evli kalma süresinin yıllara göre dağılımı

	Evli kalma süresi				
	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	15 yıl sonrası	
n	21	32	31	16	100
(%)	(21)	(32)	(31)	(16)	100

4.2. ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLAR VE ANNELERİNİN KİŞİSEL BİLGİ FORMU BULGULARI

Boşanmış ve evli olan grupta çocuklar ve anneleri tarafından doldurulan Kişisel Bilgi Formunda, yanıtları çoktan seçmeli olan sorular bulunmaktadır. Boşanmış olan grupta çocuğun işaretlediği 40, annenin işaretlediği 37; evli olan grupta ise çocuğun işaretlediği 25, annenin işaretlediği 27 soru yer almaktadır. Bu sorularla bireysel ve ailesel özellikleri, ev ortamının durumunu, aile içi ilişkileri, evlilik sürecini; boşanmış grupta boşanma sürecine ilişkin özellikleri ve boşanmanın etkilerini değerlendirmek amaçlanmıştır. Her iki grupta ortak olarak yanıtlanan sorular boşanmış ve evli olan grupta ki-kare testi ile istatistiksel olarak karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunan sorular Tablo 6 ve Tablo 7'de sunulmaktadır.

Tablo 6. Kişisel Bilgi Formundaki sorulara boşanmış ve evli olan gruptaki çocukların verdikleri yanıtların karşılaştırılması

	Kişisel Bilgi Formundaki Çocuklara Sorulan Sorular	Boşanmış (N=100)		Evli (N=100)		p*
		Çok iyi	Kötü	Çok iyi	Kötü	
1.	Sence çocukluğun nasıl geçiyor?	34	14	55	5	0,006
		İyi	İyi değil	İyi	İyi değil	
4.	Babanla ilişkin nasıl?	62	38	86	14	<0,001
		Evet	Hayır	Evet	Hayır	
10.	Babanın seni terk edeceğini düşünüyor musun?	30	70	4	96	<0,001
		Memnunum	Memnun değilim	Memnunum	Memnun değilim	
12.	Annenle ilişkinde nasıl hissediyorsun?	59	19	82	4	<0,001
		Evet	Hayır	Evet	Hayır	
17.	Annenle sık sık tartışır mısınız?	46	54	26	74	0,003
		Çok ilgileniyor	Hiç ilgilenmiyor	Çok ilgileniyor	Hiç ilgilenmiyor	
20.	Baban seninle ne kadar ilgileniyor?	32	34	54	0	<0,001
		Evet	Hayır	Evet	Evet	
22.	Baban seni üzecek sana zarar verecek davranışlarda bulunuyor mu?	36	64	7	93	<0,001
		Evet	Hayır	Evet	Hayır	
25.	Babanla tartışma sonrası pişmanlık duyar mısın?	44	56	65	35	0,003

* Ki-kare testi

Tablo 7. Kişisel Bilgi Formundaki sorulara boşanmış ve evli olan gruptaki annelerin verdikleri yanıtların karşılaştırılması

Kişisel Bilgi Formundaki Annelere Sorulan Sorular	Boşanmış (N=100)			Evli (N=100)			p*
	Ben	Babası	İkimiz	Ben	Babası	İkimiz	
6. Çocuğunuz ile ilgili önemli kararları daha çok kim alır?	73	6	21	15	4	81	<0,001
	Çok		Hiç	Çok		Hiç	
9. Sizce babası çocuğunuzla ne kadar ilgileniyor?	9	33		39	0		<0,001
	İyi		Kötü	İyi		Kötü	
15. Çocuğunuzun babası çocuğunuza karşı nasıl bir babadır?	54	46		94	6		<0,001
	Evet		Hayır	Evet		Hayır	
16. Babasının çocuğumuzu sevmediğini düşünüyorum?	31	69		6	94		<0,001
	Evet		Hayır	Evet		Hayır	
20. Babası hem çocuğumuzu hem beni terk edebilir / etti?	41	59		4	96		<0,001
	Evet		Hayır	Evet		Hayır	
21. Çocuğumuz babasını sevmiyor?	33	67		10	90		<0,001
	Evet		Hayır	Evet		Hayır	
22. Çocuğumuz babasıyla tartışmakta ve ona kötü davranmakta haklıdır?	33	67		14	86		0,002
	Evet		Hayır	Evet		Hayır	
23. Çocuğumuzun babasıyla vakit geçirmesini zarar gördüğü için istemiyorum.	26	74		1	99		<0,001
	Evet		Hayır	Evet		Hayır	
24. Çocuğumuz babasıyla vakit geçirmek istemiyor.	37	63		14	86		<0,001
	Evet		Hayır	Evet		Hayır	
26. Çocuğumun babasının ailesi çocuğumuzu sevmiyor.	11	89		6	94		0,005
	Evet		Hayır	Evet		Hayır	
27. Çocuğumun babasının ailesi çocuğumuza kötü davranıyor.	11	89		3	97		0,027

* Ki-kare testi

Boşanmış olan gruptaki çocuklar ve anneleri tarafından doldurulan Kişisel Bilgi Formundaki sorulara verilen yanıtlar açısından ebeveyne yabancılaşma olanlar ile olmayanlar karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunan sorulardan elde edilen bulgular Tablo 8 ve Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 8. Boşanmış grupta ebeveyne yabancılaşma olan çocuklar ile olmayanların Kişisel Bilgi Formu yanıtları açısından karşılaştırılması

Çocuklara Sorulan Sorular	Ebeveyn yabancılaşması olanlar (N=21)		Ebeveyn yabancılaşması olmayanlar (N=79)		p*
	İyi	İyi değil	İyi	İyi değil	
4. Babanla ilişkin nasıl?	7 (%33,3)	14 (%76,7)	55 (%69,6)	24 (%30,4)	0,003
	Evet	Hayır	Evet	Evet	
22. Baban seni üzecek sana zarar verecek davranışlarda bulunuyor mu?	12 (%57,1)	9 (%42,9)	24 (%30,4)	55 (%69,6)	0,023
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	
36. Babamın beni terk ettiğini düşünüyorum	11 (%52,4)	10 (%47,6)	22 (%27,8)	57 (%72,2)	0,034
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	
37. Babamla görüştüğümde annemin kırılacağını üzüleceğini düşünüyorum.	10 (%47,6)	11 (%52,4)	16 (%20,3)	63 (%79,7)	0,011
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	
39. Babamın ailesi beni sevmiyor	11 (%52,4)	10 (%47,6)	19 (%24,1)	60 (%75,9)	0,012

* Ki-kare testi

Tablo 9. Boşanmış grupta ebeveyne yabancılaşma olan çocukların anneleri ile olmayanların annelerinin Kişisel Bilgi Formu yanıtları açısından karşılaştırılması

Annelere Sorulan Sorular	Ebeveyn yabancılaşması olanlar (N=21)		Ebeveyn yabancılaşması olmayanlar (N=79)		p*
	Çok	Hiç	Çok	Hiç	
9. Sizce babası çocuğunuzla ne kadar ilgileniyor?	1 (%4,8)	13 (%61,9)	8 (%10,1)	20 (%25,3)	0,005
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	
21. Çocuğumuz babasını sevmiyor?	11 (%52,4)	10 (%47,6)	22 (%27,8)	57 (%72,2)	0,034
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	
22. Çocuğumuz babasıyla tartışmakta ve ona kötü davranmakta haklıdır?	11 (%52,4)	10 (%47,6)	22 (%27,8)	57 (%72,2)	0,034
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	
24. Çocuğumuz babasıyla vakit geçirmek istemiyor	13 (%61,9)	8 (%38,1)	24 (%30,4)	55 (%69,6)	0,008

* Ki-kare testi

4.3. ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARDA BENLİK SAYGISI

4.3.1. Ebeveynlerin Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Benlik Saygısı Açısından Karşılaştırılması

Ebeveynleri boşanmış olan çocukların Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanı ortalamasının boşanmamış gruptaki çocukların ortalamasından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşük olduğu saptanmıştır ($p=0,012$) (Tablo 10).

Tablo 10. Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanları açısından karşılaştırılması

	Boşanmış (N=100)	Evli (N=100)	p*
Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanı	Ort±SS	Ort±SS	
	50,31±15,54	55,16±11,18	0,012

* Bağımsız örneklem t-testi

Ort±SS Ortalama±standart sapma

4.3.2. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar cinsiyet ve boşanmış (olgu) ya da evli (kontrol) grupta olmalarına göre; erkek olgular, kız olgular, erkek kontroller ve kız kontroller olmak üzere 4 gruba ayrılmış ve Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanı ANOVA testi ile 4 grup arasında karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmüştür (Tablo 11).

Tablo 11. Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların cinsiyete göre Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puan ortalamaları

Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanı	Boşanmış (Olgu Grubu)		Evli (Kontrol Grubu)		F	p*
	Erkek	Kız	Erkek	Kız		
	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS		
	52,22±14,93	47,56±16,17	55,58±10,50	54,42±12,42	3,164	0,026

*One-way ANOVA testi

Ort±SS Ortalama±standart sapma

Dört grup arasında One-way ANOVA uygulandıktan sonra, Post-hoc değerlendirme olarak ikili grup karşılaştırması yapılmıştır. Post-hoc testlerden Tukey HSD uygulanmıştır. İkili grupların karşılaştırma ortalamaları ve istatistiksel anlamlılık değerleri Tablo 12'de verilmiştir. Ebeveynleri boşanmış gruptaki (olgu) kızların ebeveynleri evli gruptaki (kontrol) erkeklere göre Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük olduğu saptanmıştır (Post-hoc test **p=0,018**). Diğer ikili gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 12. Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanlarının cinsiyete ve olgu-kontrol olmaya göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan One-way ANOVA sonrası Post-hoc Tukey HSD testi sonuçları

Grup (I)	Grup (J)	Ortalama Farklılık	P
Olgu-erkek	Olgu-kız	4,659	0,328
	Kontrol-erkek	-3,358	0,515
	Kontrol-kız	-2,196	0,868
Olgu-kız	Olgu-erkek	-4,659	0,328
	Kontrol-erkek	-8,017	0,018
	Kontrol-kız	-6,856	0,121
Kontrol-erkek	Olgu-erkek	3,358	0,515
	Olgu-kız	8,017	0,018
	Kontrol-kız	1,161	0,976
Kontrol-kız	Olgu-erkek	2,196	0,868
	Olgu-kız	6,856	0,121
	Kontrol-erkek	-1,161	0,976

4.3.3 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği Toplam Puanlarının Birinci veya Sonraki Çocuk Olma Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar ailede kaçınıcı çocuk olduğuna (birinci ya da sonraki) ve boşanmış (olgu) ya da evli (kontrol) grupta olmalarına göre; birinci olgular, sonraki olgular, birinci kontroller ve sonraki kontroller olmak üzere 4 gruba ayrılmış ve Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanı ANOVA testi ile 4 grup arasında karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmüştür (Tablo 13).

Tablo 13. Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların birinci veya sonraki çocuk olmaya göre Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puan ortalamaları

	Boşanmış (Olgu Grubu)		Evli (Kontrol Grubu)		F	p*
	Birinci Ort±SS	Sonraki Ort±SS	Birinci Ort±SS	Sonraki Ort±SS		
Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanı	51,60±14,83	46,81±17,14	55,55±10,69	54,41±12,22	3,020	0,031

*One-way ANOVA testi

Ort±SS Ortalama±standart sapma

Dört grup arasında One-way ANOVA uygulandıktan sonra, Post-hoc değerlendirme olarak ikili grup karşılaştırması yapılmıştır. Post-hoc testlerden Tukey HSD uygulanmıştır. Ebeveynleri boşanmış (olgu) grupta sonraki sırada yer alan çocuğun ebeveynleri evli (kontrol) gruptaki çocuğun birinci sırada olmasına göre Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanı istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük bulunmuştur (Post-hoc test $p=0,027$). Diğer ikili gruplar arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır. İkili grupların karşılaştırma ortalamaları ve istatistiksel anlamlılık değerleri Tablo 14'te yer almaktadır.

Tablo 14. Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanlarının ailede birinci ve sonraki çocuk olma ile olgu-kontrol olmaya göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan One-way ANOVA sonrası Post-hoc Tukey HSD testi sonuçları

Grup (I)	Grup (J)	Ortalama Farklılık	P
Olgu-birinci	Olgu-sonraki	4,788	0,397
	Kontrol-birinci	-3,943	0,318
	Kontrol- sonraki	-2,809	0,749
Olgu-sonraki	Olgu-birinci	-4,788	0,397
	Kontrol-birinci	-8,731	0,027
	Kontrol- sonraki	-7,597	0,133
Kontrol-birinci	Olgu-birinci	3,943	0,318
	Olgu- sonraki	8,731	0,027
	Kontrol- sonraki	1,134	0,979
Kontrol-sonraki	Olgu-birinci	2,809	0,749
	Olgu- sonraki	7,597	0,133
	Kontrol-birinci	-1,134	0,979

4.3.4. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği Toplam Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süre Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar boşanmış olan grupta boşanma sonrası geçen süreye göre; ilk 6 ay, 6-24 ay ve 24 aydan sonrası olmak üzere 3 gruba ayrılmış ve Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanı ANOVA testi ile 3 grup arasında karşılaştırılmıştır; bu gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p=0,759$; One-way ANOVA).

4.3.5. Ebeveynleri Boşanmış Gruptaki Çocukların Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği Toplam Puanlarının Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar boşanmış olan grupta ebeveyne yabancılaşması olup olmamasına göre 2 gruba ayrılmış ve Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği toplam puanı 2 grup arasında karşılaştırılmıştır; bu gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (bağımsız örneklem t-testi $p=0,154$).

4.4. ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN ANNE KABUL/RED ÖLÇEĞİ BULGULARI

4.4.1. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanları Açısından Karşılaştırılması

Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği puanlarına ilişkin bulgular Tablo 15'te yer almaktadır. Ebeveynleri boşanmış gruptaki çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği puan ortalamasının ebeveynleri evli gruptaki çocuklardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır (Mann-Whitney U testi $p=0,002$). Ölçekten alınan puanın 60 ve üzerinde olması kabulden çok reddi gösterdiğinden bu bulgu, boşanmış olan grupta yer alan çocukların, annelerini evli olan gruba göre daha az kabullenici algıladıklarını düşündürmektedir.

Tablo 15. Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının karşılaştırılması

	Boşanmış (N=100)	Evli (N=100)	p*
	Ort±SS	Ort±SS	
Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanı	37,16±13,01	33,18±13,72	0,002

* Mann-Whitney U testi
Ort±SS Ortalama±standart sapma

4.4.2. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Çalışmaya katılan çocuklar cinsiyet ve boşanmış (olgu) ya da evli (boşanmış) grupta olmalarına göre; erkek olgular, kız olgular, erkek kontroller ve kız kontroller olmak üzere 4 gruba ayrılmış ve Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanı One-way ANOVA testi ile 4 grup

arasında karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmüştür ($p=0,011$) (Tablo 16).

Tablo 16. Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması

	Boşanmış (Olgu Grubu)		Evli (Kontrol Grubu)		F	p*
	Erkek	Kız	Erkek	Kız		
	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS		
Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanı	34,63±11,33	40,80±14,49	31,89±11,03	35,47±17,47	3,840	0,011

*One-way ANOVA

Ort±SS Ortalama±standart sapma

Dört grup arasında ikili grup karşılaştırması yapmak için One-way ANOVA Post-hoc değerlendirme yapılmıştır. Post-hoc testlerden Tamhane uygulanmıştır. İkili grupların karşılaştırma ortalamaları ve istatistiksel anlamlılık değerleri Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17. Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının cinsiyete ve olgu-kontrol olmaya göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan One-way ANOVA sonrası Post-hoc Tukey HSD testi sonuçları

Grup (I)	Grup (J)	Ortalama Farklılık	P
Olgu-erkek	Olgu-kız	-6,178	0,142
	Kontrol-erkek	2,736	0,691
	Kontrol-kız	-0,845	1,000
Olgu-kız	Olgu-erkek	6,178	0,142
	Kontrol-erkek	8,914	0,008
	Kontrol-kız	5,333	0,631
Kontrol-erkek	Olgu-erkek	-2,736	0,691
	Olgu-kız	-8,914	0,008
	Kontrol-kız	-3,582	0,851
Kontrol-kız	Olgu-erkek	0,845	1,000
	Olgu-kız	-5,333	0,631
	Kontrol-erkek	3,582	0,851

Post-hoc değerlendirme sonucunda; ebeveynleri boşanmış (olgu) gruptaki kızların evli (kontrol) gruptaki erkeklere göre Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanı istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur (Post-hoc test $p=0,008$). Bu bulgu, boşanmış olan gruptaki kızların, annelerini evli olan gruptaki erkek çocuklara göre daha az kabullenici algıladıklarını göstermektedir. Diğer ikili gruplar arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır.

4.4.3 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Birinci veya Sonraki Çocuk Olma Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar ailede kaçınıcı çocuk olduğuna (birinci ya da sonraki) ve ebeveyni boşanmış (olgu) ya da evli (boşanmış) grupta olmalarına göre; birinci olgular, sonraki olgular, birinci kontroller ve sonraki kontroller olmak üzere 4 gruba ayrılmış ve Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanı One-way ANOVA testi ile 4 grup arasında karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (One-way ANOVA $p=0,218$).

4.4.4. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Anne Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süre Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar boşanmış olan grupta boşanma sonrası geçen süreye göre; ilk 6 ay, 6-24 ay ve 24 aydan sonrası olmak üzere 3 gruba ayrılmış ve Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanı ANOVA testi ile 3 grup arasında karşılaştırılmıştır; bu gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (One-way ANOVA $p=0,991$).

4.4.5. Ebeveynleri Boşanmış Gruptaki Çocuklarda Anne Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar boşanmış olan grupta ebeveyne yabancılaşması olup olmamasına göre 2 gruba ayrılmış ve Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanı 2 grup arasında karşılaştırılmıştır; bu gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (Mann-Whitney U Testi $p=0,590$).

4.5. ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN BABA KABUL/RED ÖLÇEĞİ BULGULARI

4.5.1. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Karşılaştırılması

Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği puanlarına ilişkin bulgular Tablo 18'de yer almaktadır. Ebeveynleri boşanmış gruptaki çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği puan ortalamasının ebeveynleri evli gruptaki çocuklardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır (Mann-Whitney U testi $p<0,001$). Bu bulgu, boşanmış olan grupta yer alan çocukların, babalarını evli olan gruba göre daha az kabullenici algıladıklarını düşündürmektedir.

Tablo 18. Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının karşılaştırılması

	Boşanmış (N=100)	Evli (N=100)	p*
	Ort±SS	Ort±SS	
Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanı	49,62±17,64	35,98±15,71	<0,001

* Mann-Whitney U testi

Ort±SS= Ortalama±standart sapma

4.5.2. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar cinsiyet ve boşanmış (olgu) ya da evli (boşanmış) grupta olmalarına göre; erkek olgular, kız olgular, erkek kontroller ve kız kontroller olmak üzere 4 gruba ayrılmış ve Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanı One-way ANOVA testi ile 4 grup arasında karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmüştür ($p<0,001$) (Tablo 19).

Dört grup arasında ikili grup karşılaştırması yapmak için One-way ANOVA Post-hoc değerlendirme yapılmıştır. Post-hoc testlerden Tamhane uygulanmıştır. İkili grupların karşılaştırma ortalamaları ve istatistiksel anlamlılık değerleri Tablo 20'de verilmiştir.

Tablo 19. Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması

	Boşanmış (Olgu Grubu)		Evli (Kontrol Grubu)		F	p*
	Erkek	Kız	Erkek	Kız		
	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS		
Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanı	46,95±17,33	53,46±17,57	35,80±15,65	36,31±16,05	3,840	<0,001

*One-way ANOVA

Ort±SS Ortalama±standart sapma

Post-hoc değerlendirme sonucunda; olgu grubundaki erkekler ile kontrol grubundaki erkekler (Post-hoc testi **p=0,002**) ve kontrol grubundaki kızlar (Post-hoc testi **p=0,019**) arasında ve olgu grubundaki kızlar ile kontrol grubundaki erkekler (Post-hoc testi **p=0,000**) ve kontrol grubundaki kızlar (Post-hoc testi **p=0,000**) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Boşanmış gruptaki ve evli gruptaki kız çocuklar ile erkek çocuklar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır. Bu bulgular; boşanmış olan grupta yer alan kız ve erkek çocukların, evli olan gruptaki hem kız hem de erkek çocuklara göre babalarını daha az kabullenici algıladıklarını düşündürmektedir.

Tablo 20. Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının cinsiyete ve olgu-kontrol olmaya göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan One-way ANOVA sonrası Post-hoc Tukey HSD testi sonuçları

Grup (I)	Grup (J)	Ortalama Farklılık	P
Olgu-erkek	Olgu-kız	-6,514	0,354
	Kontrol-erkek	11,152	0,002
	Kontrol-kız	10,644	0,019
Olgu-kız	Olgu-erkek	6,514	0,354
	Kontrol-erkek	17,667	0,000
	Kontrol-kız	17,158	0,000
Kontrol-erkek	Olgu-erkek	-11,152	0,002
	Olgu-kız	-17,667	0,000
	Kontrol-kız	-0,509	1,000
Kontrol-kız	Olgu-erkek	-10,644	0,019
	Olgu-kız	-17,158	0,000
	Kontrol-erkek	0,509	1,000

4.5.3 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Birinci veya Sonraki Çocuk Olma Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar ailede kaçınıcı çocuk olduğuna (birinci ya da sonraki) ve ebeveyni boşanmış (olgu) ya da evli (kontrol) grupta olmalarına göre; birinci olgular, sonraki olgular, birinci kontroller ve sonraki kontroller olmak üzere 4 gruba ayrılmış ve Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanı One-way ANOVA testi ile 4 grup arasında karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,001$) (Tablo 21).

Tablo 21. Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının birinci veya sonraki çocuk olma açısından karşılaştırılması

	Boşanmış (Olgu Grubu)		Evli (Kontrol Grubu)		F	p*
	Birinci	Sonraki	Birinci	Sonraki		
Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanı	Ort±SS 48,66±17,59	Ort±SS 52,22±17,84	Ort±SS 36,35±15,52	Ort±SS 35,26±16,29	11,379	<0,001

*One-way ANOVA

Ort±SS Ortalama±standart sapma

Dört grup arasında One-way ANOVA uygulandıktan sonra, Post-hoc değerlendirme olarak ikili grup karşılaştırması yapılmıştır. Post-hoc testlerden Tamhane uygulanmıştır. Olgu grubunda birinci çocuklar ile kontrol grubunda birinci çocuklar (Post-hoc testi $p=0,000$) ve kontrol grubunda sonraki çocuklar (Post-hoc testi $p=0,002$) arasında ve olgu grubunda sonraki çocuklar ile kontrol grubunda birinci sıradaki çocuklar (Post-hoc testi $p=0,001$) ve kontrol grubunda sonraki çocuklar (Post-hoc testi $p=0,002$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Boşanmış gruptaki ve evli gruptaki birinci çocuklar ile sonraki çocuklar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır. İkili grupların karşılaştırma ortalamaları ve istatistiksel anlamlılık değerleri Tablo 22'de yer almaktadır.

Tablo 22. Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının birinci ve sonraki çocuk olma ve olgu-kontrol grubunda olmaya göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan One-way ANOVA sonrası Post-hoc Tamhane testi sonuçları

Grup (I)	Grup (J)	Ortalama Farklılık	P
Olgu-birinci	Olgu-sonraki	-3,565	0,942
	Kontrol-birinci	12,309	0,000
	Kontrol- sonraki	13,393	0,002
Olgu-sonraki	Olgu-birinci	3,565	0,942
	Kontrol-birinci	15,874	0,001
	Kontrol- sonraki	16,958	0,002
Kontrol-birinci	Olgu-birinci	-12,309	0,000
	Olgu- sonraki	-15,874	0,001
	Kontrol- sonraki	1,084	1,000
Kontrol-sonraki	Olgu-birinci	-13,393	0,002
	Olgu- sonraki	-16,958	0,002
	Kontrol-birinci	-1,084	1,000

4.5.4. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süre Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar boşanmış olan grupta boşanma sonrası geçen süreye göre; ilk 6 ay, 6-24 ay ve 24 aydan sonrası olmak üzere 3 gruba ayrılmış ve Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanı ANOVA testi ile 3 grup arasında karşılaştırılmıştır; bu gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (One-way ANOVA $p=0,985$).

4.5.5. Ebeveynleri Boşanmış Gruptaki Çocuklarda Baba Kabul/Red Ölçeği Toplam Puanlarının Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar boşanmış olan grupta ebeveyne yabancılaşması olup olmamasına göre 2 gruba ayrılarak Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanı açısından karşılaştırıldığında; Ebeveyne yabancılaşması olan boşanmış grupta Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanının yabancılaşması olmayan gruptan anlamlı olarak yüksek bulunmuştur (Mann-Whitney U Testi $p<0,001$) (Tablo 23).

Tablo 23. Boşanmış grupta ebeveyne yabancılaşması olan ve olmayan çocukların Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının karşılaştırılması

	Ebeveyne yabancılaşması olanlar (N=21) Ort±SS	Ebeveyne yabancılaşması olmayanlar (N=79) Ort±SS	p*
Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanı	65,14±14,11	45,49±16,18	<0,001

* Mann-Whitney U testi
Ort±SS Ortalama±standart sapma

Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanın 60 ve üzerinde olması kabulden çok reddi gösterdiğinden, ebeveyne yabancılaşması olan grubun kabulden çok reddi gösterme sınırını geçtiği dikkati çekmektedir. Bu bulgu; ebeveyni boşanmış grupta ebeveyne yabancılaşması olan çocukların olmayanlara göre babalarını daha reddedici olarak algıladıklarını göstermektedir.

4.6. ÇALIşMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN ÇOCUK VE GENÇ PSİKOLOJİK SAğLAMLIK ÖLÇEğİ BULGULARI

4.6.1. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 24).

Tablo 24. Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği toplam puanlarının karşılaştırılması

	Boşanmış (N=100) Ort±SS	Evli (N=100) Ort±SS	p*
Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği toplam puanı	46,72±9,18	48,31±8,44	0,204

* Mann-Whitney U testi
Ort±SS Ortalama±standart sapma

4.6.2. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar cinsiyet ve ebeveynleri boşanmış (olgu) ya da evli (kontrol) grupta olmalarına göre; erkek olgular, kız olgular, erkek kontroller ve kız kontroller olmak üzere 4 gruba ayrılmış ve Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği toplam puanı ANOVA testi ile 4 grup arasında karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (One-way ANOVA $p=0,320$).

4.6.3 Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Puanlarının Birinci veya Sonraki Çocuk Olma Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar ailede kaçınıcı çocuk olduğuna (birinci ya da sonraki) ve boşanmış (olgu) ya da evli (kontrol) grupta olmalarına göre; birinci olgular, sonraki olgular, birinci kontroller ve diğer kontroller olmak üzere 4 gruba ayrılmış ve Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği toplam puanı ANOVA testi ile 4 grup arasında karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (One-way ANOVA $p=0,435$).

4.6.4. Ebeveynleri Boşanmış Gruptaki Çocukların Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süre Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar boşanmış olan grupta boşanma sonrası geçen süreye göre; ilk 6 ay, 6-24 ay ve 24 aydan sonrası olmak üzere 3 gruba ayrılmış ve Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği toplam puanı ANOVA testi ile 3 grup arasında karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (One-way ANOVA $p=0,082$).

4.6.5. Ebeveynleri Boşanmış Gruptaki Çocuklarda Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Puanlarının Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar boşanmış olan grupta ebeveyne yabancılaşması olup olmamasına göre 2 gruba ayrılmış ve Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği toplam puanı açısından karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (Bağımsız örneklem t-testi $p=0,298$).

4.7. ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN ÇOCUK VE GENÇLER İÇİN DAVRANIŞ DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ BULGULARI

4.7.1. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

4-18 yaş Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ 4-18) hem boşanmış hem de evli olan grupta çocukların anneleri tarafından doldurulmuştur ve ölçekteki bulguların ASEBA [*Achenbach System of Empirically Based Assessment* (Achenbach Ampirik Temelli Değerlendirme Sistemi)] sistemine girilmesiyle Yeterlik alt testleri ve Problem Davranışlar alt testlerine ait puanlar hesaplanmıştır. Yeterlik alt testi puanlarının 31'in altında, Toplam Yeterlik puanının 37'nin altında, Problem Davranışlar alt testleri puanlarının 69'un üzerinde ve İçe Yönelim, Dışa Yönelim ve Toplam Problem puanların 63'ün üzerinde olması **klirik düzey puan** olarak ASEBA sisteminde belirtilmektedir (Tablo 25).

Tablo 25. ASEBA ile hesaplanan puanların normal-sınır-klirik düzey değerleri

	Normal Düzey	Sınır Düzey	Klinik Düzey
Yeterlik Alt Testleri	>35	31-35	<31
Toplam Yeterlik	>40	37-40	<37
Problem Davranışlar	<65	65-69	>69
İçe Yönelim Dışa Yönelim Toplam Problem	<60	60-63	>63

Bu çalışmada, ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki annelerin doldurduğu ÇDDÖ 4-18 formları ASEBA ile değerlendirilmiştir ve elde edilen puanlar iki grupta Bağımsız örneklem t-testi veya Mann-Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır. ÇDDÖ puanlarının karşılaştırılması sonucunda; boşanmış grupta evli olan gruba kıyasla Düşünce Sorunları dışındaki tüm Problem Davranış alt testleri (Anksiyete/Depresyon, Sosyal içe dönüklük, Somatik yakınmalar, Sosyal sorunlar, Dikkat sorunları, Kurallara karşı gelme davranışı, Saldırgan davranışlar) ile İçe Yönelim, Dışa Yönelim ve Toplam Problem puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu; Etkinlik ve Toplam Yeterlik puanının ise anlamlı düzeyde düşük olduğu saptanmıştır.

Tablo 26. Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların ÇDDÖ Problem Davranışlar puanları açısından karşılaştırılması

PROBLEM DAVRANIŞLAR PUANLARI	Ort±SS	T	p
Anksiyete/Depresyon	<i>Boşanmış</i> 63,86±9,29	2,988	0,003
	<i>Evli</i> 60,03±8,82		
Sosyal içe dönüklük	<i>Boşanmış</i> 61,27±7,88	2,652	0,009
	<i>Evli</i> 58,36±7,62		
Somatik yakınmalar	<i>Boşanmış</i> 66,14±11,87 (S)	2,700	0,008
	<i>Evli</i> 62,12±8,97		
İÇE YÖNELİM PROBLEMİ	<i>Boşanmış</i> 64,82±8,94 (K)	3,269	0,001
	<i>Evli</i> 60,64±9,14 (S)		
Kurallara karşı gelme davranışı	<i>Boşanmış</i> 58,37±7,29	4,072	<0,001
	<i>Evli</i> 54,54±5,94		
Saldırgan davranışlar	<i>Boşanmış</i> 62,09±9,03	-3,928	<0,001 †
	<i>Evli</i> 57,55±8,42		
DIŞA YÖNELİM PROBLEMİ	<i>Boşanmış</i> 60,40±8,96 (S)	4,727	<0,001
	<i>Evli</i> 53,93±10,34		
Sosyal sorunlar	<i>Boşanmış</i> 63,16±8,02	-3,193	0,001 †
	<i>Evli</i> 59,90±8,70		
Düşünce sorunları	<i>Boşanmış</i> 60,10±8,05	0,744	0,458
	<i>Evli</i> 59,25±8,09		
Dikkat sorunları	<i>Boşanmış</i> 65,46±9,41 (S)	3,014	0,003
	<i>Evli</i> 61,49±9,21		
TOPLAM PROBLEM	<i>Boşanmış</i> 64,08±7,78 (K)	3,931	<0,001
	<i>Evli</i> 59,19±9,70		

* Bağımsız örneklem t-testi

† Mann-Whitney U testi

Tablo 27. Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocukların ÇDDÖ Yeterlik puanları açısından karşılaştırılması

YETERLİK PUANLARI		Ort±SS	T	p*
Etkinlik	Boşanmış	30,70±7,90 (K)	-5,797	<0,001
	Evli	39,62±10,47		
Sosyallik	Boşanmış	39,44±8,11	-1,778	0,077
	Evli	41,55±8,66		
Okul	Boşanmış	44,95±5,74	1,502	0,135
	Evli	43,54±7,42		
TOPLAM YETERLİK		Boşanmış 31,74±8,46 (K)	-4,363	<0,001
		Evli 37,35±9,67 (S)		

* Bağımsız örneklem t-testi

ÇDDÖ puan ortalamalarının boşanmış olan grupta Toplam Yeterlik, İçer yönelim ve Toplam Problem puanı için klinik (K) düzeyde; Somatik yakınmalar, Dikkat sorunları, Dışa Yönelim puanı için sınır (S) düzeyde olduğu; evli olan grupta ise Toplam Yeterlik ve İçer Yönelim puanı için sınır (S) düzeyde olduğu dikkati çekmektedir (Tablo 26) (Tablo 27).

4.7.2. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar cinsiyet ve boşanmış (olgu) ya da evli (kontrol) grupta olmalarına göre; erkek olgular, kız olgular, erkek kontroller ve kız kontroller olmak üzere 4 gruba ayrılmış, Yeterlik ve Problem Davranışlar puanları ANOVA testi ile 4 grup arasında karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında anlamlı fark bulunmuştur. Boşanmış olan olgu grubunda hem kız hem de erkek çocukların puan ortalamalarının Toplam Yeterlik, İçer Yönelim ve Toplam Problem’de klinik düzeyde, Dışa Yönelim’de sınır düzeyde olduğu; evli olan kontrol grubundaki çocukların puan ortalamalarının ise Toplam Yeterlik’te erkekler için klinik düzeyde, kızlar için sınır düzeyde; İçer Yönelim’de kızlar ve erkekler için sınır düzeyde olduğu saptanmıştır (Tablo 28).

Tablo 28. Ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruptaki çocukların ÇDDÖ puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması

PUAN	Olgu Grubu		Kontrol Grubu		F	p*
	Erkek	Kız	Erkek	Kız		
	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS		
Toplam Yeterlik	32,37±9,06 (K)	30,83±7,54 (K)	36,94±9,51 (K)	38,08±10,05 (S)	6,668	0,000
İçe Yönelim	64,17±9,44 (K)	65,76±8,18 (K)	60,45±9,53 (S)	60,97±8,51 (S)	3,813	0,011
Dışa Yönelim	60,03±9,67 (S)	60,93±7,93 (S)	54,20±11,26	53,44±8,57	7,500	0,000
Toplam Problem	63,44±8,47 (K)	65,00±6,66 (K)	59,72±10,50	58,25±8,13	5,600	0,001

*One-way ANOVA

Ort±SS Ortalama±standart sapma

Dört grup arasında ikili grup karşılaştırması yapmak için One-way ANOVA Post-hoc değerlendirme yapılmıştır. Post-hoc testlerden Tukey HSD uygulanmıştır. İkili grupların karşılaştırma ortalamaları ve istatistiksel anlamlılık değerleri Tablo 29'da verilmiştir.

Post-hoc değerlendirme sonucunda; Toplam Yeterlilik, Dışa Yönelim ve Toplam Problem puanları açısından değerlendirildiğinde; olgu ve kontrol gruplarındaki erkekler ile kızlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır. Toplam Yeterlilik ve Dışa yönelim puanları açısından; olgu grubundaki erkekler ve olgu grubundaki kızlar ile kontrol grubundaki erkekler ve kontrol grubundaki kızlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. İçe yönelim puanı açısından; olgu grubundaki erkekler ile kontrol grubundaki kızlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Toplam Problem puanı açısından; olgu grubundaki erkekler ile kontrol grubundaki kızlar arasında; olgu grubundaki kızlar ile kontrol grubundaki erkekler ve kontrol grubundaki kızlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur (Tablo 29).

Tablo 29. Çalışma grubundaki çocukların ÇDDÖ puanlarının cinsiyete ve olgu-kontrol olmaya göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan One-way ANOVA sonrası Post-hoc Tukey HSD testi sonuçları

Grup (I)	Grup (J)	Ortalama Farklılık				p *			
		TYet	İçYön	DışYön	TProb	TYet	İçYön	DışYön	TProb
Olgu-erkek	Olgu-kız	1,544	-1,587	-0,893	-1,559	0,839	0,825	0,969	0,820
	Kontrol-erkek	-4,565	3,716	5,831	3,722	0,031	0,109	0,006	0,092
	Kontrol-kız	-5,710	3,197	6,589	5,191	0,018	0,344	0,008	0,030
Olgu-kız	Olgu-erkek	-1,544	1,587	0,893	1,559	0,839	0,825	0,969	0,820
	Kontrol-erkek	-6,108	5,303	6,724	5,281	0,005	0,020	0,004	0,016
	Kontrol-kız	-2,754	4,784	7,482	6,750	0,003	0,099	0,005	0,005
Kontrol-erkek	Olgu-erkek	4,565	-3,716	-5,831	-3,722	0,031	0,109	0,006	0,092
	Olgu-kız	6,108	-5,303	-6,724	-5,281	0,005	0,020	0,004	0,016
	Kontrol-kız	-1,146	-0,519	0,759	1,469	0,931	0,993	0,982	0,854
Kontrol-kız	Olgu-erkek	5,710	-3,197	-6,589	-5,191	0,018	0,344	0,008	0,030
	Olgu-kız	7,254	-4,784	-7,482	-6,750	0,003	0,099	0,005	0,005
	Kontrol-erkek	1,146	-0,519	-0,759	-1,469	0,931	0,993	0,982	0,854

* One-way ANOVA Posthoc Tukey HSD

TYet Toplam Yeterlik puanı

İçYön İçe Yönelim puanı

DışYön Dışa Yönelim puanı

TProb Toplam Problem puanı

4.7.3. Ebeveynleri Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Çocukların Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süre Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar boşanmış olan grupta boşanma sonrası geçen süreye göre; ilk 6 ay, 6-24 ay ve 24 aydan sonrası olmak üzere 3 gruba ayrılmış ve ÇDDÖ testinden alınan puanlar (Toplam Yeterlilik, İçe Yönelim, Dışa Yönelim ve Toplam Problem) ANOVA testi ile 3 grup arasında ayrı ayrı karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (One-way ANOVA p=0.087, p=0.971, p=0.779, p=0.941)

4.7.4. Ebeveynleri Boşanmış Gruptaki Çocukların Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan çocuklar boşanmış olan grupta ebeveyne yabancılaşması olup olmamasına göre 2 gruba ayrılmış ve ÇDDÖ testinden alınan puanlar (toplam yeterlilik puanı, içe yönelim puanı, dışa yönelim puanı ve toplam puan) 2 grup arasında ayrı ayrı karşılaştırılmıştır; gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (Bağımsız örneklem t-testi $p=0.230, 0.191, 0.525, 0.819$).

4.8. ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ANNELERİN BENLİK SAYGISI

4.8.1. Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Annelerin Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Boşanmış olan ve evli olan gruplardaki annelerin Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nden aldıkları benlik saygısı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 30).

Tablo 30. Boşanmış ve evli olan gruplardaki annelerin Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması

	Boşanmış (N=100)	Evli (N=100)	p*
	Ort±SS	Ort±SS	
Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Puanı	0,93±0,68	0,84±0,57	0,426

* Mann-Whitney U testi

Ort±SS Ortalama±standart sapma

Ölçekten alınan 0-1 puan arası yüksek; 2-4 puan arası orta; 4-6 puan arası düşük benlik saygısını göstermektedir. Boşanmış annelerin benlik saygısının yüksek grupta yer aldığı söylenebilir.

4.8.2. Boşanmış Gruptaki Annelerin Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süre Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan anneler boşanma sonrası geçen süreye göre; ilk 6 ay, 6-24 ay ve 24 aydan sonrası olmak üzere 3 gruba ayrılmış ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinden alınan puanlar ANOVA testi ile 3 grup arasında karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında anlamlı fark

bulunmamıştır (One-way ANOVA $p=0,558$). Tablo 31 incelendiğinde 6 aydan sonra annelerin benlik saygısının arttığı, 24 aydan sonra biraz düştüğü dikkati çekmektedir.

Tablo 31. Boşanmış gruptaki annelerin Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının boşanma sonrası geçen süreye göre karşılaştırılması

	Boşanma sonrası geçen süre			p*
	0-6 ay	7-24 ay	24 ay sonrası	
	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	
Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Puanı	1,19±077	0,84±0,55	0,92±0,69	0,558

* One-way ANOVA

Ort±SS Ortalama±standart sapma

4.8.3. Boşanmış Gruptaki Annelerin Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Puanlarının Çocuklarındaki Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan boşanmış anneler çocuklarında ebeveyne yabancılaşma olup olmamasına göre 2 gruba ayrılmış ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği puanları açısından bu 2 grup karşılaştırılmıştır; gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (Mann-Whitney U $p=0,455$).

4.9. ÇALIŞMA GRUBUNDAKİ ANNELERİNİN ALGILADIĞI SOSYAL DESTEK

4.9.1. Boşanmış ve Evli Olan Gruplardaki Annelerin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Evli gruptaki anneler tarafından algılanan sosyal destek boşanmış gruba göre biraz daha güçlü olmakla birlikte, iki grup arasında Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 32).

Tablo 32. Boşanmış ve evli olan gruplardaki annelerin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanlarının karşılaştırılması

	Boşanmış	Evli	p*
	(N=100)	(N=100)	
	Ort±SS	Ort±SS	
Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Puanı	55,79±16,89	60,01±16,81	0,780

* Mann-Whitney U testi

Ort±SS Ortalama±standart sapma

4.9.2. Boşanmış Gruptaki Annelerin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Puanlarının Boşanma Sonrası Geçen Süreye Göre Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan anneler boşanma sonrası geçen süreye göre; ilk 6 ay, 6-24 ay ve 24 aydan sonrası olmak üzere 3 gruba ayrılmış ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nden alınan puanlar ANOVA testi ile 3 grup arasında karşılaştırılmıştır; gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (One-way ANOVA $p=0,696$). Tablo 33 incelendiğinde 6 aydan sonra annelerin algıladıkları sosyal destek puanının arttığı, 24 aydan sonra biraz düştüğü dikkati çekmektedir.

Tablo 33. Boşanmış gruptaki annelerin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanlarının boşanma sonrası geçen süreye göre karşılaştırılması

	Boşanma sonrası geçen süre			p*
	0-6 ay	7-24 ay	24 ay sonrası	
	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	
Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Puanı	51,29±14,45	58,17±17,10	55,83±17,16	0,696

* One-way ANOVA

Ort±SS Ortalama±standart sapma

4.9.3. Boşanmış Gruptaki Annelerin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Puanlarının Çocuklarındaki Ebeveyne Yabancılaşma Açısından Karşılaştırılması

Çalışmaya alınan boşanmış anneler çocuklarında ebeveyne yabancılaşma olup olmamasına göre 2 gruba ayrılmış ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanları açısından bu 2 grup karşılaştırılmıştır; gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (Bağımsız örneklem t-testi $p=0,414$).

4.10. BOŞANMIŞ VE EVLİ GRUPLARDA SAPTANAN BULGULAR İLE ÇOCUK VE AİLE ÖZELLİKLERİNİN KORELASYONU

Boşanmış ve evli gruplarda saptanan bulgular ile çocuk ve aile özelliklerinin korelasyon analizi sonuçları Tablo 34 ve Tablo 35'te yer almaktadır.

Tablo 34. Boşanmış olan grupta saptanan bulgular ile çocuk ve aile özelliklerinin korelasyon analizi r değeri sonuçları

Özellikler ve bulgular	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1. Çocuğun yaşı	1													
2. Ailenin aylık geliri	-0,097	1												
3. Çocuk sayısı	0,159	-0,218*	1											
4. Ruhsal yakınmaların süresi	-0,090	-0,016	0,134	1										
5. Baba Kabul/Red Ö	0,210*	-0,063	0,098	0,431†	1									
6. Anne Kabul/Red Ö	0,162	-0,034	0,049	-0,017	0,059	1								
7. Piers Harris Öz Kavramı Ö.	-0,320†	0,176	-0,087	-0,126	-0,390†	-0,449†	1							
8. Psikolojik Sağlamlık Ö.	-0,187	0,093	0,017	-0,155	-0,254*	-0,467†	0,755†	1						
9. Boşanmada çocuğun yaşı	0,151	-0,091	0,381†	-0,024	-0,070	-0,041	-0,136	0,018	1					
10. Boşanmadan sonraki süre	0,449	-0,031	-0,255*	-0,033	0,190	0,103	-0,051	-0,115	-0,810†	1				
11. Rosenberg Benlik Saygısı Ö.	0,069	-0,094	0,061	-0,030	0,019	0,093	-0,199*	-0,208*	0,071	-0,038	1			
12. Sosyal Algı Ölçeği	-0,084	0,133	0,084	0,004	-0,144	-0,141	0,245*	0,096	-0,009	-0,026	-0,016	1		
13. ÇDDÖ - Toplam İçe Yönelim	0,159	-0,245*	0,193	0,077	0,217*	0,190	-0,464†	-0,333†	0,119	-0,046	0,346†	-0,387†	1	
14. ÇDDÖ - Toplam Dışa Yönelim	0,073	-0,230*	-0,025	0,036	-0,028	0,471†	-0,297†	-0,255*	0,111	-0,084	-0,016	-0,263†	0,476†	1
15. ÇDDÖ - Toplam Problem	0,163	-0,279†	0,068	0,084	0,156	0,373†	-0,419†	-0,342†	0,087	-0,014	0,194	-0,380†	-0,801†	-0,832†

* p < 0,05

† p < 0,05

Tablo 35. Evli olan grupta saptanan bulgular ile çocuk ve aile özelliklerinin korelasyon analizi r değeri sonuçları

Özellikler ve bulgular	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Çocuğun yaşı	1											
2. Ailenin aylık geliri	0,017	1										
3. Çocuk sayısı	0,162	-0,208*	1									
4. Ruhsal yakınmaların süresi	0,068	-0,033	-1730,	1								
5. Baba Kabul/Red Ö	0,048	-0,002	0,152	-0,049	1							
6. Anne Kabul/Red Ö	-0,060	0,072	0,121	-0,008	0,594†	1						
7. Piers Harris Öz Kavramı Ö.	-0,066	-0,006	-0,076	-0,083	-0,605†	-0,510†	1					
8. Psikolojik Sağlamlık Ö.	-0,065	-0,151	-0,108	-0,042	-0,605†	-0,661†	0,705†	1				
9. Rosenberg Benlik Saygısı Ö.	0,018	0,028	-0,077	0,049	0,007	0,031	0,019	-0730,	1			
10. Sosyal Algı Ölçeği	0,036	0,054	-0,130	0,062	-0,184	-0,131	0,018	0,143	-0,20	1		
11. ÇDDÖ - Toplam İçe Yönelim	-0,075	-0,008	-0,091	0,009	0,180	0,052	-0,361†	-0,291†	0,162	0,128	1	
12. ÇDDÖ - Toplam Dışa Yönelim	-0,172	0,079	-0,103	-0,037	0,131	-0,263†	-0,274†	-0,339†	-0,019	0,100	0,586†	1
13. ÇDDÖ - Toplam Problem	-0,108	0,033	-0,047	0,000	0,184	0,149	-0,377†	-0,332†	0,060	0,116	0,850†	0,864†

* p < 0,05

† p < 0,05

5. TARTIŞMA

Bu çalışmada, Dokuz Eylül Üniversitesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniğine başvuran, ebeveynleri boşanmış olan ve olmayan çocuklar ruhsal sorunlar, psikolojik sağlamlık, öz-kavramı, ebeveyn kabul / reddi açısından ve anneleri benlik saygısı ve algılanan sosyal destek açısından karşılaştırılmıştır. Çalışma grubu, 9-17 yaşlarındaki ebeveynleri boşanmış 41 kız ve 59 erkek çocuk ve annesi (olgu grubu) ile ebeveynleri boşanmamış 36 kız ve 64 erkek çocuk ve annesinden (kontrol grubu) oluşmuştur.

Bu çalışmadaki olgu grubu ve kontrol grubu çocuğun yaşı, cinsiyeti, okul durumu (ilkokul/ortaoku/lise), ailedeki birinci/sonraki sıradaki çocuk olma durumu, anne yaşı, baba yaşı, baba eğitim düzeyi, çocuğun önceden psikiyatrik görüşmeye gitmiş olma durumu ve klinik değerlendirme sonucunda çocukta saptanan psikiyatrik tanılar açısından karşılaştırıldığında iki grup arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Bu çalışmada, ebeveynleri boşanmış olan çocuklarda ebeveynleri evli olan çocuklara kıyasla; ailedeki çocuk sayısının anlamlı düzeyde az olduğu ve ailenin tek çocuğu olma oranının anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Boşanmış olan grubun %55'inde tek çocuk bulunurken, evli olan grubun %29'unda tek çocuk bulunmaktadır.

Bu çalışmada, ebeveynleri boşanmış olan çocuklarda ebeveynleri evli olan çocuklara kıyasla; klinik değerlendirme sonucunda saptanan olası psikiyatrik tanılar açısından anlamlı fark saptanmamıştır. Olası tanı olarak olgu ve kontrol grubunda en sık tanı olan Dikkat Eksikliği / Hiperaktivite Bozukluğu kontrol grubunda, ikinci en sık tanı olan Major Depresif Bozukluk ise boşanmış grupta daha yüksek oranda bulunmuştur. Aral ve Gürsoy ebeveynleri boşanmış 10.8±0.6 yaş ortalaması olan 150 çocuk ile ebeveynleri evli ve bir arada yaşayan 150 çocuğun depresyon düzeylerini karşılaştırmış; ebeveynleri boşanmış çocukların depresyon puanlarının, ebeveynleri evli ve bir arada yaşayan çocukların depresyon puanından daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir (Aral ve Gürsoy 2000). Literatüre göre MDB yaygınlığı çocuklarda yaklaşık %2 ve ergenlerde ise %4-8 oranındadır ve ergenlikte çocukluğa göre MDB daha yaygındır (Wagner 2009). Bu çalışmada da literatür ile uyumlu şekilde boşanmış grupta 25 Major Depresif Bozukluk psikiyatrik tanısı olan çocuktan 22'sinin 13 yaşından büyük olduğu gözlenmiştir.

Bu çalışmada, çocukların başvuru sırasındaki yakınmalarının süresinin ortalaması boşanmış olan grupta (25,24±21,27), evli olan gruptan (32,54±25,20) anlamlı düzeyde daha düşük bulunmuştur. Bu bulgu, boşanmış olan grupta mevcut yakınmaların hastaneye hızlı başvuru gerektirir nitelikte (şiddetli/ısrarlı/işlevseliği bozan) olması ile ilişkili olabileceği gibi boşanma sürecinde çocuktaki değişikliklere duyarlılık gösteren veya belki endişeli olan ebeveynlerin kliniğe erken başvuru eğiliminden de kaynaklanabilir.

Bu çalışmada değerlendirilen ebeveynleri boşanmış olan gruptaki çocuklar psikiyatrik belirtileri nedeniyle hekime başvuru gereken hastalardır. Boşanma sürecinin yanı sıra erken gelişim dönemlerinden itibaren aile içi ilişki sorunları, hatalı ebeveyn tutumları, ekonomik zorluklar, travmalar vb. çoklu etkenler bu başvuruya yol açan yakınmaları etkilemiş olabilir. Literatüre göre çocuk gelişiminde anne-baba-çocuk ilişkisi önem taşıdığından, ebeveynleri boşanmış ailelerdeki çocuklar için, evden ayrılan ebeveynin çocuğa bu eksikliği hissettirmemesi çocukların sağlıklı gelişimi açısından gereklidir (Aral ve Özdal 2005). Aile içi sağlıklı iletişim sağlıklı sosyal ilişkiler kurulmasının öncülüdür. Aile içi sorunları çoğu kişilerin uyumsuzluklarından değil sağlıklı iletişim kurma becerilerindeki eksiklikten kaynaklanır (Durğun 2016).

Bu çalışmada, ebeveynleri boşanmış olan çocuklarda ebeveynleri evli olan çocuklara kıyasla; ailenin toplam aylık gelirinin ve aile gelir düzeyinin anlamlı olarak daha düşük olduğu saptanmıştır. Boşanmış gruptaki aile geliri düşüklüğü boşanma sürecinin ekonomik etkilerinden kaynaklanıyor olabilir veya ekonomik sıkıntılar evlilik birliğinin sona ermesine katkıda bulunmuş olabilir.

Bu çalışmada, ebeveynleri boşanmış olan çocuklarda ebeveynleri evli olan çocuklara kıyasla; annenin çalışıyor olma oranının anlamlı düzeyde daha fazla olduğu ve anne eğitim düzeyinin anlamlı olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır. Eğitim düzeyi yüksek olan ve çalışan kadınlar arasında boşanmanın daha fazla bulunması literatür ile uyumludur. Yüksek boşanma oranlarında etkili olan değişkenlerden en önemlisi, kadınların çalışma hayatına katılımı olarak belirtilmektedir. Üretim ve istihdam politikaları, ekonomik krizler, nüfus artış hızı, kentleşme, toplumun insan kaynağının yetiştirilmesine verdiği önem sayesinde işgücü arız artan kadınlar için iş hayatında yer almak, tamamen kendine ait yeni bir alan oluşturmaktadır (Minibaş 1998). Sahip oldukları iş, kadınlara bu alanda yaşayabilmek için gereken geliri de sunar (Coates 2008). Ücretli olarak çalışmak, ekonomik özgürlük anlamı taşıması bakımından kadınların aile içindeki ve toplumdaki rollerini de değiştirir (Koray 1993). Özellikle eğitim düzeyi yüksek gruplarda iş gücüne katılım, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında geleneksel ev

kadını, eş ve annelik rollerinin yanı sıra iş hayatında da roller üstlenme anlamına gelir ve kadının zaten ev içinde fazlaca olan görevlerine dışarıda da yenileri eklenir (İmamoğlu 1993, Telsiz 1995). Çalışma hayatına katılarak ailenin gelirini sağlama sorumluluğunu eşleriyle paylaşan kadınların aksine erkekler, günümüz çalışan kadınlarının artan görevlerini onlarla paylaşma eğiliminde değildir (Aydın ve Baran 2010). Kadınların işgücüne katılmaları ve özellikle de yüksek statü getiren işlerde yer almaları çoğunlukla olumlu bir gelişme olarak değerlendirilse de kadının ekonomik olarak özgürleşmesine olanak sağlayan bu durum gerçekte kadınların aile yaşamlarını olumsuz etkileyebilir. Aile içindeki rollerini ve çalışma yaşamındaki rollerini aynı ölçüde yerine getirme zorunluluğu içindeki kadın bir yandan kendini bu roller arasında sıkışmış hissederken öte yandan çalışma hayatının taleplerini arttırması dolayısıyla evliliğini sorgulayabilmektedir (İmamoğlu 1993, Telsiz 1995, Aydın ve Baran 2010).

Kişisel Bilgi Formu'ndaki çoktan seçmeli sorulara anne ve çocukların verdikleri yanıtların çoğu boşanmış ve boşanmamış gruplar arasında anlamlı düzeyde farklı bulunmuştur. Kişisel Bilgi Formu sorularına verilen yanıtlara göre bu çalışmada, ebeveynleri boşanmış olan gruptaki çocukların ebeveynleri evli olanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha fazla oranda çocukluğunun kötü geçtiğini, babasının onu terk edeceğini düşündüğünü, babasıyla olan ilişkisinin iyi olmadığını, babasının onunla ilgilenmediğini; babasının onu üzecek, ona zarar verecek davranışlarda bulunduğunu; babasıyla tartışma sonrasında pişmanlık duymadığını; annesiyle ilişkisinden memnun olmadığını ve annesiyle sık sık tartıştığını bildirdiği saptanmıştır (Tablo 6). Diğer yandan, boşanmış olan gruptaki annelerin evli olanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha fazla oranda çocuğu ile ilgili önemli kararları kendisinin aldığını; babasının çocuğuna kötü bir baba olduğunu, çocuğu ile hiç ilgilenmediğini, çocuğunu sevmediğini, hem çocuğunu hem kendisini terk ettiğini; çocuğunun babasını sevmediğini, babasıyla vakit geçirmek istemediğini, babasıyla tartışmakta ve ona kötü davranmakta haklı olduğunu; babasıyla vakit geçirmesini zarar gördüğü için istemediğini; babasının ailesinin çocuğunu sevmediğini; babasının ailesinin çocuğuna kötü davrandığını bildirdiği saptanmıştır (Tablo 7). Annelerin ve çocuklarının baba ile ilgili sorulara benzer yanıtlar verdiği dikkati çekmiştir.

Bu çalışmada, çocuk ve ergen psikiyatrisi polikliniğine başvuran ebeveynleri boşanmış ve evli olan gruplardaki çocuklar ve anneleri ile yapılan görüşme sonucunda; ebeveyne yabancılaşma oranı açısından iki grup arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Toplum taramalarına dayalı araştırmalarda boşanmış aile çocuklarının %11-15'inde bir ebeveyne karşı yabancılaşmanın olduğu bildirilmiştir (Jonsten ve ark. 2005). Velayet davalarında ise bu oranın

daha da arttığı belirtilmektedir (Baker 2005). Boşanmış aile çocuklarında topluma dayalı araştırmalara kıyasla bu çalışmadaki çocuk ve ergen psikiyatrisi klinik grubunda biraz daha yüksek oranda ebeveyne yabancılaşma olduğu (%21) dikkati çekmektedir. Boşanmanın olmadığı ailelerden gelen çocuk ve ergen psikiyatrisi klinik grubunda, ebeveyne yabancılaşma oranı ise %2 olarak bulunmuştur.

Tamamı anneleri ile yaşamakta olan boşanmış gruptaki bu çocukların babaları hakkında olumsuz atıflarının belirgin olduğu, onlarla görüşmek istememe ya da görüşmeme; annelerini daha çok memnun etmeye çalışma; babaları ile ilgili kendilerine karşı yapılan olumsuz somut bir örnek verememe; babalarının ailesine karşı nefret duygularının yoğun olması ve çocukların babalarına yönelik tutumlarında kendilerini haklı görmelerinin belirgin olduğu dikkati çekmiştir. Her iki ebeveyne ile birlikte yaşayan gruptaki ebeveyne yabancılaşması olan 2 çocukta ise anne-baba ilişki sorunlarının yoğun olduğu, babanın çoğunlukla ev dışında vakit geçirdiği ve annelerin söylemine göre eşlerini aldattıkları öğrenilmiştir; bu çocukların annelerinin mutluluğu için uğraşma, bunu başlıca hedef haline getirme, ebeveynlerinin boşanması ve sadece annesi yaşamak istemenin olduğu gözlenmiştir. Babasına yabancılaşmış çocukların annelerinin genellikle “Çocuğum istediği zaman babasıyla görüşebilir ama babasıyla görüşmek istemiyor, çünkü o kötü bir baba” şeklinde cümlelerinin olduğu; çok az bir kısmının çocuğu zarar gördüğü için babasıyla kesinlikle görüşmesini istemediği bildirilmektedir. Yabancılaştıran ebeveynin yabancılaştırmayı çoğunlukla farkında olmadan, bilinçdışı motivasyonla yaptığı izlenimi edinildiğinden ötürü, çoğu zaman tedavinin oldukça güç hale gelebildiği ve çocuğun diğer ebeveyne ömür boyu yabancı olarak kalabildiği belirtilmektedir (Torun 2011).

Çalışma grubundaki çocuklarda ebeveyne yabancılaşma olup olmadığının değerlendirilmesi, Kişisel Bilgi Formundaki bilgiler kullanılarak ve klinik görüşme sırasında Gardner’in tanımladığı ebeveyne yabancılaşma ile ilgili sekiz primer belirti taranarak yapılmıştır (Cartwright 1993). Kişisel Bilgi Formu sorularına verilen yanıtlara göre bu çalışmada, ebeveynleri boşanmış olan grupta ebeveyne yabancılaşma olan çocukların olmayanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha fazla oranda babasıyla olan ilişkisinin iyi olmadığını; babasının onu üzecek, ona zarar verecek davranışlarda bulunduğunu; babasının onu terk ettiğini düşündüğünü, babasıyla görüştüğünde annesinin kırılacağını, üzüleceğini düşündüğünü; babasının ailesinin onu sevmediğini bildirdiği saptanmıştır (Tablo 8). Diğer yandan, ebeveynleri boşanmış olan grupta ebeveyne yabancılaşma olan çocukların annelerinin olmayanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha fazla oranda babasının çocuğuyla hiç

ilgilenmediğini; çocuğunun babasını sevmediğini, babasıyla vakit geçirmek istemediğini ve babasıyla tartışmakta ve ona kötü davranmakta haklı olduğunu bildirdiği saptanmıştır (Tablo 9). Kişisel Bilgi Formu'ndaki sorulara verilen yanıtların ebeveyne yabancılaşma hakkında oldukça iyi fikir verdiği dikkati çekmiştir. Bu formda ebeveyne yabancılaşma olan olgularda olmayanlara kıyasla anlamlı farklı bulunan maddeler bu alanda kullanılabilecek gereçler için yol gösterici olabilir.

Gardner'a göre yabancılaşma, yabancılaştırmayı sağlayan ebeveynin (bu çalışmada annenin) "beyin yıkaması" faaliyeti ve yabancılaşılan ebeveyne (bu çalışmada babaya) yönelik iddialara çocuğun da katkı sunması sonucu oluşmaktadır (Gardner 2001). Yabancılaştırılan baba, yabancılaştıran anne tarafından başlatılan kötüleme kampanyası sonucu kendi çocuğu için bir yabancı haline gelir. Çocuğun babasına yönelik algısı ve onunla ilgili mutlu anıları değişir; bunların yerini olumsuz olanlar alır (Piquet 2011). Çocuğun yabancılaştığı babaya karşı olumsuz davranışlarının çoğu olguda cinsel istismar iddiasını da içediği bildirilmekle birlikte (Faller 1998), bu çalışmada cinsel istismar iddiası bulunan bir olgu bulunmadığı dikkati çekmiştir.

Bu çalışmada ebeveynleri boşanmış olan gruptaki çocuklarda ebeveynleri evli olan çocuklara kıyasla Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği puanlarının anlamlı düzeyde daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, ebeveynleri boşanmış olan çocukların benlik saygısının ebeveynleri evli olan çocuklara göre daha düşük olduğunu gösteren literatür ile uyumludur (Amato 1986, Huurre ve ark. 2006, Öztürk 2006, Maier ve Lachman 2000). Çalışma grubundaki çocuklara uygulanan ölçek puanları olgu ve kontrol grubunda cinsiyete göre karşılaştırıldığında; Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği puanlarının ebeveynleri boşanmış gruptaki kızlarda, ebeveynleri evli gruptaki erkeklerden anlamlı düşük olduğu bulunmuştur. Boşanmış gruptaki kız çocuklarının evli gruptaki erkeklere kıyasla düşük bulunması, baba ile yakın ilişkisinin kız çocuklarının benlik saygısı açısından önemini düşündürmektedir. Kız çocuklarının babaları tarafından sevildiklerini hissedecek birtakım işaretler aradıkları ve babanın varlığının, kız çocukların özgüvenlerinin ve cinsel kimliklerinin güçlü olmasında etkili olduğu bildirilmektedir. Babaların kızlarıyla yeterince ilgilenmeleri, onlara sevgi göstermeleri onların ergenlik döneminde hem aynı cinsiyetten arkadaşlarıyla hem de erkek arkadaşlarıyla sağlıklı ilişkiler kurmalarını sağlamaktadır. Ancak eğer evde baba yoksa yetişmekte olan kız büyükbabasının, amcasının veya dayısının kimliğinde babanın yerini tutacak birini bulabilmektedir (Chapman ve Campbell 2003, Dodson 1991, Yavuzer 1993).

Çalışma grubundaki çocuklara uygulanan ölçek puanları olgu ve kontrol grubunda birinci/sonraki sırada çocuk olmaya göre karşılaştırıldığında ise Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği puanı boşanmış gruptaki sonraki çocuklarda evli gruptaki birinci çocuklardan anlamlı düşük bulunmuştur. Boşanmış gruptaki sonraki çocukların evli gruptaki birinci çocuklara kıyasla benlik saygısının daha düşük bulunma nedeni, boşanmış gruptaki sonraki çocukların benlik saygısını daha olumsuz etkileyebilecek etkenlere maruz kalmış olabileceklerini düşündürmektedir.

Bu çalışmada çocukların algıladıkları ebeveyn kabul veya red düzeyleri Anne ve Baba Kabul/Red Ölçeği ile değerlendirilmiştir. Ebeveynleri boşanmış olan çocuklarda ebeveynleri evli olan çocuklara kıyasla çocukların doldurduğu Anne Kabul / Red Ölçeği ve Baba Kabul / Red Ölçeği puanlarının anlamlı düzeyde daha düşük olduğu saptanmıştır. Yani, boşanmış grupta anneler ve babalar, çocukları tarafından daha az kabullenici algılanmaktadırlar. Literatüre göre boşanma sonrasında anne-çocuk ilişkisinde önemli bir farklılaşma görülmezken, baba-çocuk ilişkisinin genellikle değiştiği belirtilmektedir (Amato ve Booth 1996, Amato ve Gilbreth 1999, Skolnick ve Skolnick 1999). Araştırmalarda boşanma sonrasında çocukların büyük bir oranda (yaklaşık %80) anne ile birlikte yaşamaya devam ettikleri görülmektedir (Benedek ve Brown 1997, Gindes 1998).

Çalışma grubundaki çocuklara uygulanan ölçek puanları olgu ve kontrol grubunda cinsiyete göre karşılaştırıldığında Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanlarının boşanmış gruptaki kızlarda, ebeveynleri evli gruptaki erkeklerden anlamlı yüksek olduğu; boşanmış gruptaki kızların evli gruptaki erkeklere kıyasla annelerini daha az kabullenici algıladıkları bulunmuştur. Boşanmış gruptaki kızların benlik saygısı da evli gruptaki erkeklerden daha düşük bulunmuştur. Bu iki bulgu göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmada, çocukluk döneminde, çocuğa gösterilen sıcaklığın aynı zamanda benlik saygısı üzerinde de belirleyici bir role sahip olduğu şeklindeki görüşler desteklenmektedir (Rohner 1986).

Bu çalışmada, boşanmış grubun çocukta ebeveyne yabancılaşma olup olmamasına göre ayrılmasıyla oluşan iki grup Baba Kabul/Red Ölçeği puanları açısından karşılaştırıldığında babaya yabancılaşması olan çocukların, olmayanlara kıyasla babalarını anlamlı düzeyde daha reddedici olarak algıladıkları saptanmıştır. Yapılan araştırmalar, boşanmayı takiben birçok çocuğun babası ile ilişkisinde niceliksel ve niteliksel azalma yaşadığını ortaya koymuştur (Amato 1987, Amato ve Gilbreth 1999, Kitson ve Morgan 1990). Boşanma sonrasında baba ile ilişkinin çocuğun psikolojik durumu üzerindeki etkilerini inceleyen bir meta-analiz araştırmasında konuyla ilgili 63 araştırma incelenmiş ve boşanma sonrasında babanın

çocuğuyla ilgili birçok sorumluluğundan uzaklaştığını vurgulanmıştır. Bu bulgulara göre, babanın sadece eşinden değil “çocuğundan da boşandığı” ileri sürülmüştür (Amato ve Gilbreth 1999).

Bir evliliğin sona ermesi, ebeveyn ve çocukların hayatlarında fark edilir değişiklik süreçleri başlatmaktadır. Ortaya çıkan zorluklarla mücadele edilmesi sürecinde yeni ilişkiler oluşmakta, aile rolleri ve süreçleri değişmekte, ebeveyn ve çocukların çoğu da fark edilir derecede stres yaşamaktadır. Uyum sürecindekilerin dörtte birinin uzun süren sorunlar yaşadığı düşünüldüğünde birçok bireyin toparlanabildiği ve tatmin edici yeni hayatlar sürdürebildiği vurgulanmaktadır. Boşanma sonrasında dayanıklılık süreci büyük ölçüde ebeveyn ve çocukların yakın, yapıcı, birbirini destekleyen ve aileleri ilgili zorlukların olumsuz etkilerine karşı koruyan ilişkiler kurma yeteneklerine bağlıdır (Walsh 2012). Anne babası evli ve boşanmış olan çocukların psikolojik dayanıklılıkları üzerine yapılan bir araştırmada anne babası evli olan çocukların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğunu bildirilmiştir (Özcan 2005). Bu çalışmada ise anne babası boşanmış olan çocuklar ile anne babası evli olan çocuklar karşılaştırıldığında çocukların doldurduğu Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği puanları açısından iki grup arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Evli olan gruptaki çocukların dayanıklılığının boşanmış olan gruptaki çocukların dayanıklılığına yakın olması tüm olguların bir psikiyatrik yakınma nedeniyle kliniğe başvurmuş olmaları veya psikolojik dayanıklılıklarının boşanma dışındaki farklı etkenlerle ilişkili olması ile ilişkili olabilir.

Bu çalışmada, anne babası boşanmış olan çocuklarda anne babası evli olan çocuklara kıyasla; Annelerin doldurduğu Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği Problem puanları açısından; Düşünce Sorunları dışındaki tüm Problem Davranış alt testleri (Anksiyete/Depresyon, Sosyal içe dönüklük, Somatik yakınmalar, Sosyal sorunlar, Dikkat sorunları, Kurallara karşı gelme davranışı, Saldırgan davranışlar) ile İçe Yönelim, Dışa Yönelim ve Toplam Problem puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu ve Etkinlik ve Toplam Yeterlik puanlarının anlamlı düzeyde düşük olduğu saptanmıştır. Bu bulgular, boşanmış ailelerin çocuklarının boşanmamış ailelerin çocuklarına göre daha fazla ruhsal problemlerle karşı karşıya kaldığını gösteren literatür ile uyumludur (Hoyt ve ark. 1990, Parker ve Roy 2001, Kerns ve Brumariu 2014, Kasuto 2017).

Çalışma grubundaki annelere uygulanan ÇDDÖ Toplam Yeterlilik, Dışa Yönelim ve Toplam Problem puanları olgu ve kontrol grubunda cinsiyete göre karşılaştırıldığında; olgu ve kontrol gruplarındaki erkekler ile kızlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır. Toplam Yeterlilik ve Dışa yönelim puanları açısından; olgu grubundaki

erkekler ve olgu grubundaki kızlar ile kontrol grubundaki erkekler ve kontrol grubundaki kızlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. İçe yönelim puanı açısından; olgu grubundaki erkekler ile kontrol grubundaki kızlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Toplam Problem puanı açısından; olgu grubundaki erkekler ile kontrol grubundaki kızlar arasında; olgu grubundaki kızlar ile kontrol grubundaki erkekler ve kontrol grubundaki kızlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur.

Bu çalışmada ebeveynleri boşanmış grupta kızlar ve erkekler arasında ÇDDÖ ile saptanan İçe Yönelim, Dışa Yönelim, Toplam Problem ve Toplam Yeterlik puanları açısından anlamlı fark bulunmamıştır. Gözlem metodu ile aile içi çatışmanın ve boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerinin incelendiği bir araştırmada da boşanmanın olumsuz etkilerinin cinsiyet değişkeni açısından bir fark oluşturmadığı gösterilmiştir (Mechanic ve Hansell 1989). Yine Reinherz (1984) tarafından yapılan araştırmada boşanmanın kızlar ve erkekler üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya yol açmadığı bildirilmiştir (Aydın 2009). Bazı araştırmalarda ise cinsiyetler arası farklılıklar olduğu belirtilmektedir. Bazı araştırmalarda boşanmadan kız çocuklarının erkek çocuklarına göre daha fazla etkilendiği, bazı araştırmalarda ise erkek çocuklarının kız çocuklarına göre daha fazla etkilendiği bildirilmiştir (Hetherington ve ark. 1989, Kurdek ve Berg 1987, Frost ve Pakiz 1990). Cummings tarafından 9-12 yaş aralığındaki boşanmış ebeveyn çocukları üzerinde yapılan ve çocukların evlilik çatışmasına uyumunun araştırıldığı araştırmada kız çocuklarının evlilik çatışmasından ve boşanmadan erkek çocuklarına kıyasla daha fazla etkilendiği bildirilmiştir (Aydın 2009). Özen, yaptığı araştırmada erkek çocuklarının model alabileceği erkek figürünün evden ayrılması sonucunda erkek çocuklarının boşanmadan daha fazla etkilendiğini ortaya koymuş, aynı zamanda erkek çocuklarının boşanmaya verdiği tepkilerin kızlara göre daha davranışsal temelli olduğunu belirtmiştir (Özen 1999).

Sosyal destek ile kişinin kendini kabulü (Akın ve Ceyhan 2005); daha değerli olduğunu, umursandığını, kendi duygu ve düşüncelerinin dikkate alındığını hissetmesi (Dülger 2009); benlik saygısı, psikolojik sağlık, okula ve geleceğe ilişkin olumlu tutumlar, mesleki olgunluk, akademik başarı (Şencan 2009); depresyonla başa çıkma, özyeterlilik (Albal 2009); sosyal yetkinlik (Şencan 2009); duygusal zeka (Bayraktar 2011) arasında pozitif bir ilişki olduğu bildirilmektedir. Boşanma, aile yaşam döngüsü içinde gelişen ve aile üyelerinin rollerinde önemli değişimlere yol açan, psikolojik dengeyi bozan kriz durumudur (Yavuzer 2013, Arifoğlu ve Öz 2008). Boşanma ile birlikte eşler hayatlarının en önemli olaylarından biri olan evliliği yürütememiş, şu veya bu sebepten dolayı başarısız olmuşlardır (Sayar ve Bağlan 2014). Bu nedenle ebeveynlerin sorunlarla başa çıkma becerileri azalabilmektedir. (Hockenberry

2014, Aydın 2013). Yangın, sel ve savaş gibi kriz dönemlerinde ebeveynler öncelikle bu durumdan çocuklarını kurtarma eğilimindedirler. Ancak boşanmada çocukların iyilik hali ebeveynler tarafından sıklıkla ikinci plana atılır ve ebeveynler çocuklarının ihtiyaçlarına karşı daha duyarsız ve tepkisiz kalabilir. Aile büyükleri ve komşular gibi sosyal çevrede bulunan insanlar ölüm ve benzeri kriz durumlarında çocukların bakımını üstlenme gibi bazı konularda aileye yardımda bulunabilirken, boşanmadan sonra yardım için oturmuş sosyal normlar bulunmamaktadır. Aile sıklıkla dağınık durumdadır, maddi kaynakları, yaşam ve iş düzenleri dramatik olarak değişir. Ailenin her bireyi değişik bir rol ve kimlik alır (Kaplan ve Pruett 2000, Perese 2012). Bu çalışmada, ebeveynleri boşanmış olan çocuklar ile ebeveynleri evli olan çocuklar karşılaştırıldığında; annelerin doldurduğu Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanları ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği puanları açısından iki grup arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Bu bulgular kültüre özgü farklılıklarla ilişkili olabileceği gibi çalışma grubundaki hastaların bir üniversite hastanesi çocuk psikiyatrisi birimine ulaşabilen yüksek eğitilmiş ve çalışan anneler olmaları ile de ilişkili olabilir. Farklı toplum kesimlerinde yapılacak araştırmalar, annelerdeki benlik saygısı ve algılanan sosyal destek bulguları açısından daha farklı sonuçlar verebilir.

Boşanmış grubun boşanma sonrası süreye göre ilk 6 ay, 6-24 ay ve 24 aydan sonrası olmak üzere ayrılmasıyla oluşan 3 grup Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği puanı, Anne ve Baba Kabul/Red Ölçeği puanları, Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği puanı; ÇDDÖ Toplam Yeterlik, İçe Yönelim, Dışa Yönelim, Toplam Problem puanları, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği puanı ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanı açısından karşılaştırıldığında anlamlı fark bulunmamıştır. Benzer şekilde, Akyol tarafından 2013'te yapılan araştırmada, ebeveynleri boşanmış ergenlerin boşanmanın üzerinden geçen süreye göre yalnızlık, yaşam doyumu ve sosyal destek düzeyleri incelendiğinde; boşanma üzerinden geçen sürenin çocukların ruh sağlığı üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığı belirtilmiştir. Yine başka bir araştırmada da anne-baba ayrılık süreleri açısından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ruhsal değişkenler ile boşanma üzerinden geçen süre arasında istatistiksel anlamda anlamlı fark bulunmadığı bildirilmiştir (Kasuto 2017).

Boşanmış ve evli grupta saptanan bulgular ile çocuk ve aile özelliklerinin Tablo 34 ve Tablo 35'te yer alan korelasyon analizi sonuçları değerlendirildiğinde:

Baba Kabul/Red Ölçeği puanı, yani reddedilme deneyiminin yüksekliği ile mevcut ruhsal yakınmaların süresinin **boşanmış** grupta ($r=0,431$) ve Anne Kabul/Red Ölçeği puanı, yani reddedilme deneyiminin yüksekliği ($r=0,594$), Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı

Ölçeği puanı düşüklüğü ($r = -0,605$) ve Çocuk ve Gençler için Psikolojik Sağlamlık Ölçeği puanı düşüklüğünün ($r = -0,605$) **evli** grupta ‘orta’ düzeyde anlamlı korelasyon gösterdiği saptanmıştır.

Anne Kabul/Red Ölçeği puanı, yani reddedilme deneyiminin yüksekliği ile ÇDDÖ Toplam Dışa Yönelim puanı yüksekliğinin **boşanmış** grupta ($r=0,471$); Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği puanı düşüklüğünün **boşanmış** grupta ($r = -0,449$) ve **evli** grupta ($r = -0,510$); Çocuk ve Gençler için Psikolojik Sağlamlık Ölçeği puanı düşüklüğünün **boşanmış** grupta ($r = -0,467$) ve **evli grupta** ($r = -0,661$) ‘orta’ düzeyde anlamlı korelasyon gösterdiği saptanmıştır.

Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği puanı düşüklüğü ile ÇDDÖ İçe Yönelim puanı ($r = -0,464$) ve ÇDDÖ Toplam Problem puanı yüksekliğinin ($r = -0,419$) **boşanmış** grupta; Çocuk ve Gençler için Psikolojik Sağlamlık Ölçeği puanı düşüklüğünün ($r = -0,705$) **evli** grupta ‘orta’ düzeyde anlamlı korelasyon gösterdiği saptanmıştır.

ÇDDÖ Toplam İçe Yönelim puanı düşüklüğü ile ÇDDÖ Toplam Dışa Yönelim puanı yüksekliğinin **boşanmış** grupta ($r = 0,476$) ve **evli** olan grupta ($r=0,586$) ‘orta’ düzeyde anlamlı korelasyon gösterdiği saptanmıştır.

Literatüre göre, araştırmaların boşanmanın çoğunlukla çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerine yoğunlaştığı görülmektedir; oysa boşanma sonucunda bazı olumlu sonuçlar da elde edilebilmektedir. Artık devamlı çatışma yaşamayan boşanmış ebeveynler çocukları ile ayrı ayrı yani ikili vakitler geçirerek ilişkilerini daha ileri bir boyuta taşıyabilirler. Artık ev içerisinde sürekli bir çatışma, huzursuzluk, gerginlik, kavga ortamı olmaması çocuğun gelişimi açısından olumlu bir katkı sağlayabilir (Hockenberry 2014, Aydın 2013). Gelecekte yapılacak araştırmaların boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin yanı sıra olumlu etkilerini de araştırması literatüre farklı bir boyut kazandıracaktır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. SONUÇ

Bu çalışmada, çocuk ve ergen psikiyatrisi polikliniğine başvuran, ebeveynleri boşanmış olan 41 kız ve 59 erkek çocuk hasta (olgı grubu) ile ebeveynleri boşanmış olmayan 36 kız ve 64 erkek çocuk hasta (kontrol grubu) ruhsal sorunlar, psikolojik sağlamlık, öz-kavramı, ebeveyn kabul / reddi açısından karşılaştırılmıştır. Çocukların anneleri ise benlik saygısı ve algılanan sosyal destek açısından karşılaştırılmıştır.

Çalışma grubundaki anne babası boşanmış olan çocuklar ile anne babası evli olan çocuklar karşılaştırıldığında, yaş, cinsiyet, okul durumu, ailede birinci/sonraki çocuk olma durumu, anne yaşı, baba yaşı, baba eğitim düzeyi, önceden psikiyatrik görüşmeye gitme ve klinik değerlendirme sonucunda saptanan tanılar açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

Boşanmış grupta boşanmaların %53'ünün evliliğin ilk 10 yılında gerçekleştiği saptanmıştır.

Anne babası boşanmış olan çocuklarda anne babası evli olan çocuklara kıyasla;

- Ailenin tek çocuğu olma oranının anlamlı düzeyde yüksek olduğu,
- Anne eğitim düzeyinin anlamlı olarak daha yüksek olduğu,
- Annenin çalışıyor olma oranının anlamlı düzeyde daha fazla olduğu,
- Ebeveyne yabancılaşma oranının anlamlı düzeyde daha fazla olduğu,
- Ailedeki çocuk sayısının anlamlı düzeyde daha az olduğu,
- Ailenin toplam aylık gelirinin anlamlı düzeyde daha düşük olduğu,
- Başvurudaki yakınmaların süresinin anlamlı düzeyde daha kısa olduğu,
- Çocukların doldurduğu Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği puanlarının anlamlı düzeyde daha düşük olduğu,
- Çocukların doldurduğu Anne Kabul / Red Ölçeği ve Baba Kabul / Red Ölçeği puanlarının anlamlı düzeyde daha düşük olduğu (çocukları tarafından annelerin ve babaların daha az kabullenici algılandıkları),
- Annelerin doldurduğu Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği Problem puanları açısından; Düşünce Sorunları dışındaki tüm Problem Davranış alt testleri (Anksiyete/Depresyon, Sosyal içe dönüklük, Somatik yakınmalar, Sosyal

sorunlar, Dikkat sorunları, Kurallara karşı gelme davranışı, Saldırgan davranışlar) ile İçe Yönelim, Dışa Yönelim ve Toplam Problem puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu,

- Annelerin doldurduğu Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği Yeterlik puanları açısından; Etkinlik ve Toplam Yeterlik puanının anlamlı düzeyde düşük olduğu saptanmıştır.

Anne babası boşanmış olan çocuklar ile anne babası evli olan çocuklar karşılaştırıldığında;

- Çocukların doldurduğu Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği puanları,
- Annelerin doldurduğu Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği puanları,
- Annelerin doldurduğu Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanları, açısından iki grup arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Çalışma grubundaki çocuklara uygulanan ölçek puanları olgu ve kontrol grubunda cinsiyete göre karşılaştırıldığında anlamlı farklılıklar bulunmuştur:

- Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği puanları ebeveynleri boşanmış gruptaki kızlarda ebeveynleri evli gruptaki erkeklerden anlamlı düşüktür.
- Anne Kabul/Red Ölçeği toplam puanları boşanmış gruptaki kızlarda, ebeveynleri evli gruptaki erkeklerden anlamlı yüksektir.
- Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanları olgu grubundaki erkeklerde ve olgu grubundaki kızlarda kontrol grubundaki erkekler ve kontrol grubundaki kızlardan anlamlı yüksektir.

Çalışma grubundaki annelere uygulanan ÇDDÖ Toplam Yeterlilik, Dışa Yönelim ve Toplam Problem puanları olgu ve kontrol grubunda cinsiyete göre karşılaştırıldığında; olgu ve kontrol gruplarındaki erkekler ile kızlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır. Toplam Yeterlilik ve Dışa yönelim puanları açısından; olgu grubundaki erkekler ve olgu grubundaki kızlar ile kontrol grubundaki erkekler ve kontrol grubundaki kızlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. İçe yönelim puanı açısından; olgu grubundaki erkekler ile kontrol grubundaki kızlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Toplam Problem puanı açısından; olgu grubundaki erkekler ile kontrol grubundaki kızlar arasında; olgu grubundaki kızlar ile kontrol grubundaki erkekler ve kontrol grubundaki kızlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur.

Çalışma grubundaki çocuklara uygulanan Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Anne Kabul/Red Ölçeği puanları dışındaki ölçek puanları açısından olgu ve kontrol grubunda birinci/sonraki çocuk olma açısından anlamlı farklılıklar vardır:

- Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği puanı boşanmış gruptaki sonraki çocuklarda evli gruptaki birinci çocuklardan anlamlı düşüktür.
- Baba Kabul/Red Ölçeği toplam puanları olgu grubundaki birinci çocuklarda ve olgu grubundaki sonraki çocuklarda kontrol grubundaki birinci çocuklardan ve kontrol grubundaki sonraki çocuklardan anlamlı yüksektir.

Boşanmış grubun boşanma sonrası süreye göre ilk 6 ay, 6-24 ay ve 24 aydan sonrası olmak üzere ayrılmasıyla oluşan 3 grup Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği puanı, Anne ve Baba Kabul/Red Ölçeği puanları, Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği puanı; ÇDDÖ Toplam Yeterlik, İçe Yönelim, Dışa Yönelim, Toplam Problem puanları, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği puanı ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanı açısından karşılaştırıldığında anlamlı fark bulunmamıştır.

Boşanmış grubun çocukta ebeveyne yabancılaşma olup olmamasına göre ayrılmasıyla oluşan 2 grup Piers Harris Çocuklar için Öz-Kavramı Ölçeği puanı, Anne Kabul/Red Ölçeği puanları, Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği puanı; ÇDDÖ Toplam Yeterlik, İçe Yönelim, Dışa Yönelim, Toplam Problem puanları, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği puanı ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanı açısından karşılaştırıldığında anlamlı fark bulunmamıştır. Sadece Baba Kabul/Red Ölçeği puanları açısından karşılaştırmada babaya yabancılaşması olan çocukların, olmayanlara kıyasla babalarını anlamlı düzeyde daha reddedici olarak algıladıkları saptanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu sorularına verilen yanıtlar açısından ebeveynleri boşanmış olan grupta ebeveyne yabancılaşma olan çocuklar olmayanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha fazla oranda:

- Babasıyla olan ilişkisinin iyi olmadığını;
- Babasının onu üzecek, ona zarar verecek davranışlarda bulunduğunu;
- Babasının onu terk ettiğini düşündüğünü;
- Babasıyla görüştüğünde annesinin kırılabileceğini, üzüleceğini düşündüğünü;
- Babasının ailesinin onu sevmediğini bildirmişlerdir

Kişisel Bilgi Formu sorularına verilen yanıtlar açısından ebeveynleri boşanmış olan grupta ebeveyne yabancılaşma olan çocukların anneleri olmayanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha fazla oranda:

- Babasının çocuğuyla hiç ilgilenmediğini;
- Çocuğunun babasını sevmediğini;
- Babasıyla vakit geçirmek istemediğini;
- Babasıyla tartışmakta ve ona kötü davranmakta haklı olduğunu bildirmişlerdir.

Boşanmış ve evli aile çocuklarında saptanan bulgular ile çocuk ve aile özelliklerinin korelasyon analizi sonuçları değerlendirildiğinde ‘orta’ düzeyde anlamlı bulunan korelasyon verileri şöyledir:

Boşanmış grupta:

- **Baba tarafından reddedilme algısı** ile daha uzun süreli ruhsal yakınmalar ilişkilidir.
- **Benlik saygısı düşüklüğü** ile içe yönelim sorunları ve toplam problem puanı yüksekliği ilişkilidir.

Evli grupta:

- **Baba tarafından reddedilme algısı** ile anne tarafından reddedilme algısı, benlik saygısı düşüklüğü ve psikolojik sağlamlık azlığı ilişkilidir.
- **Benlik saygısı düşüklüğü** ile psikolojik sağlamlık azlığı ilişkilidir.

Boşanmış ve evli gruplarda:

- **Anne tarafından reddedilme algısı** ile benlik saygısı düşüklüğü ve psikolojik sağlamlık azlığı ilişkilidir.
- **İçe yönelim sorunları** ile dışa yönelim sorunları ilişkilidir.

6.2. ÖNERİLER

1. Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Polikliniğine başvuran ebeveynleri boşanmış çocuklar ile ebeveynleri evli olan çocukların karşılaştırıldığı bu çalışmada boşanmış ailelerdeki çocukların, boşanmamışlara kıyasla psikiyatrik sorunlarının daha fazla olduğu, benlik kavramlarının daha olumsuz olduğu, annelerini ve babalarını daha az kabullenici algılandıkları ve daha ebeveyne yabancılaşma yaşadıkları saptanmıştır. Bu bulgular; psikiyatriye başvuran boşanmış aileden gelen çocukların psikiyatrik takip sürecinde yol gösterici olabilir.
2. Boşanmış grupta ebeveyne yabancılaşması olanların babalarını daha reddedici olarak algıladıkları saptanmıştır. Ebeveyne yabancılaşma ile ilgili bulgular, özellikle, psikiyatrik değerlendirme ve izlem sürecinde ebeveyne yabancılaşma konusunda dikkatli olunması ve olabildiğince hem anne hem de baba ile görüşülerek takibin sürdürülmesi gerektiğini düşündürmektedir. Ebeveyne yabancılaşmanın daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine yönelik standart gereçler geliştirilmesi önerilir.
3. Çocuklarda klinik düzeyde ruhsal sorunların belirgin olması dolayısıyla boşanma aşamasında ve sonrasında hem çocuğa hem de anneye yönelik sosyal desteğin ve psikiyatrik yardım gereksiniminin dikkatli şekilde değerlendirilmesi önerilir.
4. **Çalışmanın kısıtlılıkları:**
 - Çalışma kesitseldir.
 - Çalışmada kullanılan formlar, çocuklar tarafından ve ebeveynlerden sadece anne tarafından doldurulmuştur.
 - Ebeveyne yabancılaşması olan çocuk sayısı azdır ve sadece babaya yabancılaşması olan çocuklar çalışmaya dahil edilmiştir.
 - Örneklem sayısı azdır.
 - Sadece klinik grupta yapılmıştır.
5. Çalışmanın kısıtlılıkları dolayısıyla, saptanan bulguların genellenebilmesi için çok merkezli, daha büyük örneklemli, anneye yabancılaşma olgularını ve toplum örneklemi de içeren çalışmalara gereksinim vardır. Boşanma sürecinin uzun süreli etkileri boylamsal araştırmalar ve niteliksel araştırmalar ile daha kapsamlı bir şekilde ortaya çıkarılabilir.

7. KAYNAKLAR

Akın YD, Ceyhan E (2005) Resmi ve özel genel lise öğrencilerinin ailelerinden, arkadaşlarından ve öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek düzeyleri açısından kendini kabul düzeylerinin incelenmesi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 5(2): 69-88.

Akmanış B (2010) Otistik çocuğu olan annelerin algıladıkları sosyal desteğe göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Aksoy BA, Temel ZF (2001) Ergen ve Gelişimi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Albal E (2009) Depresyonla başa çıkmada öz yeterlik ile algılanan sosyal destek arasındaki ilişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Albertini M, Garriga A (2011) The effect of divorce on parent-child contacts: evidence on two declining effect hypotheses. European Societies 13(2): 257-278.

Amato PR (1986) Marital conflict, the parent- childrelationship and child-self esteem. Family Relations 35(3), 403-410.

Amato PR (1987) Family process in one-parent, stepparent, and intact families: The child's point of view. Journal of Marriage and the Family 49: 327-337.

Amato PR, Keith B (1991) Parental divorce ans the well-being children: A meta- analysis. Journal of Marriage and the Family, 53(1), p43.

Amato PR (1994) Life-span adjustment of children to their parents' divorce. The Future of Children 4, 143-164.

Amato PR, Booth A (1996) A Prospective Study of Divorce and Parent-Child Relationships. Journal of Marriage and the Family 58:356-365.

Amato PR, Gilbreth GJ (1999) Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. Journal of Marriage and the Family 61:557-573.

Amato PR (2000) The consequences of divorce for adult and children. Journal of Marriage and the Family 62:1269-87.

Amato PR, Kane JB, James S (2011) Reconsidering The “Good Divorce”. Family Relations 60(5): 511-524.

Annak BB (2005) Sosyal destek, sosyal ağ, yaşam kalitesi ve yaşam doyumu: Duygu- durum ve anksiyete bozukluğu tanısı alan kişiler ve düzenli hemodiyaliz tedavisi gören hastalar açısından bir karşılaştırma. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.

APA (American Psychological Association) (2017) The road to resilience. www.apa.org/topics/resilience

APA (American Psychological Association) (2018) Marriage and Divorce <http://www.apa.org/topics/divorce/> (Erişim Tarihi: 11.07.2018)

Aral N, Başar F (1998) Boşanmış Aileye Sahip Olan ve Olmayan Çocukların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, 87-97, Konya.

Aral N, Gürsoy F (2000) Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveynlerin Çocuklarının Depresyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi 1(1):18-28.

Aral N, Özdal F (2005) Baba yoksunu olan ve anne-babasıyla yaşayan çocukların kaygı düzeylerinin incelenmesi. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi 6(2), 225-267.

Arifoğlu B, Öz F (2008) Boşanmış aile çocuklarına hemşirelik yaklaşımı. Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi 15(1):76-84.

Arsılan G (2008) Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2(1-2), 7-18

Artan İ, Erol N, Saçan S, Şimşek Z (2014) Kurum bakımından aile yanına döndürülen 6-18 yaş çocukların duygusal ve davranışsal sorunları. NWSA-Qualitative Studies 9(2):1-18.

Aydın O (2009) Boşanma Sürecinde Velayet ile İlgili Anlaşmazlık Yaşayan Ebeveynlerin Çocuklarına İlişkin Düşünceleri ve Çocukların Boşanmaya Uyum Düzeylerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Aydın O, Baran G (2010) Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma, Toplum ve Sosyal Hizmet 21/2:117-126.

Aydın RŞ (2013) Yaşam becerileri psikoeğitim programının boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Baker AJL (2005) The long-term effects of parental alienation on adult children: A qualitative research study. *Am J Fam Ther* 44: 46-51.

Battal A (2008) Boşanma Sebepleri Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Sonuçları (Nihai Rapor). İstanbul.

Baymur F (1994) Genel Psikoloji. İstanbul, İnkılap Kitapevi.

Bayraktar Ö (2011) Üniversite Öğrencilerinin Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri İle Duygusal Zekaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Benedek EP, Brown CF (1997) Boşanma ve Çocuğunuz: Çocuğunuzun Boşanmanızla Başetmesine Nasıl Yardımcı Olursunuz. Ankara: HYB Yayıncılık.

Buckner JC, Bassuk EL (1999) Homelessness and its relation to the mental health and behavior of low-income school-age children. *Developmental Psychology*, 35, 1 246-258.

Butler I (2003) Divorcing Children: Children's Experience of Their Parents' Divorce. Philadelphia, USA: Jessica Kingsley Publishers.

Candan G (2006) 8-11 Yaşındaki Parçalanmış ve Tam Aile Çocuklarının Anne-Babalarının Kabul ve Reddetme Davranışını Algılayışı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Caplan G (1974) Support system and community mental health: Lectures on concept development. New York: Behavioral Publications.

Carey K (2003) Exploring Long-Term Outcomes of the Parental Alienation Syndrome. Doctoral dissertation, Alliant International University, California School of Professional Psychology, San Francisco Bay.

Carlson D, S Perrew PL (1999) The role of social support in the stressor-strain relationship: an examination of work-family conflict. *Jurnal of Management* 25(4):513-540

Cartwright GF (1993) Expanding The Parameters Of Parental Alienation Syndrome. *The American Journal of Family Therapy* 21(3):205-215.

Chapman G, Campbell R (2003) Çocuklar için Beş Sevgi Dili (Çeviri: P. Ozaner). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Cırık İ (2010) İlköğretim 5., 6., 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Coates BA (2008) Divorce with Decency. United States of America: University of Hawaii Press, Versa Press.

Cobb S (1976) Social support as a moderator of life stress. Psychosom. Med. 38:300-314

Çelik S (2011) Öğretmen Tutumları ile İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki İlişki, Yüksek Lisans Tezi, Konya

Çivitci N, Çivitci A, Fiyakalı NC (2009) Anne-babası boşanmış ve boşanmamış olan ergenlerde yalnızlık ve yaşam doyumu. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri 9(2):513-25.

Çuhadaroglu F (1986) “Adolesanlarda Benlik Saygısı”. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi.

Dağlar K (2016) Okul Öncesi Çocuklarda Anksiyete Belirtileri ile Annelerinin Bağlanma Biçimleri ve Ayrılık Anksiyeteleri Arasındaki İlişki. İstanbul Arel Üniversitesi Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Dodson F (1991) Baba Gibi Yar Olmaz (Çeviri: S. Selvi). 2.Baskı, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.

Doğan Y (2007) İlköğretim Çağındaki 10-14 Yaş Grubu Öğrencilerinin Gelişim Özellikleri. U.Ü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 13:155-187.

Doll B, Lyon MA (1998) Risk and resilience: Implications for the delivery of educational and mental health services in schools. School Psychology Review 27(3):348-363.

Dunn J, Cheng H, O'Connor TG, Bridges L (2004) Children's Perspectives on Their Relationships with Their Nonresident Fathers: Influences, Outcomes and Implications. Journal of Child Psychology and Psychiatry 45(3):553-566.

Dunne J, Hedrick M (1994) The Parental Alienation Syndrome: An Analysis of Sixteen Selected Cases. Journal of Divorce & Remarriage 21(3-4):21-38.

Durğun A (2016) Aile içi problemler ve çözüm önerileri. Mehir Aile Dergisi 1:83-95.

Dölger Ö (2009) Ergenlerde algılanan sosyal destek ile karar verme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Dümenci L, Erol N, Achenbach TM, Simsek Z (2004) Measurement structure of the Turkish translation of the Child Behavior Checklist using confirmatory factor analytic approaches to validation of syndromal constructs. *J Abnorm Child Psychol* 32(3):337–342.

Eker D, Arkar H (1995) Perceived social support: Psychometric properties of the MSPSS in normal and pathological groups in a developing country. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* (30):121-126.

Eker D, Arkar H, Yıldız H (2001) Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi* 12(1):17-25

Elfhag K, Tynelius P, Rasmussen F (2010) Self-Esteem Links in Families with 12-Year-Old Children and in Separated Spouses. *The Journal of Psychology* 144(4):341-359.

Elissa P, Catherina F (1995) How to Help Your Child Overcome Your Divorce, 1995

Eliüşük A (2008) Şizofreni hastası olan ailelerin algılanan sosyal destek ve umutsuzluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Emery ER (2013) Evlilik, boşanma ve çocukların uyumu. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Engin EC (2015) “Bir Aile Hekimliği Bölgesinde Kayıtlı 6-18 Yaş Arası Çocuk ve Ergenlerde Görülen Davranış ve Uyum Problemlerinin; Bu Çocuk ve Ergenlerin Ailelerinin Demografik Özellikleri, Tutum ve Davranışlarıyla Olan İlişkisinin İncelenmesi”. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi

Erol N, Arslan BL, Akçakın M (1995) The adaptation and standardization of the Child Behavior Checklist among 6-18 Year-Old Turkish Children. In J Sergeant (ed.), *Eunethydis: European Approaches to Hyperkinetic Disorder*. Zurich: Fotoratar s:97-113.

Erol N, Şimşek Z (2010) Okul Çağı Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçekleri El Kitabı, Mentis Yayıncılık

Faller KC (1998) The Parental Alienation Syndrome: What Is It and What Data Support It? *Child Maltreatment* 3(2):100-115.

Fiyakalı NC (2008) Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öke düzeyleri ve öke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Franklin TB, Saab BJ, Mansuy IM (2012) Neural mechanisms of stress resilience and vulnerability. *Neuron* 2012 Sep 6;75(5):747-61.

Fraser MW, Richman JM, Galinsky MJ (1999) Risk, protection and resilience: toward a conceptual framework for social work practice. *Social Work Research* 23:129-208.

Frost AK Pakiz B (1990). Medeni rahatsızlığın ergenlere etkileri: Dinamik olarak zaman. *Amerikan Ortopsikiyatri Dergisi*, 60 (4), 544-555.

Furstenberg FF, Morgan SP, Allison PD (1987) Paternal Participation and Children's Well-Being After Marital Dissolution. *American Sociological Review* 52:695-701.

Gander MJ, Gardiner HW (2001) Çocuk ve Ergen Gelişimi, İmge Kitapevi

Gardner RA (1999) Family Therapy Of The Moderate Type Of Parental Alienation Syndrome. *The American Journal of Family Therapy* 27:195-212.

Gardner RA (2001) Parental Alienation Syndrome (PAS): Sixteen Years Later. *Academy Forum* 45(1):10-12.

Gardner RA (2002) Parental Alienation Syndrome vs. Parental Alienation: Which Diagnosis Should Evaluators Use in Child-Custody Disputes? *The American Journal of Family Therapy*, 30(2):93-115.

Gardner RA (2004) The three levels of parental alienation syndrome: Differential diagnosis and management. *Am J Forensic Psychiatry* 25:41-76.

Garnefski N, Diekstra RF (1997) Adolescents from one parent, stepparent and intact families: Emotional problems and suicide attempts. *Journal of Adolescence* 20:201-208.

Geçtan E (2004) İnsan Olmak (3. Basım), Metis Yayınları, İstanbul

Gindes M (1998) The Psychological Effects of Relocation for Children of Divorce. *Journal of American Academy of Matrimonial Lawyers*, 15:119-148.

Glasser W (1969) Schoolswithoutfailure. New York: Harper and Row Publishers

Goodman C, Pickens J (2001) Self-blame and self-esteem in college-aged children from divorced families. *Journal of Divorce & Remarriage* 34:119-135.

Greene R (2002) Human behavior theory: A resilience orientation. (Ed: R. Greene) *Resiliency: An integrated approach to practice, policy, and research*. Washington, DC: NASW Press.

Güler F (2014) Boşanma Sürecinde Çocukların Benlik Saygısı Depresyon ve Kabul-Red Algısının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yüksek lisans Tezi, Ankara

Gürel Ö (2007) Görme Engelli Ergenlerle Gören Ergenlerin Benlik Saygısı s:123 , Ankara.

Gürsoy EC (2010) Ergenlerde Sosyodemografik Özelliklere ve Algılanan Sosyal Destek İle Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın İncelenmesi Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hammond JM (1979) Children of divorce: a study of self-concept, academic achievement, and attitudes. *Elementary School Journal* 80:55–62.

Hess RD, Camara KA (1979) Post-divorce family relationships as mediating factors in the consequences of divorce for children. *Journal of Social Issues* 35(4):79-96.

Hetherington EM, Hagan MS, Anderson ER (1989) Marital Transitions: A child's perspective. *American Psychologist* 44(2):303-312.

Hockenberry MJ (2014) Family, social, cultural, and religious influences on child health promotion. *Maternal Child Nursing Care*. 5th ed. Canada: Elsevier Mosby. s:732-749.

Hodges WF, Bloom BL (1984) Parent's report of children's adjustment to marital separation. *Journal of Divorce*, (8):33-50.

House JS (1981) Work stress and social support. Reading, M.A: AddisonWelsey s:445–461

Hoyt LA, Cowen EL, Pedro-Carroll JL ve ark. (1990) Anxiety and Depression in Young Children of Divorce. *J. Clinical Child Psychology* 19(1):26-32.

Huurre T, Junkkari H, Aro H (2006) Long-Term Psychosocial Effects of Parental Divorce. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience* 256(4):256-263.

Işıkoğlu RB (2016) “9-11 Yaşları Arasındaki Çocukların Güvenli Bağlanma Düzeyi ve Annelerinin Ödül Ceza Yöntemini Kullanma Düzeyi ile Aynı Çocukların Olumsuz Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Tezi

İbiloğlu AO (2012) Aile içi şiddet. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar 4:204-222.

İmamoğlu O (1993) Değişen Dünyada Değişen Aile İçi Roller. Kadın Araştırmaları Dergisi 1:58-68

Jackson AP (2000) Maternal Self-efficacy and children's influence on stress and parenting among single black mothers in poverty. Journal of Family Issues 21:3-16.

Jonston JR, Walters MG, Olesen NW (2005) Is it Alienating Parenting, Role Reversal or Child Abuse?: A Study of Children's Rejection of a Parent in Child Custody Disputes, Journal of Emotional Abuse 2:159-178

Kağıtçıbaşı Ç (2002) Yeni İnsan ve İnsanlar. İstanbul: Evrim Yayınevi

Kahriman I (2005) Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin benlik saygılarının atılganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 9(1):24-32.

Kalter N, Rambers J (1981) The significance of a child's age at the time of parental divorce. American Journal of Orthopsychiatry 51(1):85-100.

Kaplan M, Pruett K (2000) Divorce and custody: Developmental implications. In: Zeanah CH, editor. Handbook of Infant of Mental Health. 2nd ed. New York: Guilford. s:533-547.

Karakuş S (2003) Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi ve Okul Başarısına Yansıması, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

Kasuto M (2017) Boşanmış Ailelerin Çocuklarının Boşanmamış Ailelerin Çocuklarına Göre Öz Saygı Ve Ruh Sağlığı Değişkenlerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi.

Kelly JB, Wallerstein JS (1977) Part-Time Parent, Part-Time Child: Visiting After Divorce. Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology 6(2):51-54.

Kelly JB (2000) Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: a decade review of research. Journal of the American Academy of Child And Adolescent Psychiatry 39(8):963-73.

Kelly JB, Emery RE (2003) Children's Adjustment Following Divorce: Risk and Resilience Perspectives. Family Relations 52(4):352-362

Kelly JB (2006) Children's Living Arrangements Following Separation and Divorce: Insights From Empirical and Clinical Research. *Family process* 46(1):35-52.

Kelly JB (2007) Children's living arrangements following separation and divorce. *Fam Process* 46:35-52

Kelly JB (2012) Risk and protective factors associated with child adolescent adjustment following separation and divorce. In *Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court* (Eds K Kuehnle, L Drozd):49-84. New York, Oxford University Press

Kerns KA, Brumariu LE (2014) Is insecure parent –child attachment a risk factor for the development of anxiety in childhood or adolescence? *Child Development Perspectives* 8(1): 12-17.

Keskin İ (2007) Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar (Niğde İli Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Kızıldağ S (2009) Akademik başarının yordayıcısı olarak yalnızlık, boyun eğici davranışlar ve sosyal destek. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kitson GC, Morgan LA (1990) The multiple consequences of divorce: A decade review. *J Marriage Fam* 52:913-924.

Kitzmann KM, Emery RE (1994) Child and Family Coping One Year After Mediated and Litigated Child Custody Disputes. *Journal of Family Psychology* 8(2):150.

Kocaoluk MŞ, Kocaoluk F (1998) İlköğretim Okulu Programı 1-8. Sınıfların Yıllık Planı. İstanbul: Kocaoluk Yayınevi, Cilt 3.

Koray M (1993) Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri. İzmir: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları.

Kozaklı H (2006) Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık ve Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Köseoğlu A (2013) İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinde Algıladıkları Ebeveyn Kabul-Red Düzeyleri ile Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.

Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Kulaksızoğlu A (2001) Ergenlik Psikolojisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kumpfer KL (1999) Factors and processes contributing to resilience: the resilience framework. (Ed: M. D. Glantz ve J. L. Johnson) Resilience and development: Positive life adaptations. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Kurdek, LA, Berg, B. (1987). Ebeveyn Boşanma Ölçeği Hakkında Çocuk İnanışları: Psikometrik özellikler ve eş zamanlı geçerlilik. *Danışmanlık ve Klinik Psikoloji Dergisi*, 55 (5), 712-718.

Kuyucu Y (2007) Boşanmış ailede yetişen ergenlerin bilişsel çarpıtmalarıyla benlik değerleri arasındaki ilişki. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Lampel AK (1996) Children's Alignment with Parents in Highly Conflicted Custody Cases. *Family Court Review* 34(2):229-239.

Liebenberg L, Ungar M, Van de Vijver FRR (2012) Validation of the Child and Youth Resilience Measure-28 (CYRM-28) among Canadian youth with complex needs. *Research on Social Work Practice* 22(2):219-226.

Liebenberg L, Ungar M, LeBlanc JC (2013) The CYRM-12: A brief measure of resilience. *Canadian Journal of Public Health* 104(2):131-135.

Luthar S, Cicchetti D (2000) The construct of resilience: Implications for interventions and social policies. *Development and Psychopathology* 12:857-885.

Machuca LP (2005) Parental Alienation Syndrome: Perceptions of Parental Behaviors and Attitudes in Divorced vs Non-divorced Families. Doctoral Dissertation: University of Alaska Anchorage.

Maes SD, De Mol J, Buysse A (2012) Children's Experiences and Meaning Construction on Parental Divorce: A Focus Group Study. *Childhood* 19(2):266-279

Mahon NE, Yarcheski A, Yarcheski TJ (2003) Anger, anxiety, and depression in early adolescents from intact and divorced families. *Journal of Pediatric Nursing* 18:267-273.

Maier EH, Lachman ME (2000) Consequences of Early Parental Loss and Separation for Health and Well-Being in Midlife. *International Journal of Behavioral Development* 24(2):183-189.

Malecki CK, Demaray MK (2002) Measuring perceived social support: development of the child and adolescent social support scale. *Psychology in the Schools* 39(1):3-18.

Masten AS, Reed MJ (2002) Resilience in development. (Ed: C. R. Snyder ve S. J. Lopez) *The handbook of positive psychology*. Oxford University Press.

Mechanic ve Hansell (1989) Divorce, Family Conflict, and Adolescents' Well-Being 205.

Meriç B (2007) Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Uyum Düzeylerini ve Sosyal Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Bir Grup Rehberliği Çalışmasının Sınanması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Minibaş T (1998) “Türkiye’nin Kalkınma Sürecinde Kadın İşgücü”. Ed. N. Arat. *Aydınlanmanın Kadınları*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları. S:331-349.

Moxnes K (2003) Risk Factors in Divorce Perceptions by The Children Involved Childhood 10(2):131-146.

Murphy LB (1987) Further reflections on resilience. (Ed: E. J. Anthony ve B. J. Cohler) *The Invulnerable Child*. New York: The Guilford Press.

Nock SL (2000) The divorce, marriage and parenthood. *J Fam Ther* 22:245-263.

Norman E (2000) Resiliency Enhancement: Putting the strengths perspective into social work practice. New York: Columbia University Press.

OECD Marriage and divorce rates
https://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf (Updated 25.07.2018, Erişim Tarihi: 11.07.2018)

Öner N (1997) Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testler (3. Basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Öngider N (2006) “Evli ve boşanmış ailelerde algılanan ebeveyn veya kabul reddinin çocuğun psikolojik uyumu üzerindeki etkileri”. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü Doktora Tezi

Öngider N (2011) Anksiyete Düzeyleri Açısından Boşanmış ve Evli Anneler ile Çocuklarının İncelenmesi. Nöropsikiyatri Arşivi 48:66-70.

Özcan B (2005) Anne-babaları boşanmış ve anne-babaları birlikte olan lise öğrencilerinin yılmazlık özellikleri ve koruyucu faktörler açısından karşılaştırılması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Özen ŞD (1999) Eşler arası Çatışma ve Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri 2: Sosyal Destek” Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi 6(2):83-88.

Öztürk S (2006) Anne-babası boşanmış 9–13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yas grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri ilişkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir

Öztürk M (2008) 99 Sayfada Boşanmış Ailelerde Çocuk. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Pakdemir M (2011) Çatışma yaşayan bölgelerdeki üniversite öğrencilerinin umutsuzluk düzeyinin yordanmasında travmatik yaşantılar, sosyal destek ve dünyaya ilişkin varsayımların rolü ve çatışma yaşamayan bölgelerdeki üniversite öğrencileri ile karşılaştırılması. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Parker G, Roy K (2001) Adolescent depression: a review. Aust Psychiatry 35:572.

Perese EF (2012) Prenatal, perinatal, and postnatal influences on brain development and functioning. Psychiatric Advanced Practice Nursing: A Biopsychsocial Foundation for Practice. 1st ed. Philadelphia: F.A. Davis Company s:80-115.

Perrine RM (1999) Please see me: Students’ reactions to professor’s request as a function of attachment and perceived support. Journal of Experimental Education (68):60-73

Piquet CV (2011) When the Family Tears Apart: What about Children’s Rights? An Interdisciplinary Analysis of Parental Alienation Syndrome’s Effects on Children, Unpublished Doctoral Dissertation: l’Institut Universitaire Kurt Bösch Arts Interdisciplinaire En Droits de l’enfant.

Plummer D (2011) Benlik Saygısı Çocuklarda Nasıl Geliştirilir. Emel Aksay (çev.) İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Prokic T, Dronkers J (2009) Parental Divorce and Attitudes About Society of Their Children. Paper Presented at the Seventh Meeting of the European Network for Sociological and demographic Study of Divorce, June 25th-26th in Antwerp, Belgium.

Rak CF, Patterson LE (1996) "Promoting Resilience in At Risk Children". Journal Counseling and Development 74(4):368-373.

Raso C (2004) "If The Bread Goes Stale, It's My Dad's Fault": The Parental Alienation Syndrome. Unpublished Doctoral Dissertation, Montreal: Concordia University.

Reay KM (2007) Psychological Distress Among Adult Children of Divorce Who Perceive Experiencing Parental Alienation Syndrome in Earlier Years, Doctoral Dissertation, Capella University.

Rogers KN (2004) A Theoretical Review of Risk And Protective Factors Related to Post-Divorce Adjustment in Young Children. Journal of Divorce & Remarriage 40(3-4):135-147

Rohner RP (1975) They Love Me, They Love Me Not: A World Wide Study of The Effect of Parental Acceptance-Rejection. New Haven, LT: HRAF.

Rohner RP (1980) Worldwide tests of parental acceptance-rejection theory: An overview. Behavior Science Research 15(1):1-20.

Rohner RP (1986) The Warmth Dimension: Foundations of Parental Acceptance-Rejection Theory. Beverly Hills CA: Sage.

Rohner RP (2004) The Parental "Acceptance-Rejection Syndrome": Universal correlates of perceived rejection. American Psychologist, 59 (8), 830-840.

Rohner RP, Khaleque A, Cournoyer DE (2005) Parental Acceptance- Rejection: Theory, cross-cultural evidence, and implications. Ethos, 33(3):299-334.

Rosenberg M (1965) "Society and the Adolescent Self-Image". New Jersey: Princeton University Press.

Rueda CA (2003) Parental Alienation Syndrome: An Inter-Rater Reliability Study. Doctoral Dissertation, Walden University.

Rutter M (1990) Psychosocial resilience and protective mechanisms. In J. E. Rolf, A.S. Masten, D. Cicchetti, K. Nuechterlein ve S. Weintraub Risk and protective factors in the development of psychopathology. New York: Cambridge University Press.

Sarason IG, Levine HM, Basham RB, Sarason BR (1983) Assesing social support: The social support questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology* 44(1):127-139.

Sardoğan ME, Karahan TF, Dicle AN, Menteş Ö (2007) Ebeveyne bağlanma düzeyine ve anne-babanın boşanma/birliktelik durumuna göre çocuklarda evlilik çatışmasını algılama biçimleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23:12-23.

Sayar K, Bağlan F (2014) Koruyucu Psikoloji Çocuk Eğitiminde Duygusal Rehberlik. 6. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları

Saygılı S (2014) Çocuklarda Davranış Bozuklukları. Elit Kültür Yayınları, İstanbul

Sezen-Sürerbiçer F (2008) Boşanmış Bireylerin Deneyimlerine Göre Evlilik Eğitimi Gerekisini. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Shek DT (2007) Intact and non-intact families in Hong Kong: Differences in perceived parental control processes, parent-child relational qualities, and adolescent psychological well-being. *Journal of Divorce & Remarriage* 47:157-172.

Siegel JC, Langford JS (1998) MMPI-2 Validity Scales And Suspected Parental Alienation Syndrome. *American Journal Of Forensic Psychology* 16(4):5-14.

Skolnick AS, Skolnick JH (1999) Family Transition. USA: Addison-Wesley Longman

Southwick SM, Charney DS (2012) The science of resilience: implications for the prevention and treatment of depression. *Science* 5;338(6103):79-82.

Soytetur S (2005) Benlik ve Kişilerarası İletişim. Edi: Gürüz D, Temel A. İletişime Yeni Yaklaşımlar. 1. Baskı, İzmir: Nobel Basımevi.

Statstutor (2016) Pearson's Correlation

<http://www.statstutor.ac.uk/resources/uploaded/pearsons.pdf> (Erişim tarihi: 11.07.2018)

Stocker C, Ahmed K, Stall M (1997) Marital Satisfaction and Maternal Emotional Expressiveness: Links With Children's Sibling Relationships. *Social Development* 6(3)373-385

Størksen I, Røysamb E, Holmen TL, Tambs K (2006) Adolescent Adjustment and Well-Being: Effects of Parental Divorce and Distress. *Scandinavian Journal of Psychology* 47(1):75-84.

Stuart S, Noyes R (1999) Attachment and interpersonal communication in somatization. Psychosomatics 40:34-43.

Şencan B (2009) Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyi İle Sosyal Yetkinlik Beklentisi Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Telsiz M (1995) “Evli Kadınların Evlilik Öncesi Evde İş bölümüyle İlgili Beklentileri ve Mevcut Uygulamanın Karşılaştırmalı Analizi”. Kadın Araştırmaları Dergisi 3:83-93.

Torun 2011 Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry 2011; 3(3):466-482 © 2011, eISSN:1309-0674 pISSN:1309-0658

Tuncer D (2009) Türkiye’de Aile Yapısı ve Yaşam Memnuniyet Seviyelerinin Aile Yapısına Yansımaları. Yayınlanmamış Tük Uzmanlık Tezi, Türkiye İstatistik Kurumu, Edirne.

Türkaslan N Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları. Aile ve Toplum 11(3):2007

TÜİK (2017) Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2016. Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Sayı: 24642 www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24642 (Erişim tarihi: 04.03.2018)

Uşaklı H (2013) Eşinden Ayrılmış Annelerin Görüşü Açısından Çocuklarının Sorunları. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 3(2):195-208.

Uzun Ç (2013) Anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocuklarda depresyon ve sosyal becerilerin değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünal V (2013) Geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçiş sürecinde boşanma sorunu ve din. Journal of International Social Research 6(26):588-602.

Wagner DK, Brent DA (2009) Depressive Disorders and Suicide. In: Kaplan & Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry, 9th Edition (Eds: Sadock BJ, Sadock Virginia A, Ruiz P) Lippincott Williams & Wilkins, USA s:3652-3663.

Waldron KH, Joanis DE (1996) Understanding and Collaboratively Treating Parental Alienation Syndrome. American Journal of Family Law 10:121-133.

Walsh F 2012 Normal Family Process: Growing Diversity and Complexity 4:3-27

- Walzack Y, Burns S (2004)** Boşanma ve Çocuk Üzerinde Etkileri. (2. Basım). (Çev: İ Ersevim). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Warshak RA (2000)** Remarriage As a Trigger Of Parental Alienation Syndrome. The American Journal of Family Therapy 28:229-241.
- Wauterickx N, Gouwy A, Bracke P (2006)** Parental Divorce and Depression: Long-Term Effects on Adult Children. Journal of Divorce & Remarriage 45(3-4):43-68.
- Whirter J Mc, Acar NV (2000)** Ergen ve Çocukla İletişim. Ankara: US-A Yayınları, Fırat Ofset.
- WHO 2004** <http://www.who.int/whr/2004/en/04.03.2018>
- WHO 2007** <http://www.who.int/whr/2007/en/04.03.2018>
- Windle M (1999)** Critical conceptual and measurement issues in the study of resilience. (Ed: Glantz, M. D. ve Johnson, J. L.) Resilience and development: Positive life adaptations. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers
- Yavuzer H (1993)** Ana, Baba ve Çocuk. 6. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yavuzer H (2000)** Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer H (2013)** Çocuk Eğitimi El Kitabı. 29. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi
- Yıldırım İ (1997)** Algılanan sosyal destek ölçeğinin geliştirilmesi güvenirliliği ve geçerliliği, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (13):81-87
- Yılmaz A (2001)** Eşler arasındaki uyum: Kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. Aile ve Toplum 4(1):4.
- Zara A (2013)** Kadınlar, Erkekler ve Çocuklar İçin Boşanma Terapisi. Ankara: İmge Kitabevi
- Zill N, Morrison DR, Coiro MJ (1993)** Long-Term Effects of Parental Divorce on Parent-Child Relationships, Adjustment, and Achievement in Young Adulthood. Journal of Family Psychology 7(1):91.
- Zimet GD, Dahlem NW, Zimet SG, Farley GK (1988)** The Multidimensional scale of perceived social support. Journal of Personality Assessment (52):30-41.

8. EKLER

Ek-1

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ GİRİŞİMSSEL OLMAYAN ARAŞTIRMALAR ETİK KURUL KARARI

ETİK KOMİSYONUN ADI	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ GİRİŞİMSSEL OLMAYAN ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
AÇIK ADRES	Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı 2. Kat İnciraltı-İZMİR
TELEFON	0 232 412 22 54-0 232 412 22 58
FAKS	0 232 412 22 43
E-POSTA	etikkurul@deu.edu.tr

BAŞVURU BİLGİLERİ	DOSYA NO:	3563-GOA
	ARAŞTIRMA	UZMANLIK TEZİ ☐ AKADEMİK AMAÇLI ☐
	ARAŞTIRMANIN AÇIK ADI	Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Polikliniğe Başvuran Ebeveynleri Boşanmış Olan ve Olmayan Çocukların Ruhsal Sorunlar, Psikolojik Sağlamlık, Öz-Kavramı ve Ebeveyn Kabul/Reddi Açısından ve Annelerinin Benlik Saygısı ve Algılanan Sosyal Destek Açısından Karşılaştırılması
	ARAŞTIRMA PROTOKOL KODU	
	SORUMLU ARAŞTIRMACI ÜNVANI/ADI/SOYADI ve UZMANLIK ALANI	Prof.Dr.Şahbal ARAS Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Hastalıkları A.D
	DESTEKLEYİCİ VE AÇIK ADRESİ	-
	DESTEKLEYİCİNİN YASAL TEMSİLCİSİ VE ADRESİ	-
	ARAŞTIRMAYA KATILAN MERKEZLER	TEK MERKEZ ☒ ÇOK MERKEZLİ ☐

DEĞERLENDİRİLEN BELGELER	Belge Adı	Tarihi	Versiyon Numarası	Dili		
	ARAŞTIRMA PROTOKOLÜ	Mevcut		Türkçe ☒	İngilizce ☐	Diğer ☐
	ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ LİTERATÜR	Mevcut		Türkçe ☐	İngilizce ☒	Diğer ☐
	BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU	Mevcut		Türkçe ☒	İngilizce ☐	Diğer ☐
	OLGU RAPOR FORMU	Mevcut		Türkçe ☒	İngilizce ☐	Diğer ☐

KARAR BİLGİLERİ	Karar No:2017/22-20	Tarih:14.09.2017
	Prof.Dr.Şahbal ARAS'ın sorumlusu olduğu “Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Polikliniğe Başvuran Ebeveynleri Boşanmış Olan ve Olmayan Çocukların Ruhsal Sorunlar, Psikolojik Sağlamlık, Öz-Kavramı ve Ebeveyn Kabul/Reddi Açısından ve Annelerinin Benlik Saygısı ve Algılanan Sosyal Destek Açısından Karşılaştırılması” isimli klinik araştırmaya ait başvuru dosyası ve ilgili belgeler araştırmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş, etik açıdan çalışmanın gerçekleştirilmesinin uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.	
ETİK KURUL BİLGİLERİ		
ÇALIŞMA ESASI	Dokuz Eylül Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu İşleyiş Yönergesi İyi Klinik Uygulamaları Kılavuzu	
ETİK KURUL ÜYELERİ		

Unvanı/Adı/Soyadı	Uzmanlık Alanı	Kurumu	Cinsi yet	Araştırma ile ilişkili mi?		İmza
Prof.Dr.Banu ÖNVURAL (Başkan)	Tıbbi Biyokimya	DEU Tıp Fakültesi Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı	Kadın	E ☐	H ☒	
Prof.Dr.Ş.Reyhan UÇKU (Başkan Yardımcısı)	Halk Sağlığı	DEU Tıp Fakültesi Halk Sağlığı A.D.	Kadın	E ☐	H ☒	
Prof.Dr.Nejat SARIOSMANOĞLU	Kalp Damar Cerrahisi	DEU Tıp Fakültesi Kalp Damar Cerrahisi Anabilim Dalı	Erkek	E ☐	H ☒	
Prof.Dr.Sevinç ERASLAN	Endokrinoloji	DEU Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı	Kadın	E ☐	H ☒	
Prof.Dr.Ayşe Aydan ÖZKÜTÜK	Tıbbi Mikrobiyoloji	DEU Tıp Fakültesi Tıbbi Mikrobiyoloji Anabilim Dalı	Kadın	E ☐	H ☒	Katılamadı
Prof.Dr.Müge KIRAY	Fizyoloji	DEU Tıp Fakültesi Fizyoloji Anabilim Dalı	Kadın	E ☐	H ☒	
Prof.Dr.Sevda ÖZKARDEŞLER	Anesteziyoloji	DEU Tıp Fakültesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon A.D.	Kadın	E ☐	H ☒	
Prof.Dr.Sülen SARIOĞLU	Patoloji	DEU Tıp Fakültesi Tıbbi Patoloji A.D	Kadın	E ☐	H ☒	
Prof.Dr.Bilge KARA	Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon	DEU Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon-Yüksek Okulu	Kadın	E ☐	H ☒	
Prof.Dr.Sefa KIZILDAĞ	Tıbbi Biyoloji ve Genetik	DEU Tıp Fakültesi Tıbbi Biyoloji ve Genetik A.D	Erkek	E ☐	H ☒	Katılamadı
Prof.Dr.Ayhan ABACI	Pediyatrik Endokrinoloji ve Metabolizma Hastalıkları	DEU Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı	Erkek	E ☐	H ☒	Katılamadı
Doç.Dr.M.Aylin ARICI	Tıbbi Farmakoloji	DEU Tıp Fakültesi Tıbbi Farmakoloji Anabilim Dalı	Kadın	E ☐	H ☒	Katılamadı
Doç.Dr.Murat BEKTAŞ	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği	DEU Hemşirelik Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği	Erkek	E ☐	H ☒	
Uzm.Dr.Ahmet Can BİLGİN	Hukuk	DEU Tıp Tarihi ve Etik A.D	Erkek	E ☐	H ☒	
Mehmet Erhan ÖZKUL	Sağlık mensubu olmayan üye	D.E.U Tıp Fakültesi İdari Mali İşler	Erkek	E ☐	H ☒	

Ek-2

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU (ANNE)

Çocukluk çağının ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin, insanın psikolojik ve sosyal gelişimi açısından son derece önemli olduğu bilinmektedir. Anne ve babanın boşanması hem çocuklar hem de ebeveynler için oldukça zor ve stresli bir süreçtir. Bu araştırmada, boşanmış olan ailelerin bu stresli süreçte yaşadıkları sorunları anlayabilmek için **boşanmış** ve **boşanmamış** olan ailelerdeki çocukların ve onların ailelerinin bir takım özelliklerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Bu araştırmada çocuğunuzla ve sizinle bir görüşme yapılacak; hem çocuğunuzdan hem de sizde, size verilen ölçekleri doldurmanız istenecektir.

Bu araştırmada yer almanız için öngörülen toplam süre 2 saat kadardır.

Araştırmaya katılıp katılmama kararı tamamen size aittir. Eğer araştırmaya katılmaya karar vererseniz imzalamanız için size bu ‘Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu’ verilecektir. Araştırmadan herhangi bir zamanda ayrılmakta özgürsünüz. Araştırmacı çalışma programını aksatmanız vb. nedenlerle, bilginiz dâhilinde ya da isteğiniz dışında, sizi araştırmadan çıkarabilir.

Araştırmaya katılan gönüllü, istediği takdirde araştırma ekibinden, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı’nda görev yapan Dr. Emin Çağlar ile araştırma kapsamındaki konulara yönelik ilişki kurabilir. Araştırma giderleri, hastanın kendisine veya sosyal güvenlik kurumlarına hiçbir şekilde yüklenmeyecektir. Araştırmadan elde edilen verilerde gönüllünün kimliği gizli tutulacak, kamuoyuna açıklanmayacaktır. Araştırma sonuçlarının bilimsel bir dergide yayımlanması halinde dahi, gönüllünün kimliği gizli tutulacaktır.

Yukarıda yazılı olan, gönüllüye (bana) araştırmadan önce verilmesi gereken bilgileri okudum. Gerek duyduğum konularda sorular yöneltmemeye izin verilerek, bu araştırma hakkında bana yazılı ve sözlü açıklamalar yapıldı. Bu koşullarda söz konusu klinik araştırmaya kendi rızamla, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

GÖNÜLLÜNÜN (ANNE)

Adı Soyadı:

Adresi:

Telefonu:

Tarih:

İmzası:

AÇIKLAMAYI YAPAN ARAŞTIRMACININ

Adı Soyadı: Dr. Emin ÇAĞLAR

Tel: 232 412 35 51

Tarih:

İmzası:

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU (ÇOCUK)

Çocukluk çağının ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin, insanın psikolojik ve sosyal gelişimi açısından son derece önemli olduğu bilinmektedir. Anne ve babanın boşanması hem çocuklar hem de ebeveynler için oldukça zor ve stresli bir süreçtir. Bu araştırmada, boşanmış olan ailelerin bu stresli süreçte yaşadıkları sorunları anlayabilmek için **boşanmış** ve **boşanmamış** olan ailelerdeki çocukların ve onların ailelerinin bir takım özelliklerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Bu araştırmada annenle ve seninle bir görüşme yapılacaktır; hem annenden hem de senden size verilen ölçekleri doldurmanız istenecektir.

Bu araştırmada yer almanız için öngörülen toplam süre 2 saat kadardır.

Araştırmaya katılıp katılmama kararı tamamen sana aittir. Eğer araştırmaya katılmaya karar verersen imzalaman için sana bu ‘Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu’ verilecektir. Araştırmadan herhangi bir zamanda ayrılmakta özgürsün. Araştırmacı çalışma programını aksatmanız vb. nedenlerle, bilgin dâhilinde ya da isteğin dışında, seni araştırmadan çıkarabilir.

Araştırmaya katılan gönüllü, istediği takdirde araştırma ekibinden, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı’nda görev yapan Dr. Emin Çağlar ile araştırma kapsamındaki konulara yönelik ilişki kurabilir. Araştırma giderleri, hastanın kendisine veya sosyal güvenlik kurumlarına hiçbir şekilde yüklenmeyecektir. Araştırmadan elde edilen verilerde gönüllünün kimliği gizli tutulacak, kamuoyuna açıklanmayacaktır. Araştırma sonuçlarının bilimsel bir dergide yayımlanması halinde dahi, gönüllünün kimliği gizli tutulacaktır.

Yukarıda yazılı olan, gönüllüye (bana) araştırmadan önce verilmesi gereken bilgileri okudum. Gerek duyduğum konularda sorular yöneltmeme izin verilerek, bu araştırma hakkında bana yazılı ve sözlü açıklamalar yapıldı. Bu koşullarda söz konusu klinik araştırmaya kendi rızamla, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

GÖNÜLLÜNÜN (ÇOCUK)

Adı Soyadı:

Adresi:

Telefonu:

Tarih:

İmzası:

AÇIKLAMAYI YAPAN ARAŞTIRMACININ

Adı Soyadı: Dr. Emin ÇAĞLAR

Tel: 232 412 35 51

Tarih:

İmzası:

VELİ/VASİNİN

Adı Soyadı: Adresi:

Telefonu:

Tarih:

İmzası:

Ek-3

DEÜTF ÇOCUK VE ERGEN RUH SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI AD OKUL ÇAĞI (5-18 yaş) DEĞERLENDİRME FORMU

Tarih : / / 200..	Saat : :	Değerlendiren Hekim:
Hastanın Adı Soyadı:		Doğum tarihi : / /
Sağlık Güvencesi: ☐ Yok ☐ Yeşil kart ☐ Var.....		Okulu-sınıfı:
Önceden psikiyatrik izlem: ☐ Yok ☐ Var (☐ DEÜ ÇEP ☐ Diğer		
Yaşadığı koşullar: ☐ A ve B ile ☐ A ile ☐ B ile ☐ Yakınlarla..... ☐ Kurumda ☐ Diğer		
Ailenin aylık toplam geliri:		
Aile bireyleri:	<u>Doğum yılı</u>	<u>Yaşı</u>
Anne (.....)		
Baba (.....)		
Kardeşler		
		
		

YAKINMA ve ÖYKÜ:

Kendisine göre:

Bakım verene göre:

Süresi:
 Başlama şekli: ☐ Ani ☐ Yaşam olayı sonrası ☐ Sinsi ☐ Diğer
 Hangi durumlarda sorun şiddetleniyor?
 Hangi ortamlarda sorun belirgin? ☐ Evde ☐ Okulda ☐ Sokakta ☐ Diğer.....
 Önceki iyileştirme denemeleri: Çocuğun:
 Ailenin:

ÖZGEÇMİŞ:

Gebelik: ☐ N ☐ Patolojik:..... ☐ İnfertilite ☐ Kayıpla sonuçlanan gebelik
 Doğum öyküsü: ☐ NSVD ☐ Sezaryen ☐ Diğer:.....
☐ Preterm ☐ Term ☐ Postterm ☐ Doğum ağırlığı:
 Doğum sonrası: Yürüme yaşı: Konuşma yaşı: Tuvalet eğitimi yaşı:
 Bebeklik dönemi: Mizaç özellikleri:
☐ Uyku sorunu ☐ Yeme sorunu ☐ Dışa atım sorunu

Önemli nörolojik hastalık: ☐ Yok ☐ Var
 Önemli kaza yada travma: ☐ Yok ☐ Var
 Geçirilmiş operasyon: ☐ Yok ☐ Var
 Önemli tıbbi hastalık: ☐ Yok ☐ Var

Varsa kullandığı ilaçlar:

Alışkanlıklar : ☐ Sigara (miktar/sıklık):
☐ Alkol (miktar/sıklık):
☐ Madde (hangisi/miktar/sıklık/en son neyi-ne zaman kullandı):

Akranla ilişki sorunu: ☐ Yok ☐ Var İstismar öyküsü: ☐ Yok ☐ Var

Okul/iş durumu: ☐ Başarılı ☐ Orta ☐ Başarısız ☐ Devamsız ☐ Diğer

Öğretmenle ilişki sorunu: ☐ Yok ☐ Var Ders çalışma alışkanlığı sorunu: ☐ Yok ☐ Var

Suç davranışı: ☐ Yok ☐ Var Hayvanlara/eşyalara zarar verme: ☐ Yok ☐ Var

Kendine zarar verme davranışı: ☐ Yok ☐ Var

Özkıyım düşünceleri: ☐ Yok ☐ Var

Özkıyım girişimi: ☐ Yok ☐ Bu başvuru sırasında var ☐ Geçmişte var

Geçmişte özkıyım girişimleri varsa ne zaman ve hangi yöntemlerle olmuş?

Önceki girişimlerinde nasıl ve ne düzeyde yardım almış? (hastaneye başvuru, psikiyatrik yardım alma vb.)

Özkıyım girişimi varsa en son girişim: Nasıl gerçekleşmiş?

En son özkıyım girişimi öncesi plan: ☐ Yok ☐ Var Ümitsizlik: ☐ Yok ☐ Var

Girişim öncesi bir günden uzun süreyle özkıyımla ilgili düşünme: ☐ Yok ☐ Var

Önceden özkıyım tehdidi veya uyarı davranışları: ☐ Yok ☐ Var Pişmanlık: ☐ Yok ☐ Var

Ölümcül araçlara ulaşılabilir (evde silah?): ☐ Yok ☐ Var Girişimde dürtüsellik: ☐ Yok ☐ Var

Özkıyım girişimi sonrası haber verme/yardım arama: ☐ Yok ☐ Var

SOYGECMİS:

Ailede fiziksel hastalığı olan bireyler: ☐ Yok ☐ Var

Ailede ruhsal hastalığı olan bireyler: ☐ Yok ☐ Var

Ailede ilişki sorunu: ☐ Yok ☐ Var (☐ Anneyle ☐ Babayla ☐ Anne ve baba arası ☐ Diğer

Ailede şiddet: ☐ Yok ☐ Var (☐ Anneden ☐ Babadan ☐ Anne ve baba arası ☐ Diğer

RUHSAL DURUM MUAYENESİ :

Genel görünüm: ☐ normal ☐ zayıf ☐ obes ☐ yaşından küçük ☐ kendine bakım↓ ☐ kendine bakım↑ ☐ diğer

Genel davranış: ☐ normal ☐ ayrılma güçlüğü ☐ yavaşlama ☐ hiperaktivite ☐ impulsivite ☐ introvert özellikler

☐ göz teması azlığı ☐ negativizm ☐ istemsiz hareketler ☐ diğer

Dil ve konuşma: ☐ normal ☐ yaşının gerisinde ☐ hızlı ☐ yavaş ☐ kekeleme ☐ artikülasyon bzk ☐ şive ☐ mutizm ☐ diğer...

Affekt: ☐ normal ☐ anksiyöz ☐ depresif ☐ elave ☐ künt ☐ uygunsuz ☐ labil ☐ irritabl ☐

Duygudurum: ☐ ötimik ☐ anksiyöz ☐ depresif ☐ irritabl ☐ manik/öforik ☐

Bilişsel Yetiler: Bilinç: ☐ açık ☐ bulanık ☐ kapalı Yönelim: ☐ tam ☐ bozuk (☐ yer ☐ kişi ☐ zaman)

Dikkat: ☐ normal ☐ azalmış ☐ artmış Bellek: ☐ normal ☐ bozuk: anlık- yakın- uzak ☐ diğer

Algılama: ☐ normal ☐ halüsinasyon ☐ illüzyon ☐ depersonalizasyon ☐ derealizasyon ☐ diğer

Zeka: ☐ normal ☐ mental retarde (.....) ☐ sınır ☐ yüksek Yargılama: ☐ normal ☐ bozuk

Gerçeği değerlendirme: ☐ normal ☐ bozuk Düşünme süreci: ☐ normal ☐ hızlı ☐ yavaş

Düşünme içeriği: ☐ sanrı ☐ obsesyon ☐ fobi ☐ suisidalite ☐ diğer:

ÖN TANI:

SONUÇ :

☐ Organik tetkik

☐ Görüşme önerilerle sonlandırıldı

☐ Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Servisine yatış

☐ Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Polikliniğine devam

=> ☐ Acil ☐ Öncelikli ☐ Rutin

☐ WISC-R ☐ Gelişim testi

☐ Sevk edildi

☐ Konsültasyon istendi

☐ İlaç tedavisi düzenlendi. => Önerilen ilaç(lar) ve dozu

Ek-4

KİŞİSEL BİLGİ FORMU (ANNE)

Adı: _____ _ _ _ / _ _ / _ _ _ _

1. Çocuğunuzun babasıyla ne zaman evlendiniz? _ _ / _ _ / _ _ _ _

2. Çocuğunuzun babası ile evliliğiniz kaçınıcı evliliğiniz (idi)? _____

3. Çocuğunuzun babasının kaçınıcı evliliği (idi) ? _____

4. Kiracı mısınız? () Evet () Hayır

5. Arabanız var mı? () Var () Yok

6. Çocuğunuzla ilgili önemli kararları daha çok kim alır?

() Ben () Babası () İkimiz birlikte alırız _____

7. Sizce, evliliğinizin çocuğunuz üzerinde nasıl bir etkisi var (idi)?

() Olumlu () Olumsuz () Olumlu ya da olumsuz bir etkisi yok. _____

8. Sizin, çocuğunuzla ilişkiniz nasıl?

() Çok iyi () İyi () Bazen iyi, bazen kötü () İyi değil _____

9. Sizce, babası çocuğunuzla ne kadar ilgileniyor?

() Çok () Biraz () Az () Hiç _____

10. Çocuğunuzun babası çocuk konusunda size ne kadar destek oluyor? (Maddi desteğin dışında)

() Çok () Biraz () Az () Hiç _____

11. Çocuğunuzun babası ile tartıştığınız veya kavga ettiğiniz oluyor mu?

() Sık sık () Bazen () Hemen hemen hiç olmuyor _____

12. Çocuğunuzla ilgili konular yüzünden babasıyla aranızda sorun çıkıyor mu?

() Sık sık () Bazen () Hemen hemen hiç çıkmıyor _____

13. Çocuğunuzun babasının size sözel veya fiziksel olarak saldırdığı oluyor mu?

() Sık sık () Bazen () Hiç olmuyor _____

14. Genel olarak düşünecek olursanız, çocuğunuzun babası, çocuklar konusunda üzerine düşen sorumlulukları alıyor mu?

() Evet () Biraz alıyor () Hiç almıyor _____

15. Çocuğunuzun babası çocuğunuza karşı nasıl bir babadır?

() Çok iyi () İyi () Kötü () Çok kötü _____

16. Babasının çocuğumuzu sevmediğini düşünüyorum.

() Evet () Hayır _____

17. Babası, çocuğumuzu üzecek, zarar verecek davranışlarda bulunuyor.

() Evet () Hayır _____

18. Babası, çocuğumuz ile vakit geçirmek istiyor; ama o, babasıyla vakit geçirmek istemiyor.

() Evet () Hayır _____

19. Çocuğumuz babasıyla yeterince iyi vakit geçirmiyor.

() Evet () Hayır _____

20. Babası, hem beni hem de çocuğumuzu terk edebilir / etti.

() Evet () Hayır _____

21. Çocuğumuz babasını sevmiyor.

() Evet () Hayır _____

22. Çocuğumuz babasıyla tartışmakta ve ona kötü davranmakta haklıdır.

() Evet () Hayır _____

23. Çocuğumuzun babasıyla vakit geçirmesini zarar gördüğü için istemiyorum.

() Evet () Hayır _____

24. Çocuğumuz babasıyla vakit geçirmek istemiyor.

() Evet () Hayır _____

25. Çocuğum beni çok sever, benden ayıramaz.

() Evet () Hayır _____

26. Çocuğumun babasının ailesi (babaanne, dede, amca, hala) çocuğumuzu sevmiyor.

() Evet () Hayır _____

27. Çocuğumun babasının ailesi çocuğumuza kötü davranıyor.

() Evet () Hayır _____

Çocuğunuzun babasından boşandıysanız:

28. Çocuğunuzun babasıyla ne zaman boşandınız? __ / __ / ____

29. Boşanmadan önce eşinizle ayrı yaşadığınız bir dönem oldu mu, olduysa ne kadar sürdü??

() Hayır () Evet _____ ay.

30. Çocuğunuzun babası şu anda evli mi? () Evet () Hayır () Bilmiyorum

31. Boşandıktan sonra (şimdi) nerede yaşıyorsunuz?

☐ Ailemle birlikte yaşıyorum

☐ Çocuklarımla birlikte ayrı bir evde yaşıyorum

☐ Diğer (_____)

32. Çocuklarınızdan kaçısı sizinle birlikte yaşıyor? _____

33. Ayrılmış olduğunuz eşinizden olan çocuklarınızın velayeti kimde?

☐ Bende

☐ Eşimde

☐ Diğer (Lütfen yazınız: _____)

33. Boşanmayı daha çok kim istedi?

☐ Ben istedim

☐ Eşim istedi

☐ İkimiz de birlikte istedik

34. Maddi açıdan, evli olduğum döneme göre şimdi:

☐ Daha rahatım ☐ Daha sıkıntılıyım ☐ Bir fark yok

35. Sizce, boşanmanızın çocuğunuz üzerinde nasıl bir etkisi oldu?

☐ Olumlu

☐ Olumsuz

☐ Olumlu veya olumsuz bir etkisi olmadı.

☐ Diğer (Lütfen yazınız: _____)

36. Boşanmanızın çocuğumuz üzerindeki olumsuz etkileri:

☐ Halen devam ediyor

☐ Azaldı ama bitmedi

☐ Hemen hemen hiç kalmadı

☐ Boşanmanızın çocuğumuz üzerinde hiçbir olumsuz etkisi olmadı.

KİŞİSEL BİLGİ FORMU (ÇOCUK)

Adı: _____

__/__/__

1. Sence, çocukluğun nasıl geçiyor?

- ☐ Çok iyi
☐ Ne iyi, ne de kötü
☐ Kötü

2. Daha küçükken kendini en çok kime yakın hissederdin?

- ☐ Anneme
☐ Babama
☐ Başka (lütfen kim olduğunu yaz) _____

3. Annenle ilişkin nasıl? _____

- ☐ Çok iyi
☐ İyi
☐ İyi değil
☐ Hiç iyi değil

4. Babanla ilişkin nasıl? _____

- ☐ Çok iyi
☐ İyi
☐ İyi değil
☐ Hiç iyi değil

5. Sence, annenle babanın arası nasıl? _____

- ☐ Çok iyi ☐ iyi ☐ Kötü ☐ Çok kötü

6. Annenle baban ne sıklıkta tartışır?

- ☐ Sürekli ☐ Haftada birkaç kez ☐ Ayda birkaç kez ☐ Nadiren ☐ Hiç

7. Annenle babanın ilişkisinden memnun musun? _____

- ☐ Memnunum ☐ Biraz memnunum ☐ Memnun değilim

8. Sence, annenle babanın arasında sorunlar var mı? _____

- ☐ Evet ☐ Hayır

9. Eğer annenle babanın arasında sorunlar varsa, bu durum seni nasıl etkiliyor?

- ☐ Yok
☐ Üzüyor
☐ Sinirlendiriyor
☐ Endişelendiriyor
☐ Diğer _____

10. Babanın seni terk edeceğini düşünüyor musun?

- ☐ Evet ☐ Hayır

11. Anneni kaybetmekten çok korkuyor musun?

- ☐ Evet ☐ Hayır

12. Annenle ilişkinde nasıl hissediyorsun?

☐ Memnunum ☐ Biraz memnunum ☐ Memnun değilim ☐ Diğer _____

13. Annen seninle ne kadar ilgileniyor?

☐ Çok ilgileniyor ☐ Biraz ilgileniyor ☐ Hiç ilgilenmiyor

14. Annenin seni sevmediğini düşünüyor musun?

☐ Evet düşünüyorum ☐ Hayır düşünmüyorum

15. Annen seni üzecek, sana zarar verecek davranışlarda bulunuyor mu?

☐ Evet. Bunlar _____ ☐ Hayır

16. Annenle yeterince iyi zaman geçiriyor musun?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Annem benimle zaman geçirmek istiyor, ben reddediyorum.

17. Annenle sık sık tartışır mısınız?

☐ Evet ☐ Hayır

18. Annenle tartışma sonrası hiç pişmanlık duyar mısın?

☐ Evet ☐ Hayır

19. Babanla ilişkinde nasıl hissediyorsun?

☐ Memnunum ☐ Biraz memnunum ☐ Memnun değilim ☐ Diğer _____

20. Baban seninle ne kadar ilgileniyor?

☐ Çok ilgileniyor ☐ Biraz ilgileniyor ☐ Hiç ilgilenmiyor

21. Babanın seni sevmediğini düşünüyor musun?

☐ Evet düşünüyorum ☐ Hayır düşünmüyorum.

22. Baban seni üzecek, bana zarar verecek davranışlarda bulunuyor mu?

☐ Evet. Bunlar _____ ☐ Hayır

23. Babanla birlikte yeterince iyi zaman geçiriyor musun?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Babam benimle zaman geçirmek istiyor, ben reddediyorum.

24. Babanla sık sık tartışır mısınız?

☐ Evet ☐ Hayır

25. Babanla tartışma sonrası hiç pişmanlık duyar mısın?

☐ Evet ☐ Hayır

Anneler ile babalar boşandılar ise:

26. Annelerle babalar boşandıklarında nasıl hissettin?

☐ Üzgün ☐ Sinirli ☐ Endişeli ☐ Diğer: _____

27. Annelerle birlikte yaşamaktan dolayı nasıl hissediyorsun?

☐ Çok memnunum ☐ Biraz memnunum ☐ Hiç memnun değilim

☐ Diğer: _____

28. Sence, annelerle babaların arası şimdi nasıl?

☐ Çok iyi ☐ iyi ☐ Kötü ☐ Çok kötü ☐ Bilmiyorum

☐ Diğer: _____

29. Anneler, senin babanla görüşmenden memnun kalıyor mu?

☐ Evet

☐ Hayır

☐ Bilmiyorum

☐ Babamla hiç görüşmüyorum

30. Annelerle babaların ayrı olmasına alışabildin mi?

☐ Evet ☐ Hayır

31. Boşandıkları için annelerle babana kırgın veya kızgın mısın?

☐ Evet ☐ Hayır

32. Annelerle babalar boşandıkları için hala üzüyor musun?

☐ Evet ☐ Hayır

33. Anneler boşanmış olduklarını sana hissettirmemek için elinden geleni yapar mı?

☐ Evet ☐ Hayır

34. Babalar boşanmış olduklarını sana hissettirmemek için elinden geleni yapar mı?

☐ Evet ☐ Hayır

35. Babanla görüşüyor musun?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Babam benimle görüşmek istiyor, ben reddediyorum.

36. Babamın beni terk ettiğini düşünüyorum

☐ Evet ☐ Hayır

37. Babamla görüştüğümde annemin kırılaacağını, üzüleceğini düşünüyorum.

☐ Evet ☐ Hayır

38. Annemi de kaybetmekten çok korkuyorum.

☐ Evet ☐ Hayır

39. Babamın ailesi (babaanne, dede, hala, amca) beni sevmiyor.

☐ Evet ☐ Hayır

40. Babamın ailesi bana kötü davranıyor.

☐ Evet ☐ Hayır

Ek-5

ÇOCUKLAR İÇİN ÖZ KAVRAMI ÖLÇEĞİ

KENDİM HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİM

AÇIKLAMA: Aşağıda 80 cümle var. Bunlardan sizi tanımlayanları evet, Tanımlamayanları ise hayır ile cevaplandırın. Bazı cümlelerde karar vermek zor olabilir. Yine de lütfen bütün cümleleri cevaplandırın. Aynı cümleyi hem evet, hem hayır şeklinde işaretlemeyin. Unutmayın cümledeki ifade genellikle sizi anlatıyorsa “evet”, genellikle sizi anlatmıyorsa “hayır” olarak işaretlemeniz beklenmektedir.

1	İyi resim çizerim	Evet ☐	Hayır ☐
2	Okul ödevlerimi bitirmem uzun sürer	Evet ☐	Hayır ☐
3	Ellerimi kullanmada becerikliyimdir	Evet ☐	Hayır ☐
4	Okulda başarılı bir öğrenciyim	Evet ☐	Hayır ☐
5	Aile içinde önemli bir yerim vardır	Evet ☐	Hayır ☐
6	Sınıf arkadaşlarım benimle alay ediyorlar	Evet ☐	Hayır ☐
7	Mutluyum	Evet ☐	Hayır ☐
8	Çoğunlukla neşesizim	Evet ☐	Hayır ☐
9	Akıllıyım	Evet ☐	Hayır ☐
10	Öğretmenler derse kaldırınca heyecanlanırım	Evet ☐	Hayır ☐
11	Dış görünüşüm beni rahatsız ediyor	Evet ☐	Hayır ☐
12	Genellikle çekingenim	Evet ☐	Hayır ☐
13	Arkadaş edinmekte güçlük çekiyorum	Evet ☐	Hayır ☐
14	Büyüdüğümde önemli bir kimse olacağım	Evet ☐	Hayır ☐
15	Aileme sorun yaratırım	Evet ☐	Hayır ☐
16	Kuvvetli sayılırım	Evet ☐	Hayır ☐
17	Sınavlardan önce heyecanlanırım	Evet ☐	Hayır ☐
18	Okulda terbiyeli, uyumlu davranırım	Evet ☐	Hayır ☐
19	Herkes tarafından pek sevilen biri değilim	Evet ☐	Hayır ☐
20	Parlak, güzel fikirlerim vardır	Evet ☐	Hayır ☐
21	Genellikle kendi dediklerimin olmasını isterim	Evet ☐	Hayır ☐
22	İstediğim bir şeyden kolayca vazgeçerim	Evet ☐	Hayır ☐
23	Müzikte iyiyim	Evet ☐	Hayır ☐
24	Hep kötü şeyler yaparım	Evet ☐	Hayır ☐
25	Evde çoğu zaman huysuzluk ederim.	Evet ☐	Hayır ☐
26	Sınıf arkadaşlarım beni sayarlar	Evet ☐	Hayır ☐
27	Sinirli biriyim	Evet ☐	Hayır ☐
28	Gözlerim güzeldir	Evet ☐	Hayır ☐
29	Derse kalktığımda bildiklerimi sıkılmadan anlatırım	Evet ☐	Hayır ☐
30	Derslerde sık sık hayal kurarım	Evet ☐	Hayır ☐
31	(Kardesiniz varsa) Kardeş(ler)ime sataşırım	Evet ☐	Hayır ☐
32	Arkadaşlarım fikirlerimi beğenirler.	Evet ☐	Hayır ☐
33	Basım sık sık belaya girer	Evet ☐	Hayır ☐
34	Evde büyüklerimin sözünü dinlerim	Evet ☐	Hayır ☐
35	Sık sık üzülür meraklanırım	Evet ☐	Hayır ☐
36	Ailem benden çok şey bekliyor	Evet ☐	Hayır ☐
37	Halimden memnunum	Evet ☐	Hayır ☐
38	Evde ve okulda pek çok şeyin dışında bırakıldığımı	Evet ☐	Hayır ☐

	hissediyorum.		
39	Saçlarım güzeldir.	Evet ☐	Hayır ☐
40	Çoğu zaman okul faaliyetlerine gönüllü olarak katılırım	Evet ☐	Hayır ☐
41	Şimdiki halimden daha başka olmayı isterdim	Evet ☐	Hayır ☐
42	Geceleri rahat uyurum	Evet ☐	Hayır ☐
43	Okuldan hiç hoşlanmıyorum	Evet ☐	Hayır ☐
44	Arkadaşlar arasında oyunlara katılmak için bir seçim yapılırken, en son seçilenlerden biriyim	Evet ☐	Hayır ☐
45	Sık sık hasta olurum	Evet ☐	Hayır ☐
46	Başkalarına karşı iyi davranmam	Evet ☐	Hayır ☐
47	Okul arkadaşlarım güzel fikirlerim olduğunu söyler	Evet ☐	Hayır ☐
48	Mutsuzum	Evet ☐	Hayır ☐
49	Çok arkadaşım var	Evet ☐	Hayır ☐
50	Neşeliyim	Evet ☐	Hayır ☐
51	Pek çok şeye aklım ermez	Evet ☐	Hayır ☐
52	Yakışıklıyım/güzelim	Evet ☐	Hayır ☐
53	Hayat dolu bir insanım	Evet ☐	Hayır ☐
54	Sık sık kavgaya karışırım	Evet ☐	Hayır ☐
55	Erkek arkadaşlarım arasında sevilirim	Evet ☐	Hayır ☐
56	Arkadaşlarım bana sık sık sataşırlar	Evet ☐	Hayır ☐
57	Ailemi düş kırıklığına uğrattım	Evet ☐	Hayır ☐
58	Hoş bir yüzüm var	Evet ☐	Hayır ☐
59	Evde hep benle uğraşırlar	Evet ☐	Hayır ☐
60	Oyunlarda ve sporda başı hep ben çekerim	Evet ☐	Hayır ☐
61	Ne zaman bir şey yapmaya kalksam bir şey ters gider	Evet ☐	Hayır ☐
62	Hareketlerimde hantal ve beceriksizim	Evet ☐	Hayır ☐
63	Oyunda ve sporda oynamak yerine seyredirim	Evet ☐	Hayır ☐
64	Öğrendiklerimi çabuk unuturum	Evet ☐	Hayır ☐
65	Herkesle iyi geçinirim	Evet ☐	Hayır ☐
66	Çabuk kızarım	Evet ☐	Hayır ☐
67	Kız arkadaşlarım arasında sevilirim	Evet ☐	Hayır ☐
68	Çok okurum	Evet ☐	Hayır ☐
69	Bir grup ile birlikte çalışmaktansa tek başıma çalışmaktan hoşlanırım	Evet ☐	Hayır ☐
70	(Kardeşiniz varsa) Kardeş(ler)imi severim	Evet ☐	Hayır ☐
71	Vücutça güzel sayılırım	Evet ☐	Hayır ☐
72	Sık sık korkuya kapılırım	Evet ☐	Hayır ☐
73	Her zaman bir şeyler düşürür ve kırarım	Evet ☐	Hayır ☐
74	Güvenilir bir kimseyim	Evet ☐	Hayır ☐
75	Başkalarından farklıyım	Evet ☐	Hayır ☐
76	Kötü şeyler düşünürüm	Evet ☐	Hayır ☐
77	Kolay ağlarım	Evet ☐	Hayır ☐
78	İyi bir insanım	Evet ☐	Hayır ☐
79	İşler hep benim yüzümden ters gider	Evet ☐	Hayır ☐
80	Şanslı bir kimseyim	Evet ☐	Hayır ☐

Ek-6

ANNE KABUL RED ÖLÇEĞİ (KISA FORM)

Çocuk/Ergen EKRÖ (Kısa Form)

Yönerge: Bu sayfada anne-çocuk ilişkisini içeren ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadelerin annenizin size olan davranışlarına uygun olup olmadığını düşünün. Her ifadeyi okuduktan sonra o ifade annenizin size karşı davranışları konusunda ne kadar doğruysa, “Hemen hemen her zaman doğru”, “Bazen doğru”, “Nadiren doğru” veya “Hiçbir zaman doğru değil” şeklinde işaretleyiniz.

ÖRNEK:

ANNEM	ANNEM İÇİN DOĞRU		ANNEM İÇİN DOĞRU DEĞİL	
	Hemen hemen her zaman doğru (4)	Bazen Doğru (3)	Nadiren Doğru (2)	Hemen hemen hiçbir zaman doğru değil (1)
Ben hiç yokmuşum gibi davranır	☒	☐	☐	☐

Çocuk EKRÖ-Anne (Kısa Form)

ANNEM	ANNEM İÇİN DOĞRU		ANNEM İÇİN DOĞRU DEĞİL	
	Hemen hemen her zaman doğru (4)	Bazen Doğru (3)	Nadiren Doğru (2)	Hemen hemen hiçbir zaman doğru değil (1)
1 Benim hakkımda güzel şeyler söyler.	☐	☐	☐	☐
2 Bana hiç ilgi göstermez.	☐	☐	☐	☐

3	Benim için önemli olan şeyleri anlatabilmemi kolaylaştırır.	☐	☐	☐	☐
4	Hak etmediğim zaman bile bana vurur.	☐	☐	☐	☐
5	Beni büyük bir baş belası olarak görür.	☐	☐	☐	☐
6	Kızdığı zaman beni cezalandırır.	☐	☐	☐	☐
7	Sorularımı cevaplayamayacak kadar meşguldür.	☐	☐	☐	☐
8	Benden hoşlanmıyor gibi.	☐	☐	☐	☐
9	Yaptığım şeylerle gerçekten ilgilenir.	☐	☐	☐	☐
10	Bana bir sürü kırıcı şey söyler.	☐	☐	☐	☐
11	Ondan yardım istediğimde beni duymazlıktan gelir.	☐	☐	☐	☐
12	Bana istenilen ve ihtiyaç duyulan biri olduğumu hissettirir.	☐	☐	☐	☐
13	Bana çok ilgi gösterir.	☐	☐	☐	☐
14	Beni kırmak için elinden geleni yapar.	☐	☐	☐	☐
15	Hatırlaması gerekir diye düşündüğüm önemli şeyleri unuttur.	☐	☐	☐	☐
16	Eğer kötü davranırsam benden hoşlanmadığını hissettirir.	☐	☐	☐	☐
17	Bana yaptığım şeylerin önemli olduğunu hissettirir.	☐	☐	☐	☐
18	Yanlış bir şey yaptığımda beni korkutur veya tehdit eder.	☐	☐	☐	☐
19	Benim ne düşündüğüme önem verir ve düşündüklerim hakkında konuşmamdan hoşlanır.	☐	☐	☐	☐
20	Ne yaparsam yapayım, diğer çocukların benden daha iyi olduğunu hisseder.	☐	☐	☐	☐
21	Bana istenmediğimi belli eder.	☐	☐	☐	☐
22	Beni sevdiğini belli eder.	☐	☐	☐	☐
23	Onu rahatsız etmediğim sürece benimle ilgilenmez.	☐	☐	☐	☐
24	Onu rahatsız etmediğim sürece benimle ilgilenmez.	☐	☐	☐	☐

BABA KABUL-RED ÖLÇEĞİ (KISA FORM)

Yönerge: Bu sayfada baba-çocuk ilişkisini içeren ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadelerin annenizin size olan davranışlarına uygun olup olmadığını düşünün. Her ifadeyi okuduktan sonra o ifade annenizin size karşı davranışları konusunda ne kadar doğruysa, “Hemen hemen her zaman doğru”, “Bazen doğru”, “Nadiren doğru” veya “Hiçbir zaman doğru değil” şeklinde işaretleyiniz.

ÖRNEK:

BABAM	BABAM İÇİN DOĞRU		BABAM İÇİN DOĞRU DEĞİL	
	Hemen hemen her zaman doğru (4)	Bazen Doğru (3)	Nadiren Doğru (2)	Hemen hemen hiçbir zaman doğru değil (1)
Ben hiç yokmuşum gibi davranır	☒	☐	☐	☐

Çocuk EKRÖ-Baba (Kısa Form)

BABAM	BABAM İÇİN DOĞRU		BABAM İÇİN DOĞRU DEĞİL	
	Hemen hemen her zaman doğru (4)	Bazen Doğru (3)	Nadiren Doğru (2)	Hemen hemen hiçbir zaman doğru değil (1)
1 Benim hakkımda güzel şeyler söyler.	☐	☐	☐	☐
2 Bana hiç ilgi göstermez.	☐	☐	☐	☐
3 Benim için önemli olan şeyleri anlatabilmemi kolaylaştırır.	☐	☐	☐	☐

4	Hak etmediğim zaman bile bana vurur.	☐	☐	☐	☐
5	Beni büyük bir baş belası olarak görür.	☐	☐	☐	☐
6	Kızdığı zaman beni cezalandırır.	☐	☐	☐	☐
7	Sorularımı cevaplayamayacak kadar meşguldür.	☐	☐	☐	☐
8	Benden hoşlanmıyor gibi.	☐	☐	☐	☐
9	Yaptığım şeylerle gerçekten ilgilenir.	☐	☐	☐	☐
10	Bana bir sürü kırıcı şey söyler.	☐	☐	☐	☐
11	Ondan yardım istediğimde beni duymazlıktan gelir.	☐	☐	☐	☐
12	Bana istenilen ve ihtiyaç duyulan biri olduğumu hissettirir.	☐	☐	☐	☐
13	Bana çok ilgi gösterir.	☐	☐	☐	☐
14	Beni kırmak için elinden geleni yapar.	☐	☐	☐	☐
15	Hatırlaması gerekir diye düşündüğüm önemli şeyleri unuttur.	☐	☐	☐	☐
16	Eğer kötü davranırsam benden hoşlanmadığını hissettirir.	☐	☐	☐	☐
17	Bana yaptığım şeylerin önemli olduğunu hissettirir.	☐	☐	☐	☐
18	Yanlış bir şey yaptığımda beni korkutur veya tehdit eder.	☐	☐	☐	☐
19	Benim ne düşündüğüme önem verir ve düşündüklerim hakkında konuşmamdan hoşlanır.	☐	☐	☐	☐
20	Ne yaparsam yapayım, diğer çocukların benden daha iyi olduğunu hisseder.	☐	☐	☐	☐
21	Bana istenmediğimi belli eder.	☐	☐	☐	☐
22	Beni sevdiğini belli eder.	☐	☐	☐	☐
23	Onu rahatsız etmediğim sürece benimle ilgilenmez.	☐	☐	☐	☐
24	Onu rahatsız etmediğim sürece benimle ilgilenmez.	☐	☐	☐	☐

Ek-7**Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (ÇGPSÖ-12)**

		Beni hiç tanımlamıyor	Çok az tanımlıyor	Biraz tanımlıyor	Oldukça tanımlıyor	Beni tamamen tanımlıyor
1.	Hayatımda saygı duyabileceğim insanlar var.	1	2	3	4	5
2.	Eğitim almak benim için önemlidir.	1	2	3	4	5
3.	Ailem benim hakkımda birçok şeyi bilir (örneğin, arkadaşlarımla kim olduğumu, nelerden hoşlandığımı) .	1	2	3	4	5
4.	Başladığım faaliyetleri/işleri bitirmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
5.	Bir şeyler istediğim şekilde gitmediğinde, diğer insanlara ve kendime zarar vermeden bu durumu çözebilirim (örneğin, şiddete başvurmadan veya kötü şeyler söylemeden)	1	2	3	4	5
6.	Yardıma ihtiyacım olursa, nereden yardım alabileceğimi bilirim.	1	2	3	4	5
7.	Kendimi okuluma ait hissediyorum.	1	2	3	4	5
8.	Ailem zor zamanlarımda yanımdadır (örneğin hasta olduğumda veya başım sıkıştığında).	1	2	3	4	5
9.	Arkadaşlarım zor zamanlarımda yanımdadır.	1	2	3	4	5
10.	Yaşadığım toplumda bana adil bir şekilde davranılır.	1	2	3	4	5
11.	Hayatımda gelecekte kullanacağım yeteneklerimi geliştireceğim fırsatlara sahibim.	1	2	3	4	5
12.	Ailemin aile geleneklerini ve kültürünü seviyorum.	1	2	3	4	5

ROSENBERG BENLİK SAYGISI ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki cümleleri okuyarak sizin için uygun olan şıkkı işaretleyiniz

1. Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.
a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış d. Çok yanlış
2. Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.
a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış d. Çok yanlış
3. Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim.
a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış d. Çok yanlış
4. Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim.
a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış d. Çok yanlış
5. Kendime gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.
a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış d. Çok yanlış
6. Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.
a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış d. Çok yanlış
7. Genel olarak kendimden memnunum.
a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış d. Çok yanlış
8. Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.
a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış d. Çok yanlış
9. Bazen kesinlikle kendimin işe yaramadığımı düşünüyorum.
a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış d. Çok yanlış
10. Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum.
a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış d. Çok yanlış

Ek-9

Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

Aşağıda 12 cümle ve her bir cümle altında da cevaplarınızı işaretlemeniz için 1'den 7'ye kadar rakamlar verilmiştir. Her cümlede söylenenin sizin için ne kadar çok doğru olduğunu veya olmadığını belirtmek için o cümle altındaki rakamlardan yalnız bir tanesini daire içine alarak işaretleyiniz. Bu şekilde 12 cümlelerin her birine bir işaret koyarak cevaplarınızı veriniz. Lütfen hiçbir cümleyi cevapsız bırakmayınız. Sizce doğruya en yakın olan rakamı işaretleyiniz.

1. Ailem ve arkadaşlarım dışında olan ve ihtiyacım olduğunda yanımda olan bir insan (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) var.
Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.
2. Ailem ve arkadaşlarım dışında olan ve sevinç ve kederlerimi paylaşabileceğim bir insan (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) var.
Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.
3. Ailem (örneğin, annem, babam, eşim, çocuklarım, kardeşlerim) bana gerçekten yardımcı olmaya çalışır.
Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.
4. İhtiyacım olan duygusal yardımı ve desteği ailemden (örneğin, annemden, babamdan, eşimden, çocuklarımdan, kardeşlerimden) alırım.
Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.
5. Ailem ve arkadaşlarım dışında olan ve beni gerçekten rahatlatan bir insan (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) var.
Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.
6. Arkadaşlarım bana gerçekten yardımcı olmaya çalışırlar.
Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.
7. İşler kötü gittiğinde arkadaşlarıma güvenebilirim.
Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.
8. Sorunlarımı ailemle (örneğin, annemle, babamla, eşimle, çocuklarımla, kardeşlerimle) konuşabilirim.
Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.
9. Sevinç ve kederlerimi paylaşabileceğim arkadaşlarım var.
Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.
10. Ailem ve arkadaşlarım dışında olan ve duygularıma önem veren bir insan (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) var.
Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.
11. Kararlarımı vermede ailem (örneğin, annem, babam, eşim, çocuklarım, kardeşlerim) bana yardımcı olmaya isteklidir.
Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.
12. Sorunlarımı arkadaşlarımla konuşabilirim.
Kesinlikle hayır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kesinlikle evet.